

Zvláštnosti Bortkiewiczovy algebraické metody při řešení „transformačního problému“

Ruský ekonom a statistik polského původu Ladislaus von Bortkiewicz – o němž můžeme sdělit, že většinu svého profesního života prožil v Německu, kde byl například profesorem matematiky na berlínské univerzitě¹ – vstupuje do hry na té vývojové úrovni marxistické pracovní teorie hodnoty, kdy ještě za Engelsova života poprvé vychází třetí díl Kapitálu. V něm Karel Marx prozkoumal logiku procesu přeměny hodnoty ve výrobní cenu: jedná-li se o volně konkurenční výrobní cenu zboží, jde vlastně o hodnotu, upravenou volnou konkurencí tak, že díky zespolečenšťování (přelévání) mas nadhodnot, vyrobených produktivními kapitály, z jednoho odvětví do druhého zahrnuje nakonec její struktura masu společensky průměrného (všeobecného rovného) zisku a investované produktivní kapitály tak dosahují v jednotlivých sférách stejné míry zisku bez ohledu na to, jak velký objem živé práce zaměstnávají a kolik nadhodnoty se v nich pohlcuje. Když Marx ukázal, že celková suma výrobních cen se rovná celkovému součtu hodnot a celospolečenská suma vyprodukovaných mas nadhodnot se rovná celospolečenskému součtu mas všeobecného rovného zisku, dokládá zároveň, že společensky průměrná míra zisku má zákonitě klesající historickou vývojovou tendenci, čímž odhaluje hranice vývojových možností kapitalistického způsobu výroby.²

První díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci. V prvním díle třetího svazku Kapitálu se ale dočteme, že nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu.³ Mezi těmito dvěma teoretickými postuláty se rozvíjí celá soustava, celý řetězec zprostředkujících článků, zároveň se však mezi nimi uchoval vztah vzájemně se vylučujícího rozporu, pro nějž platí zákaz formální logiky. (Právě z toho důvodu začali představitelé buržoazní vulgární politické ekonomie poté, co spatřil světlo světa třetí díl Kapitálu, slavnostně prohlašovat, že Marx nesplnil své sliby, že antinomie pracovní teorie hodnoty nedokázal vyřešit, a tudíž že i celý Kapitál není nic jiného než spekulativně-dialektický kouzelnický trik.) Všeobecné (čili všeobecná platnost zákona hodnoty) tak v Kapitálu nadále protiřečí svému vlastnímu projevu, vývojové modifikaci ve formě výrobní ceny, a rozpor mezi nimi nemizí z toho důvodu, že se mezi nimi rozvinula celá řada zprostředkujících článků. Antinomie pracovní teorie hodnoty nemají v Kapitálu v žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti či nedbalosti myšlení plynoucí) povahu, ale jedná se o reálné rozpory reálného objektu teoretického rozboru, které se neodstraňují jako něco subjektivního, ale dospívají ke svému pochopení a snímají se tedy v obsahu hlubšího a konkrétnějšího teoretického pojetí. Řečeno jinými slovy: jsou uchovány, ztratily však charakter logických rozporů, přeměnily se v abstraktní momenty konkrétního porozumění ekonomické skutečnosti kapitalistické společenskoekonomické formace.⁴

V ekonomické teorii Davida Ricarda je příčinou klesající tendence všeobecné a rovné míry zisku nikoli zvyšování, jako je tomu v Marxově koncepci, ale naopak snižování organického složení kapitálu, organicky související se zvyšováním výdajů kapitalistických vlastníků na mzdy dělníkům, neboli poměrným růstem investic v oblasti variabilního kapitálu, což vyvolá pokles zisků kapitalistických podnikatelů i akumulace kapitálu. To vše lze povědět i jinými slovy: Ricardovo pojetí spatřuje pramen nadhodnoty i všeobecné rovné míry zisku pouze a jedině v živé práci produktivních dělníků, a proto se v něm utváření stejné míry zisku

v rozdílných produkčních oblastech odvíjí pouze od míry nadhodnoty, nedovede však porozumět skutečnosti, že: a) hodnota není vztah mezi věcmi, ale historicky vzniklý společenský výrobní vztah mezi lidmi a jednotlivými částmi společenské třídy pracujících soukromých vlastníků a zbožních malovýrobců, jenž v sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny nabývá zvěčnělé podoby; b) načež se v soustavě výrobních vztahů sociálně ekonomické praxe kapitalistické zbožní výroby hodnota rozporným způsobem vývojově modifikuje ve výrobní ceně; c) všeobecná míra zisku je v sociálně ekonomických podmínkách kapitalismu „svá druhá“ nadhodnota, vyprodukovaná v jednotlivých výrobních sférách, i když je s nimi v rozporu. Ricardova analýza ztotožňuje hodnotu s tržní, nákupní a prodejní ceně se rovnající výrobní cenou, jež bezprostředně zahrnuje společensky průměrný zisk, čímž se nadhodnota klade bezprostředně jako zisk (a zisk bezprostředně jako nadhodnota), ztotožněný se všeobecným rovným ziskem. V Ricardově pojetí je míra zisku, podobně jako je tomu u Marxe, udržována působením volné konkurence ve všech oblastech výroby na stejné úrovni, Ricardova koncepce však – na rozdíl od Marxovy filosoficko-ekonomické teorie – nedovede sloučit platnost pracovní teorie hodnoty s předpokladem rovné všeobecné ziskové míry v různých výrobních odvětvích s rozdílným organickým složením kapitálu. Tento objektivně reálný rozpor procesu modifikování hodnoty na výrobní cenu, utváření společensky průměrné masy a míry zisku z odlišných mas nadhodnoty, vyrobených v jednotlivých produkčních sférách, lze vyjádřit ještě jinak: stejná míra zisku v různých odvětvích výroby vzniká nejenom v důsledku téže míry nadhodnoty (čili stupni, intenzitě vykořisťování živé dělníkovy práce), ale též díky rozdílné organické skladbě kapitálu (neboli odlišnému vzájemnému poměru živé a zvěčnělé práce, rozličným objemům mrtvé práce, uváděné do pohybu práci živou) v těchto odvětvích, čímž se v jednotlivých odvětvích přetvářejí (modifikují) vyrobené hodnoty na výrobní ceny tím způsobem, že se ke stejné velkému objemu výrobních nákladů s rozdílným organickým složením připojuje též masa všeobecného rovného zisku, což vysvětluje sociálně ekonomickou praxi kapitalismu volné soutěže, v níž si kapitály přivlastňují proporcionalně stejnou masu zisku bez ohledu na to, do které sféry jsou investovány.

Podle marxistické pracovní teorie hodnoty se tedy různě velké hodnoty modifikují volnou konkurencí zcela v souladu s hodnotovým zákonem na stejně velké výrobní ceny, kdežto Ricardovo pojetí sugeruje čtenáři, že působení volné konkurence formuje výrobní cenu zboží, zahrnující ve všech odvětvích stejnou ziskovou míru, paradoxním způsobem: ve sférách, v nichž kapitál zaměstnává větší objemy živé dělnické práce a v nichž se tedy tvoří více hodnoty než v oblastech, v nichž kapitál používá méně práce dělníků, je výrobní cena v souladu s hodnotou, a tudíž v oborech s menším podílem živé dělnické práce musí výrobní cena stoupnout do výše hodnoty v oblastech, ve kterých je podíl živé práce dělníků vyšší, aby se všude, v celém ekonomickém systému, mohla vytvořit stejná míra zisku – ovšem zcela nezávisle na zákonu hodnoty a ve formálně logickém protikladu k němu. V Ricardově pracovní teorii hodnoty tak vzniká formálně logický rozpor dvou vzájemně se vylučujících protikladných určení: buď všeobecně platí zákon hodnoty, a pak není možná všeobecná rovná míra zisku, a tudíž se ani nemůže hodnota modifikovat na výrobní cenu, anebo je možná všeobecná rovná míra zisku a hodnota se může upravovat na výrobní cenu, pak ale nemá zákon hodnoty všeobecnou platnost.⁵

Výrobní cena je modifikovaná pracovní hodnota, neboli přeměněná forma pracovní hodnoty z toho důvodu, že se nejedná o jakési klasické látkové substance v pevném, kapalném, plynném či plazmatickém skupenství, o němž hovoří klasická mechanika, které by bylo možné vidět, slyšet a nahmatat, jež by bylo možno změřit, zvážit a spočítat – jako kupříkladu „peníze, jež plodí další peníze“ a získávají tak v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu schopnost „zázračně se rozmnožovat“ –, jak si je představovali antičtí

filosofové nebo ještě i francouzští materialisté osmnáctého století, leč o společenské výrobní vztahy, které jsou samozřejmě hmotné, materiálně předmětné, jelikož jsou nezávislé na vůli a vědomí lidí, kteří je utvářejí, přičemž z objektivní hmotnosti a materiální předmětnosti hodnoty a výrobní ceny zboží, jehož užitná hodnota získává společenskou vlastnost být nositelem hodnoty, neubývá ani atom, přestože hodnota a výrobní cena (popřípadě cena tržní, prodejní a kupní, jež kolísá kolem výrobní ceny, která se zase na tu či onu stranu odchyľuje od hodnoty) neobsahují ani atom ze struktury látky, z níž bylo příslušné zboží vyrobeno.⁶

Přeměna hodnot ve výrobní ceny pak, jak jsme již poznamenali, krystalizuje v procesu zespolečňování investovaných produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnoty. Masy nadhodnot, vyprodukované živou prací v jednotlivých odlišných výrobních oblastech, se při celkem stejné a konstantní míře vykořisťování vyrovnávají na všeobecnou a rovnou masu a míru zisku, a tudíž se nadhodnota nedostává k jednotlivým kapitalistům v oné mase a míře, v níž je v jejich podnicích vytvářena, ale transformuje se na trhu takovým způsobem, že některý kapitalista dostává v tržní ceně svého zboží, jež kolísá kolem jeho výrobní ceny – a může se tak více přibližovat hodnotě, ale i od ní vzdalovat než kolem hodnoty kolísající výrobní cena, z čehož v marxistické teorii pracovní hodnoty plyne, že suma výrobních cen se rovná sumě hodnot, velmi problematické je však tvrdit, že úhrn hodnot se rovná úhrnu tržních cen! –, více nadhodnoty, než vyprodukovali jeho dělníci, a jiný zase méně. Výrobní cena vzniká modifikací (neboli přeměnou formy) hodnoty zboží a její hodnotovou strukturu tvoří výrobní náklady konstantního a variabilního kapitálu, k nimž si kapitalisté přirážejí společensky průměrnou míru, průměrné procento zisku z jimi vloženého kapitálu. Kdyby tomu tak nebylo, nikdo by nechtěl podnikat v odvětvích, v nichž se nadhodnota tvoří nižším podílem živé práce a kapitalistická ekonomika by prostě nefungovala. Úhrn výrobních cen všech zboží přitom odpovídá souhrnu hodnot jednotlivých vložených kapitálů a celkové nadhodnotě, která končí u kapitalistů. Znovu si zopakujeme, že stoupenci substančního výkladu Marxova pojetí hodnoty – je známo, že Marx vyjadřuje hodnotu zboží v množství pracovní doby společensky potřebné k vytvoření zboží (a to i tak specifického zboží, jakým je pracovní síla zaměstnance) – chápou, že tuto hodnotovou substanci představuje objektivní (neboli hmotná) výrobně vztahová forma kapitalistického výrobního způsobu a z materiální předmětnosti volně konkurenčních kapitalistických společenských výrobních vztahů neubírá ani atom skutečnost, že výrobní cena coby zhmotnělá hodnotová substance někde odpovídá hodnotě, někde je ale nad hodnotou a v jiných případech zase pod hodnotou: nejde o žádné kouzlo, jež by narušovalo zákon zachování hmoty a hodnoty, ale naopak o jevovou formu zákona hodnoty (čili též zákona „zachování sociálně ekonomické, sociálně historické hmoty“) na empirickém jevovém povrchu a při „běžném provozu“ kapitalistického způsobu výroby zboží, a to právě proto, že v celospolečenském souhrnu se suma vyrobených hodnot rovná sumě jejich výrobně cenových modifikací a suma společensky průměrných mas zisků se rovná úhrnu mas nadhodnoty vytvořených v jednotlivých rozdílných výrobních odvětvích.⁷

Bortkiewiczovy pokusy „opravit chyby Marxovy pracovní teorie hodnoty“ zapadají logicky i historicky do období, v němž se v mezinárodním dělnickém hnutí začínají v politice dělnických stran prosazovat tendence k oportunistu a ve filosofické teorii socialistické revoluce tendence k revizionismu, které se projevovaly v útocích na dialekticko-materialistickou logickou teorii poznání zákonitostí revolučního třídního boje proletariátu, jež není údajně nic jiného než důsledek „špatného vlivu, který měla na Marxe Hegelova filosofie, hegelovskou nákazou marxismu“, a hlásaly, že materialistickou dialektickou logiku by měla nahradit „opravdu vědecká“ matematická, vztahově funkcionální logika, která se přece nezabývá takovým „slovním haraburdím hegelovštiny“ – jako je kupříkladu teze materialistické dialektické logiky o objektivní povaze rozporu (čili též rozporu mezi hodnotou a výrobní cenou, nadhodnotou a společensky průměrnou masou a mírou zisku) coby

totožnosti protikladů, jako bodu střetnutí krajností, v němž protikladná určení vzájemně přecházejí jedno v druhé (takže se například v průběhu „transformačního procesu“ vzájemně přeměňují hodnoty a výrobní ceny, jelikož se nejedná o nic jiného než přeměněné formy, modifikované výrazy společensky nutných objemů živé a zvěcnělé práce v odlišných vzájemných poměrech jednotlivých výrobních odvětví coby momentů tvořících se kapitalistických výrobních vztahů) – a kterou prý rozvíjejí takové „filosofické teorie moderních přírodních a společenských věd“ jako rozmanité pojmově kategoriální proudy a systémy novokantovské či pozitivistické filosofie.⁸

A tato tendence k politickému oportunistu hlásajícímu, že „hnutí je vším, kdežto konečný cíl“ – neboli svržení hospodářského a politického panství buržoazie a nastolení diktatury proletariátu, která je „státem-destátem“, „státem-polostátem“, „státem umírajícím a usínajícím“ – „není v podstatě ničím“, jež nalézala svůj ideově teoretický pramen v revizi dialekticko-materialistické filosofické (ekonomické, sociologické, politologické atd., atp.) teorie socialistické revoluce, se neobjevila jen tak „ze vzduchu“, nevyvolaly ji v život pouze nějaké nové myšlenkové proudy v duchovně kulturní nadstavbě kapitalistické společnosti, leč měla svoji třídně sociální základnu v dělnické aristokracii a dělnické byrokracii a partokracii, neboli funkcionářích odborových organizací a dělnických politických, sociálně demokratických a socialistických stran druhé Internacionály, kteří se tímto způsobem integrovali do vlastnické a politické struktury rozvíjejícího se monopolního kapitalismu. Je příznačným paradoxem, že když Marxovo pojetí modifikování hodnot na výrobní ceny uvádělo, že kapitalisté v jednotlivých odvětvích a podnicích si z nadhodnoty, kterou vytloukli ze živé práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež odpovídá všeobecné a rovné mase a míře zisku, dočkalo se kritiky – a to nejenom od aktivních nositelů buržoazní ekonomické ideologie, leč a především i od teoretiků, kteří se angažovali v rozvíjejícím se dělnickém hnutí – že porušuje zákon hodnoty, ovšem u Bortkiewiczze pokládali jeho snahu o faktické odmítnutí platnosti zákona hodnoty tito teoretici za velký teoretický objev, rozvíjející revolučně socialistickou filosoficko-ekonomickou teorii.

Takové bylo logicko-teoretické a historické pozadí vystoupení profesora matematiky z berlínské univerzity, jenž kategoricky prohlásil, že: a) pojmová konstrukce Marxovy teorie o přeměně hodnot ve výrobní ceny zboží, jak ji Marx vysvětluje ve třetím díle Kapitálu, je celkově chybná či minimálně nikoli bezrozporná; b) je možná alternativní teoretická koncepce, v níž by výrobní ceny zboží vznikaly z hodnot odlišným způsobem, než je tomu v Marxově filosoficko-ekonomickém pojetí – jež vlastně představovalo „koperníkovský obrat“ v rozvoji pracovní teorie hodnoty, kterou zavedly do slepé uličky teorie Davida Ricarda.⁹

Bortkiewiczův teoretický přístup se snaží vycházet ze základních stavebních prvků Marxových hodnototvorných schémat kapitalistického výrobního procesu: konstantní kapitál označuje shodně s Marxem jako „c“, stejně tak u variabilního kapitálu používá označení „v“, pouze nadhodnotu neoznačuje „m“ („mehrwert“) jako Marx, nýbrž „s“ (na základě anglického „surplus value“). Podle Bortkiewiczova mínění lze odlišné sféry produkce, z nichž Marx skládá celkový společenský produkt, spojit do tří výrobních odvětví. V prvním odvětví se produkují výrobní prostředky, a to jak pro produkci výrobních prostředků, tak i pro výrobu spotřebních předmětů; druhé odvětví produkuje spotřební předměty (neboli životní prostředky) pro dělníky; třetí odvětví vyrábí luxusní zboží pro spotřebu kapitalistů. (Řečeno jinými slovy: první odvětví produkuje výrobky, které vytvářejí konstantní kapitál hrubého společenského produktu; druhá sféra výroby pak produkuje, za něž se směňuje celospolečenský variabilní kapitál v přeměněné podobě mezd dělnického obyvatelstva; produkci třetí výrobní oblasti pak nakupuje buržoazie díky nadhodnotě, kterou si z úhrnného společenského produktu monopolně přivlastňuje.) Dále Bortkiewicz předpokládá prostou

reprodukcí, kterou vyjadřují tyto rovnice: $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2 + c_3)]; [(c_2 + v_2 + s_2) = (v_1 + v_2 + v_3)]; [(c_3 + v_3 + s_3) = (s_1 + s_2 + s_3)]$.¹⁰

Bortkiewicz pokračuje ve svých úvahách a označuje míru nadhodnoty symbolem „r“, čímž mu vychází, že $[(r = s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3) \Rightarrow (s_1 = rv_1; s_2 = rv_2; s_3 = rv_3)]$. (Symbol „ \Rightarrow “ znamená „z toho plyne“; laskavý i nelaskavý čtenář také zajisté poznal a pochopil, že matematické symboly „ rv_1 “, „ rv_2 “ a „ rv_3 “ vyjadřují násobení a znamenají, že masy nadhodnoty v jednotlivých odvětvích se rovnají míře nadhodnoty vynásobené objemem investovaného variabilního kapitálu.) Ruský ekonom polského původu si díky zavedení stejné míry nadhodnoty ve výrobních oborech, z nichž vycházejí jeho úvahy, upravuje své tři rovnice následujícím způsobem: $[c_1 + (1 + r)v_1 = (c_1 + c_2 + c_3)]; [c_2 + (1 + r)v_2 = (v_1 + v_2 + v_3)]; [c_3 + (1 + r)v_3 = (s_1 + s_2 + s_3)]$.¹¹ Z čistě algebraického hlediska lze s Bortkiewiczem souhlasit, neboť $[c_1 + (1 + r)v_1 = (c_1 + v_1 + s_1)]; [(c_2 + (1 + r)v_2 = c_2 + v_2 + s_2)]; [c_3 + (1 + r)v_3 = c_3 + v_3 + s_3]$.

Když marxistická pracovní teorie hodnoty prohlašuje, že celospolečenský souhrn výrobních cen se rovná celkovému úhrnu hodnotových mas vyrobených v jednotlivých odvětvích a proklamuje zároveň rovnost mezi celkovou sumou vyprodukovaných nadhodnot a celkovým součtem mas společensky průměrného, rovného zisku, které vznikají volnou konkurencí mezi rozdílnými sociálně ekonomickými skupinami produktivních kapitalistů, současně tím pojmově uchopuje a zobrazuje celkový proces fungování systému kapitalistických výrobních vztahů (coby jednoty výroby a oběhu kapitálu, syntézy podstaty a empirických povrchových projevů kapitalistického vykořisťování ve skutečnosti kapitalistického výrobního způsobu) i jeho vývojovou perspektivu. Marx ovšem při zkoumání logiky procesu utváření výrobní ceny a všeobecného rovného zisku nevychází ze soustavy ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché (neboli prosté) – či rozšířené – ekonomické reprodukce, kterou zobrazil ve druhém díle Kapitálu, neboť, jak podotýká profesor Karel Kříž, schémata zobrazující a vyjadřující prostou či rozšířenou reprodukci sestrojil Marx „pro docela jiné účely, než je ilustrace hodnotové modifikace ve výrobní cenu“.¹² Už v tomto výchozím momentu počíná být zřejmé, že Bortkiewiczova algebraická metoda, která vychází z rovnic ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, skládajícími dohromady proces jednoduché reprodukce, a klade si za cíl vytvořit alternativu marxistickému pojetí vznikání výrobních cen z hodnot, se bude ubírat odlišnými cestami než Marxovo teoretické myšlení.

Ve druhém díle Kapitálu Marx praví, že existují dvě skupiny společenské výroby: I) Výrobní prostředky čili zboží, která mají užitnou podobu, v níž musí nebo alespoň mohou vcházet do produktivní spotřeby; II) Spotřební předměty neboli zboží, která mají užitnou podobu, v níž vcházejí do individuální spotřeby třídy kapitalistů a dělnické třídy. V každé z těchto skupin tvoří souhrn různých oblastí výroby jedno jediné velké výrobní odvětví: v prvním případě odvětví produkce výrobních prostředků, s jejichž pomocí se mohou dále vyrábět další výrobní prostředky nebo spotřební předměty; ve druhém případě odvětví výroby předmětů individuální spotřeby, a to jak životních prostředků (zvláště potravin) pro dělníky i kapitalisty, tak luxusního spotřebního zboží, které si v Marxově době kupovali prakticky výlučně příslušníci kapitalistické třídy. Marx uvádí modelové hodnotové schéma prosté reprodukce v obou odvětvích, které předpokládá zhodnocování živé dělnické práce ve výši 100 %, čili že poměr nezaplacené a zaplacené práce (neboli míra nadhodnoty) je roven jedné celé. Výroba výrobních prostředků: $[(4000_c + 1000_v + 1000_m) = 6000]$ hodnotových jednotek. Výroba spotřebních předmětů: $[(2000_c + 500_v + 500_m) = 3000]$ hodnotových jednotek. Je zřejmé, že, vyjádříme-li Marxova schémata ekonomické rovnováhy mezi produkcí výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů v systému prosté reprodukce v symbolech Bortkiewiczovy algebraické metody, pak platí, že $(c_1/v_1 = c_2/v_2)$ a $(s_1/v_1 = s_2/v_2 = r)$, když $(r = 1)$.

Z Marxova příkladu plyne základní podmínka prosté reprodukce: $(I_v + I_m = II_c)$, což odpovídá Bortkiewiczově rovnici $(v_1 + s_1 = c_2)$, která vznikne úpravou výchozí rovnice $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$. Bortkiewicz si ovšem svévolně rozdělil odvětví produkce spotřebních předmětů na odvětví dvě, a proto se u něj Marxovo II_c (neboli rozličné prvky konstantního fixního a konstantního oběžného kapitálu pro výrobu spotřebních předmětů) rozpadá na c_2 a c_3 (konstantní kapitál v užitné formě, s jejíž pomocí lze vyrábět životní prostředky pro dělníky i kapitalisty a též luxusní spotřební zboží pro kapitalisty), takže $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2 + c_3)]$ se úpravou změni na $[(v_1 + s_1) = (c_2 + c_3)]$. Z Marxova příkladu by také plynula do marxistické formy proměněná Bortkiewiczova rovnice $[(c_2 + v_2 + s_2) = (v_1 + s_1 + v_2 + s_2)]$, jelikož dělníci v obou výrobních odvětvích směni svoje mzdy za životní prostředky a kapitalisté při prosté reprodukci zase směni z obou výrobních sfér vytěženou nadhodnotu za životní prostředky a předměty individuální luxusní spotřeby, v nichž se zračí jejich privilegované společenské postavení.¹³

Pohlédneme-li ještě jednou na Marxův modelový příklad prosté reprodukce se dvěma výrobními odvětvími, okamžitě vidíme, že podle něj $(c_1/v_1 = c_2/v_2)$, jelikož $[(c_1 + v_1) = 2(c_2 + v_2)]$, a tudíž $[(4000c_1/1000v_1) = (2000c_2/500v_2)]$. Je ale obecně známo, že dle pojmové konstrukce Marxovy teorie o přeměně hodnot ve výrobní ceny, jak se utváří ve třetím díle Kapitálu, kde se v ní zračí sociálně ekonomické podmínky kapitalismu volné konkurence, by muselo platit, že $[(c_1 + v_1) = (c_2 + v_2)]$, aby se s_1 a s_2 mohly vzájemně vyrovnávat na společensky průměrnou masu zisku, od níž by se odvíjela všeobecná míra zisku, která by se rovnala $\{[1/2(s_1 + s_2)]/[(c_1 + v_1)]\}$ nebo $\{[1/2(s_1 + s_2)]/[(c_2 + v_2)]\}$, což, jak se alespoň zdá, není za prosté reprodukce vůbec možné, nebo je to alespoň velice nepravděpodobné. (Připomínám, že symbol „/“ znamená „lomeno“ neboli „děleno“.) Z Marxova příkladu nad slunce jasněji vysvítá, že rovnice ekonomické rovnováhy v systému prosté reprodukce se vůbec nehodí k zobrazení modifikace hodnot na výrobní ceny, jelikož, jak se alespoň zdá, přeměna v jednotlivých oborech výroby vyprodukovaných mas nadhodnoty ve společensky průměrnou míru zisku předpokládá zřejmě rozšířenou ekonomickou reprodukci, jinak by výrobní hodnototvorný proces nebyl současně procesem zhodnocovacím. Ani rozbor rozšířené reprodukce však neotevívá cestu k porozumění hodnotové modifikaci. A proto Marx vychází ve třetím dílu Kapitálu nikoli z reprodukčních vzorců, jež rozebírá v dílu druhém, ale z vlastnické praxe kapitalismu volné soutěže – Marx také jinou formu kapitalistického způsobu výroby zboží neznal. Při ní kapitálové podnikatelské subjekty vytloukaly z investovaného kapitálu všeobecnou míru zisku, ať už měl jejich do výroby vkládaný kapitál jakoukoli celkovou velikost. Při stejné intenzitě vykořisťování živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu mohly v jednotlivých sférách výroby vznikat odlišné masy zisku pouze díky rozdílům v organickém složení investovaných kapitálů při jejich stejném celkovém objemu. Pokud by měly stejně veliké investované kapitály i totéž organické složení, pak by při stejné míře nadhodnoty vznikala již v jednotlivých výrobních odvětvích stejná masa zisku a zespolečenšťování jednotlivých kapitálů cestou fungování tržního mechanismu volné konkurence by bylo naprosto zbytečné. Stejně tak si dlužno uvědomit, že pokud by se v rozličných oborech výroby investované kapitály lišily velikostí, nemohly by se jimi vyrobené masy nadhodnoty mezi výrobními oblastmi vzájemně přelévat. Takové sociálně ekonomické jednání by bylo v rozporu s vlastnickou praxí, která se ustálila v soustavě výrobních vztahů kapitalismu volné konkurence a umožňovala formování volně konkurenční výrobní ceny zboží.

Můžeme, jak se alespoň zdá, s velkou věrohodností prohlásit, že v Bortkiewiczových rovnicích $(c_1/v_1 \neq c_2/v_2 \neq c_3/v_3 \neq c_1/v_1)$. Na příslušném místě v českém překladu studie, v níž se ruský matematik a statistik polského původu snaží opravit základ Marxovy pojmové teoretické konstrukce ve třetím díle Kapitálu, se však můžeme zároveň dočíst následující:

„Současně budeme předpokládat, že při produkci ve všech třech skupinách výrobních prostředků, tj. které jsou jednotlivě v odvětvích I, II a III, je organická skladba kapitálu táž.“¹⁴ Jak porozumět tomuto ne zcela jasnému tvrzení? Nepostuluje jím Bortkiewicz rozdělení i odvětví produkce výrobních prostředků na dvě odvětví, podobně jako rozdělil výrobu spotřebních předmětů? Tak by totiž vznikala čtyři odvětví s hodnotovým složením ($c_1 + v_1 + s_1$); ($c_2 + v_2 + s_2$); ($c_3 + v_3 + s_3$); ($c_4 + v_4 + s_4$). Neboli již Marxem zmiňovaná odvětví produkce výrobních prostředků, která budou vyrábět další výrobní prostředky, a produkce výrobních prostředků pro výrobu spotřebních předmětů, spolu s Bortkiewiczem uváděnou výrobou spotřebních předmětů (životních prostředků) pro dělníky a luxusního spotřebního zboží pro kapitalisty. Tři rovnice ekonomické rovnováhy mezi hospodářskými sektory, utvářejícími systém prosté reprodukce, by pak dostávaly tuto podobu: $[(c_1 + v_1 + s_1 + c_2 + v_2 + s_2) = (c_1 + c_2 + c_3 + c_4)]$; $[(c_3 + v_3 + s_3) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4)]$; $[(c_4 + v_4 + s_4) = (s_1 + s_2 + s_3 + s_4)]$. Platilo by, že ($c_1/v_1 = c_2/v_2$), leč ($c_3/v_3 \neq c_4/v_4$) a zároveň $[(c_3/v_3) \neq (c_1/v_1 = c_2/v_2)]$ a též $[(c_4/v_4) \neq (c_1/v_1 = c_2/v_2)]$. Řečeno jinými slovy: rovnají se organické stavby kapitálu v obou odvětvích, produkuje výrobní prostředky, nerovnají se ale mezi sebou organická složení kapitálu v odvětvích, vyrábějících spotřební zboží pro dělníky i kapitalisty, a v žádném z odvětví výroby spotřebních předmětů se také organická skladba kapitálu neshoduje s kapitálovou organickou stavbou ve sféře produkce výrobních prostředků, přičemž současně ($r = s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = s_4/v_4$) čili: produkce výrobních prostředků i výroba spotřebního zboží je založena na téže míře nadhodnoty.

Bortkiewiczovy rovnice ekonomické rovnováhy mezi čtyřmi odvětvími, skládajícími dohromady systém prosté reprodukce, by však mohly být také čtyři a vyhlížely by následujícím způsobem: $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$ – výrobní prostředky, jejichž pomocí se produkuje další výrobní prostředky; $[(c_2 + v_2 + s_2) = (c_3 + c_4)]$ – výrobní prostředky, které pomáhají vyrábět spotřební předměty; $[(c_3 + v_3 + s_3) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4)]$ – celková masa variabilního kapitálu, která je hodnotově ekvivalentní spotřebním předmětům (čili především potravinám, oděvům, obuvi atd., atp.) pro dělnické obyvatelstvo; $[(c_4 + v_4 + s_4) = (s_1 + s_2 + s_3 + s_4)]$ – úhrn mas nadhodnot z jednotlivých odvětví, které kapitalisté směňují za běžné i luxusní spotřební zboží. Již jsme se také zmínili, že profesor matematiky na berlínské univerzitě se mohl striktně držet Marxových vzorců jednoduché reprodukce se dvěma produkčními sférami a hodnotovým složením ($c_1 + v_1 + s_1$); ($c_2 + v_2 + s_2$), podle nichž by rovnice ekonomické rovnováhy nabývaly tvaru: $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$; $[(c_2 + v_2 + s_2) = (v_1 + s_1 + v_2 + s_2)]$, přičemž ($c_1/v_1 \neq c_2/v_2$), ale ($s_1/v_1 = s_2/v_2 = r$). Marxova schémata se dvěma odvětvími jsou přece jednodušší než algebraické vzorce, které svévolně zahrnují odvětví tři. Znovu musíme též připomenout, že je opravdovou záhadou, proč když ruský ekonom a statistik polského původu svévolně rozdělil oblast produkce spotřebních předmětů na dvě odvětví, nepostupoval symetricky stejně i u produkce výrobních prostředků?

Když Marx vysvětluje logiku procesu, v němž se rozdílné hodnoty z jednotlivých odvětví vývojově modifikují na stejné výrobní ceny a rozličné masy v nich vyprodukovaných nadhodnot se „předpodstatňují“ na tytéž masy a míry všeobecného rovného zisku, připomíná současně, že „výkladem, který jsme právě podali, nastala ovšem jistá modifikace týkající se určení ceny nákladů na zboží. Původně se předpokládalo, že cena nákladů na zboží se rovná hodnotě zboží spotřebovaných při jeho výrobě. Výrobní cena zboží je však pro toho, kdo je kupuje, cena nákladů na ně a může tedy jakožto cena nákladů vejít do tvorby ceny jiného zboží. Protože výrobní cena se může odchylovat od hodnoty zboží, může být také cena nákladů na zboží, v níž je zahrnuta tato výrobní cena jiných zboží, vyšší nebo nižší než část jeho celkové hodnoty, kterou tvoří hodnota výrobních prostředků, jež do něho vcházejí. Tento modifikovaný význam ceny nákladů je třeba mít na paměti, je tedy třeba mít na paměti, že když se v nějaké zvláštní sféře výroby cena nákladů na zboží pokládá za rovnou hodnotě

výrobních prostředků spotřebovaných při jeho výrobě, je vždycky možné dopustit se omylu. Pro naše nynější zkoumání není nutné zabývat se touto otázkou blíže. Přitom zůstává neustále správná teze, že cena nákladů na zboží je vždycky nižší než hodnota. Neboť ať se cena nákladů na zboží sebevíc odchyluje od hodnoty výrobních prostředků na ně spotřebovaných, kapitalistovi je tento minulý omyl lhostejný. Cena nákladů na zboží je dána, je to předpoklad nezávislý na jeho, kapitalistově výrobě, zatímco výsledkem jeho výroby je zboží, které obsahuje nadhodnotu, tedy přebytek hodnoty zboží nad cenou nákladů na ně. Teze, že cena nákladů je nižší než hodnota zboží, se teď prakticky přeměnila v tezi, že cena nákladů je nižší než výrobní cena. Pokud jde o celkový společenský kapitál, u něhož se výrobní cena rovná hodnotě, je tato teze identická s dřívější tezí, že cena nákladů je nižší než hodnota. Ačkoli má tato teze pro zvláštní sféry odlišný smysl, zůstává jejím základem vždycky fakt, že bereme-li v úvahu celkový společenský kapitál, je cena nákladů na zboží, která vyrobil, nižší než hodnota čili zde, pro celkovou masu vyrobených zboží, než výrobní cena, která je totožná s touto hodnotou. Cena nákladů na zboží souvisí jen s množstvím v něm obsažené zaplacené práce, hodnota pak se zaplacenou i nezaplacenou prací v něm obsaženou; výrobní cena s úhrnem zaplacené práce plus jistým množstvím nezaplacené práce, určeným pro danou zvláštní sféru výroby nezávisle na ní samé.“¹⁵ Profesor Karel Kříž k tomu podotýká, že chceme-li matematicky zobrazit řešení „transformačního problému“ neboli přeměny hodnot na výrobní ceny a nadhodnot na společensky průměrný zisk a zohlednit přitom Marxem zmiňovaný „modifikovaný význam ceny nákladů“, nestačí nám klasická algebra, kterou používal Marx, ale musíme využít poznávacích nástrojů, jež poskytuje vyšší matematika v podobě maticového počtu, o němž je známo, že ho Marx neznal a nepoužíval, a to především z toho důvodu, že pojmový aparát maticové teorie se, jak se alespoň zdá, v Marxově době teprve vytvářel.¹⁶

Chceme-li vzít na zřetel „modifikovaný význam ceny nákladů“, je nezbytné především odlišit zálohovaný konstantní fixní a oběžný kapitál, čili do procesu kapitalistické výroby zboží investovanou mrtvou prací, zvěčnělou v rozlišných prvcích výrobních prostředků, od konstantního kapitálu reálně vynaloženého v naturální podobě, kdy živá konkrétní práce dělnického obyvatelstva přenáší ve výrobním procesu hodnotu spotřebované užitné hodnoty výrobních prostředků do hodnotového obsahu užitné hodnoty vznikajícího nového výrobku. Rozdíl mezi zálohovaným a vynaloženým kapitálem nutno zohlednit i u druhého prvku výrobních nákladů, jímž je pro kapitalistický způsob výroby typické zboží, kterým je pracovní síla produktivního dělníka. Zvláštnost a jedinečnost pracovní síly (schopnosti pracovat) přímých a bezprostředních výrobců nadhodnoty v systému kapitalistických výrobních vztahů spočívá v tom, že v sociálně ekonomických podmínkách kapitalistické zbožní výroby má pracovní síla hodnotu a tržní, nákupní a prodejní cenu, kolísající kolem hodnoty, nemá však výrobní cenu, protože se – alespoň v případě klasického industriálního proletariátu – v žádném produkčním odvětví nevyrábí, ale reprodukuje: dělník v jedné části pracovního dne koná práci nutnou, během níž vyrábí hodnotový ekvivalent hodnoty své pracovní síly a pracuje tak na sebe; ve druhé části pak v průběhu nadpráce vyrábí nadhodnotu pro kapitalistu – mezi těmito dvěma částmi pracovní doby neexistuje žádná jedinou provždy daná a zafixovaná hranice. Hodnota pracovní síly se určuje nikoli přímo a bezprostředně, ale oklikou, součtem hodnot obvykle nutných životních prostředků průměrného dělníka a rovná se výdajům kapitalistického podnikatele, zálohovaným v jednotlivých produkčních sférách na variabilní kapitál, který je hodnotově ekvivalentní mzdě produktivních dělníků jakožto přeměněné (převrácené) formě hodnoty a ceny jejich pracovní síly: stroje nedostávají mzdu, dělníci ano, neboť se nemohou – zajisté k velikému neštěstí kapitalistů! – žít pouze vzduchem, ranní rosou či zpěvem ptactva. Z toho důvodu se hodnota pracovní síly produktivního dělníka nepřenáší do hodnotového obsahu užitné hodnoty nového výrobku, ale

v produkčním a reprodukčním procesu se pracovní síla dělnického obyvatelstva uplatňuje tím způsobem, že v hodnotové struktuře užité hodnoty nového výrobku vytváří novou hodnotu, ve formě mzdy zaplacenou a zároveň i nezaplacenou část nově vytvořené hodnoty, kterou si coby nadhodnotu zadarmo přivlastňuje kapitálový investor. V sociálně ekonomickém rozporu mezi dělníkovou mzdou (čili částí výrobku, kterou kapitalista zaplatí dělníkovi) a kapitalistickým ziskem jakožto přeměněnou formou nadhodnoty se tak zračí třídně sociální antagonismus mezi proletariátem a kapitalistickými vykořisťovateli: z dělnického světonázorového hlediska je tedy naprosto lhostejné, jak velká je výrobní cena nově vyrobeného zboží a jak velkou masu a míru všeobecného rovného zisku si v ní kapitalisté „jejich“ odvětví přivlastňují; logika procesu utváření výrobní ceny a formování společensky průměrného zisku však způsobuje, že se nejenom v kapitalistických, ale i v dělníkových očích ztrácí spojitost vyprodukovaného zisku a živé konkrétní dělnické práce.

Pramenem nadhodnoty je užitná hodnota pracovní schopnosti produktivního dělníka pro měnící se a rozvíjející se vykořisťovatelské potřeby třídy kapitalistů. Profesor Kříž právě v této souvislosti upozorňuje, že musíme brát na zřetel rozdíl mezi zálohovaným a reálně vynaloženým variabilním kapitálem, přihlídnout k naturální podobě pro kapitalismus specifického zboží, jímž je pracovní síla, z čehož vyvozuje, že reprodukční podmínky pracovní síly nelze vyjádřit algebraickou rovnicí systému ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché reprodukce ve druhém výrobním odvětví $[(c_2 + v_2 + s_2) = (v_1 + v_2 + v_3)]$, jak to činí Bortkiewicz, ale zvláštní rovnicí, odvozenou z rovnic maticového počtu.¹⁷

Profesor Bortkiewicz pokračuje, že podle Marxe $[(c_1 + c_2 + c_3) = C]$; $[(v_1 + v_2 + v_3) = V]$; $[(s_1 + s_2 + s_3) = S]$. Jinými slovy: celková suma konstantního kapitálu + celkový objem variabilního kapitálu + celková masa vyprodukované nadhodnoty (zisku) vytvářejí úhrnný (celkový, hrubý) společenský produkt, jehož součástmi jsou v naturální formě (neboli svojí užitnou hodnotou) souhrn spotřebovaných výrobních prostředků (jehož kapitalistickým hodnotovým a sociálně ekonomickým ekvivalentem je právě fixní a oběžný konstantní kapitál) + čistý produkt, jenž se opět skládá z nutného produktu (čili souhrnu životních prostředků pro přímé a bezprostřední výrobce, jejichž hodnotový ekvivalent tvoří v podmínkách kapitalistického způsobu výroby zboží variabilní kapitál investovaný do výrobního procesu na mzdy dělníkům) a nadvýrobku (nadproduktu, jehož kapitalistickou sociálně ekonomickou zboží formu tvoří nadhodnota). Zde Marx údajně zavádí pojem všeobecné (celospolečenské, rovné) míry zisku, kterou Bortkiewicz označuje jako „p“ a pro níž platí $[p = S/(C + V)]$, a tudíž $[C + V + (C + V)p = (C + V + S)]$, což je celková suma hodnot v úhrnném společenském produktu. Dle Bortkiewiczova mínění z toho v marxistické pracovní teorii hodnoty plyne, že též $[c_1 + v_1 + (c_1 + v_1)p] = (c_1 + v_1 + s_1)$; $[c_2 + v_2 + (c_2 + v_2)p] = (c_2 + v_2 + s_2)$; $[c_3 + v_3 + (c_3 + v_3)p] = (c_3 + v_3 + s_3)$, což mají být rovnicemi vyjádřené výrobní ceny zboží v jednotlivých třech výrobních odvětvích. A z toho důvodu prý Marx praví, že suma vyprodukovaných hodnot se rovná sumě výrobních cen, celková hodnota je totožná s celkovou výrobní cenou.¹⁸

A právě v tomto okamžiku Bortkiewicz kategoricky prohlašuje, že Marxovo řešení nemůže být přijato, jelikož prý vylučuje konstantní a variabilní kapitál z procesu transformace, přičemž princip všeobecné (rovné, společensky průměrné) míry zisku, který má své místo v zákoně hodnoty v Marxově smyslu, musí tyto prvky zahrnovat.¹⁹

Vážený pan Bortkiewicz ovšem Marxovo pojetí řešení transformačního problému, jak musíme opět připomenout, dosti zkresluje. Znovu opakujeme, že pokud by se měl naplnit „Marxův smysl“ přeměny vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny zboží, o níž pojednává třetí díl Kapitálu, muselo by platit, že $[(c_1 + v_1) = (c_2 + v_2) = (c_3 + v_3)]$ a současně i $(c_1/v_1 \neq c_2/v_2 \neq c_3/v_3 \neq c_1/v_1)$. A samozřejmě též i $(s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = r)$, aby se s_1 , s_2 a s_3 mohly působením volné tržní konkurence vzájemně vyrovnávat na společensky průměrnou masu

zisku podle vzorce $[\frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)]$ – tato společensky průměrná masa zisku se pochopitelně vůbec nemusí rovnat ani s_1 nebo s_2 či s_3 ! –, od níž by se odvíjela všeobecná (rovná) míra zisku, která by měla hodnotu $\{[\frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)] / [(c_1 + v_1)]\}$ nebo $\{[\frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)] / [(c_2 + v_2)]\}$ či $\{[\frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)] / [(c_3 + v_3)]\}$. Přitom až na tomto základě se $\{[\frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)] \cdot 3\} = S$, z čehož plyne, že $[(c_1 + v_1) + \frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3) + (c_2 + v_2) + \frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3) + (c_3 + v_3) + \frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)] = (c_1 + c_2 + c_3 + v_1 + v_2 + v_3 + s_1 + s_2 + s_3) = (C + V + S)$. To jsou pojmově teoretická východiska bezprostředně protikladná metodologickým principům pana Bortkiewicze, které se snaží odvodit všeobecnou (rovnou, společensky průměrnou a „spravedlivou“) míru zisku formálně matematickým postupem z rovnic ekonomické rovnováhy v systému prosté reprodukce, v němž sice také $(c_1/v_1 \neq c_2/v_2 \neq c_3/v_3 \neq c_1/v_1)$, avšak $[(c_1 + v_1) \neq (c_2 + v_2) \neq (c_3 + v_3) \neq (c_1 + v_1)]$, takže se v jednotlivých odvětvích vyprodukované rozdílné hodnoty a masy nadhodnot nemohou působením volné konkurence v procesu zespolečenšťování přetvářet na stejně velké výrobní ceny a všeobecnou rovnou míru zisku. Začíná být zřejmé, že Bortkiewiczova algebraická metoda odtrhává proces tvorby výrobních cen (neboli vlastně utváření kapitalistických společenských výrobních vztahů) od jejich hodnotového substančního, materiálně předmětného základu. Jinými slovy a možná přesněji řečeno: chápe tento materiálně předmětný základ naturalisticky a rozumí tak pod kapitálem „samo-rostoucí nadhodnotu“, samovolně vzrůstající peněžní hodnotovou substanci, „peníze, které rodí (plodí) další peníze“, nabývající tak zázračnou schopnost samočinného rozmnožování. Nechápe však pod hodnotou a nadhodnotou společenský výrobní vztah, a proto ani nepojímá přeměnu hodnot na výrobní ceny a nadhodnot na všeobecný rovný zisk jako proces utváření kapitalistických výrobních vztahů, obsahujících ve svém sociálně ekonomickém jádru a sjednocujícím základu antagonistický (neboli až po překročení historického rámce kapitalistického společenského zřízení socialistickou revolucí řešitelný) třídně sociální protiklad mezi nadhodnotou produkujícím, námezdně pracujícím proletářským ne-vlastníkem a vykořisťovatelským kapitalistickým vlastníkem výrobních prostředků.

Dlužno se také zmínit, že po přeměně vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny, které jsou určitými modifikacemi vyrobených hodnot, nakupují kapitálové investiční subjekty za tržní ceny, jež kolem výrobních cen kolísají, rozličné prvky fixního a oběžného konstantního kapitálu a spolu s variabilním kapitálem, investovaným na pracovním trhu na nákup pracovní síly průmyslového dělnictva, která se nakupuje a prodává za tržní cenu, nemajíc cenu „výrobní“, utvářejí tímto způsobem do dalšího cyklu výrobních procesů vkládané a vstupující kapitálové výrobní náklady s odlišnými poměry živé a zvěcnělé práce, neboli s různým organickým složením investovaného kapitálu. A jelikož je kapitalistický výrobní proces coby proces zhodnocovacím a hodnototvorným procesem nepřetržitým, prošly rozmanité prvky živé a zvěcnělé práce, které se „letos“ v jednotlivých výrobních sférách a odlišných vzájemných poměrech aktivně účastní produkce různých mas nadhodnoty, zmíněným transformačním procesem – čili zespolečenštěním produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnot – „loni“. Transformační proces tedy obsahuje jak přeměnu hodnot ve výrobní ceny, tak i opětovnou přeměnu výrobních cen na hodnoty, vězící v užitné hodnotě odlišných prvků výrobních nákladů produktivního kapitálu, a proto lze s úspěchem pochybovat o tvrzení váženého pana Bortkiewicze, že Marxova teorie nezahrnuje konstantní a variabilní kapitál do procesu transformace.

Aby se odlišil od Marxe, sugeruje Bortkiewicz čtenáři, že správná přeměna velikostí hodnot na velikosti cen může být vypracována následujícím způsobem: předpokládejme, že relace mezi výrobními cenami (po transformaci hodnot na výrobní ceny) a hodnotou produktů v prvním odvětví je „x ku 1“, ve druhé oblasti výroby pak „y ku 1“, ve třetím produkčním oboru pak „z ku 1“. Necht' je dále (p) mírou zisku, která je obecná (společná) pro všechna odvětví. V tom případě se nám přetváří hodnotové složení hrubého společenského produktu

$(C + V + S)$, chceme-li jej vyjádřit ve výrobních cenách zboží, do podoby $(Cx + Vy + Sz)$. Nelze samozřejmě zcela vyloučit, že modifikační koeficienty $(x, y$ a $z)$ mohou za podmínky, že $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a $(z \neq 1)$, nabýt takových číselných hodnot, že $(C + V + S)$ se bude rovnat $(Cx + Vy + Sz)$; na první pohled je ale zjevné, že rozhodně pravděpodobnější je, že v takovém případě bude platit: $[(C + V + S) \neq (Cx + Vy + Sz)]$, takže buď $[(C + V + S) < (Cx + Vy + Sz)]$ nebo $[(C + V + S) > (Cx + Vy + Sz)]$.

Bortkiewicz má stále na mysli prostou reprodukci v odvětví produkujícím výrobní prostředky a v dalších dvou odvětvích, z nichž jedno vyrábí životní prostředky pro dělníky a druhé předměty pro individuální spotřebu kapitalistů. Cenovým protipólem k výchozím rovnicím v hodnotovém vyjádření prosté reprodukce v jednotlivých sférách výroby pak bude dle jeho názoru soustava rovnic: $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z]$. Levé strany ve všech rovnicích se přetvářejí do podoby: $(c_1x + v_1y + s_1z)$; $(c_2x + v_2y + s_2z)$; $(c_3x + v_3y + s_3z)$. Tímto způsobem dostáváme tři rovnice se čtyřmi neznámými $(x, y, z$ a $p)$.

Soustava tří rovnic se čtyřmi neznámými je sama o sobě neřešitelná. Bortkiewicz si však vypomáhá následující úvahou: položme si otázku, ve kterém ze tří odvětví se vyrábí zboží, jež může sloužit současně jako jednotka hodnoty i jednotka ceny. Je-li takovým zbožím zlato, pak se takové zboží produkuje v odvětví číslo tři, v němž se vyrábí spotřební zboží pro prestižní spotřebu kapitalistických soukromých vlastníků. V tom případě se $(z = 1)$. Jelikož $[(s_1 + s_2 + s_3) = S]$ a $[(s_1z + s_2z + s_3z) = z(s_1 + s_2 + s_3) = Sz]$, plyne z toho, že pokud $(z = 1)$, pak $(S = Sz)$. Je však obecně známo, že i podle Marxovy teorie se součet společensky průměrných mas zisku rovná součtu mas nadhodnot (čili zisků) vyprodukovaných v jednotlivých výrobních odvětvích, jelikož $[\frac{1}{3}(s_1 + s_2 + s_3)3]$ se pochopitelně rovná $(s_1 + s_2 + s_3)$, což vážený pan Bortkiewicz při svém vzdělání zajisté také věděl.

Předpokládáme-li, že $(z = 1)$, redukuje se nám dle Bortkiewiczova názoru počet neznámých na tři – „ x “, „ y “ a „ p “. I v tom případě také s velkou pravděpodobností platí, že $[(Cx + Vy + S) \neq (C + V + S)]$, a proto $(Cx + Vy + S)$ může být větší nebo menší než $(C + V + S)$, jelikož $[(Cx + Vy) \neq (C + V)]$. A současně se zdá být zřejmé, že jelikož s největší pravděpodobností $(x \neq 1)$ a $(y \neq 1)$ a zároveň $(x \neq y)$, z čehož plyne, že $[(c_1x + v_1y) \neq (c_1 + v_1)]$, $[(c_2x + v_2y) \neq (c_2 + v_2)]$, $[(c_3x + v_3y) \neq (c_3 + v_3)]$, je též vysoce pravděpodobné, že $(c_1x/v_1y \neq c_1/v_1)$, $(c_2x/v_2y \neq c_2/v_2)$, $(c_3x/v_3y \neq c_3/v_3)$ i že $(c_1x/v_1y \neq c_2x/v_2y \neq c_3x/v_3y \neq c_1x/v_1y)$.²⁰

Je samozřejmé, že nejjednodušší a nejlogičtější řešení cenových rovnic systému ekonomické rovnováhy mezi třemi odvětvími, sestavujícími dohromady prostou reprodukci, by spočívalo v tom, že $(x = y = z = 1)$. Toto logické řešení má ovšem racionální praktický smysl pouze v Marxově pojetí řešení „transformačního problému“, v němž v odlišných výrobních odvětvích rozvíjejí podnikatelské aktivity celkově stejně velké kapitály s rozdílným vzájemným podílem živé a zvěcnělé práce, a proto produkují při téže míře nadhodnoty rozličně velké masy nadhodnoty, načež se působením volné tržní konkurence mezi odlišnými sociálně ekonomickými skupinami kapitalistů (továrníci, bankéři, obchodníci, pozemkoví vlastníci atd., atp.) jednotlivé vyrobené masy hodnot a nadhodnot v procesu zespolečenšťování přetvářejí na výrobní ceny, které zahrnují též všeobecnou rovnou masu a míru zisku. Celospolečenský souhrn různě velkých hodnot a vyprodukovaných nadhodnot se pak rovná celospolečenské sumě stejně velkých výrobních cen a společensky průměrných zisků. Jeden a tentýž součet se tak klade dvojakým způsobem jako jednota protikladných určení neboli jako rozpor, coby konkrétní jednota v rozdílnosti a rozdílnost směřující ve vývoji k jednotě. V rámci rozvíjení Bortkiewiczovy algebraické metody se ovšem teoretický postulát hlásající, že pokud $(x = y = z = 1)$, pak vychází, že $[(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)]$ (řečeno jinými slovy: součet hodnot se rovná součtu výrobních cen), stává logicky i prakticky

naprosto „smysluprázdným“ a jeho poznávací hodnota se rovná nule, neboť nemá nic společného s utvářením rovné ziskové míry, která by byla stejná pro všechna odvětví: v jednotlivých produkčních sférách rozdílné velikosti, mezi nimiž se v systému prosté reprodukce utváří ekonomická rovnováha, jsou vyrobené hodnoty a nadhodnoty co do velikosti totožné s výrobními cenami a vyprodukovanými zisky, které se při téže míře nadhodnoty také objemově liší, jelikož v každé z výrobních oblastí vládne jiné organické složení kapitálu. Z toho plyne, že v každé ze tří sfér se utváří vlastní průměrná míra zisku, která se odlišuje od průměrné ziskové míry ve sférách ostatních. Rovnost mezi součtem hodnot a součtem výrobních cen nemá za předpokladu, že modifikační koeficienty (x, y a z) nabývají číselnou hodnotu rovnou jedné celé, celospolečenské, leč pouze lokální ekonomickou podobu, jelikož má podobu fixní entity, jednou provždy daného a neměnného jsoucna.

Profesor Ladislaus von Bortkiewicz je svatosvatě přesvědčen, že pomocí soustav algebraických rovnic modelujících prostou reprodukci lze pojmově uchopit proces přeměny hodnot ve výrobní ceny v systému ekonomických vztahů volně konkurenčního kapitalistického způsobu výroby zboží, a proto při postupu svých úvah zavádí další algebraické vzorce: $(f_1 = v_1/c_1)$; $(f_2 = v_2/c_2)$; $(f_3 = v_3/c_3)$; $[g_1 = (v_1 + c_1 + s_1)/c_1]$; $[g_2 = (v_2 + c_2 + s_2)/c_2]$; $[g_3 = (v_3 + c_3 + s_3)/c_3]$. K tomu ještě připojuje formuli $[(1 + p) = \sigma]$. (Písmeno řecké abecedy „ σ “ neboli „sigma“ odpovídá českému „ s “.) Rovnice $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z]$ se pak s využitím uvedených vzorců – a skutečnosti, že $[(c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1 + v_1 + s_1)x]$; $[(v_1 + v_2 + v_3)y = (c_2 + v_2 + s_2)y]$; $[(s_1 + s_2 + s_3)z = (c_3 + v_3 + s_3)z]$ – přetvářejí následujícím způsobem: rovnici $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x]$ upravíme nejdříve tak, že vydělíme obě dvě strany c_1 a použijeme vzorec $[(1 + p) = \sigma]$, čímž se nám rovnice změní na $\{\sigma[(c_1x + v_1y)/c_1]\} = \{x[(c_1 + c_2 + c_3)/c_1]\} \Rightarrow \{\sigma[(c_1x + v_1y)/c_1]\} = \{x[(c_1 + v_1 + s_1)/c_1]\} \Rightarrow [\sigma(x + f_1y) = g_1x]$. Obdobným způsobem upravíme rovnici $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y]$, která tím nakonec nabude tvaru $[\sigma(x + f_2y) = g_2y]$; obdobně u rovnice $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z]$ vydělíme levou i pravou stranu c_3 , z čehož plyne, že $\{\sigma[(c_3x + v_3y)/c_3]\} = \{z[(c_3 + v_3 + s_3)/c_3]\}$, načež se posléze dobereme konečného tvaru $[\sigma(x + f_3y) = g_3]$ (jelikož $(z = 1)$).

Nyní začneme upravovat rovnici $[\sigma(x + f_1y) = g_1x]$: $[(\sigma x + \sigma f_1y) = g_1x] \Rightarrow [(g_1x - \sigma x) = \sigma f_1y] \Rightarrow [x(g_1 - \sigma) = \sigma f_1y] \Rightarrow \{x = [\sigma f_1y / (g_1 - \sigma)]\}$. Upravíme si též rovnici $[\sigma(x + f_2y) = g_2y]$: $[(\sigma x + \sigma f_2y) = g_2y] \Rightarrow [x = (g_2y - \sigma f_2y) / \sigma]$ a tento výraz vložíme za x do rovnice $[\sigma(x + f_3y) = g_3] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_3y) = g_3]$, čímž vzniká $\{[(\sigma g_2y - \sigma^2 f_2y) / \sigma] + \sigma f_3y\} = g_3 \Rightarrow [(\sigma g_2y - \sigma^2 f_2y + \sigma^2 f_3y) = g_3\sigma] \Rightarrow [y(\sigma g_2 - \sigma^2 f_2 + \sigma^2 f_3) = g_3\sigma] \Rightarrow [y(g_2 + \sigma f_3 - \sigma f_2) = g_3] \Rightarrow \{y = [g_3 / (g_2 + \sigma(f_3 - f_2))]\}$. A posléze výraz $\{x = [\sigma f_1y / (g_1 - \sigma)]\}$ vložíme za x do rovnice $[\sigma(x + f_2y) = g_2y]$ upravené do podoby $[(\sigma x + \sigma f_2y) = g_2y]$, čímž dostáváme: $[\sigma^2 f_1y / (g_1 - \sigma) + \sigma f_2y = g_2y] \Rightarrow \{[(\sigma^2 f_1y + \sigma g_1 f_2y - \sigma^2 f_2y) / (g_1 - \sigma)] = g_2y\} \Rightarrow [(\sigma^2 f_1y + \sigma g_1 f_2y - \sigma^2 f_2y) = (g_2 g_1 y - \sigma g_2 y)] \Rightarrow \{[\sigma^2(f_1 - f_2) + (\sigma g_1 f_2 + \sigma g_2 - g_2 g_1)] = 0\} \Rightarrow \{[\sigma^2(f_1 - f_2) + \sigma(g_1 f_2 + g_2) - g_1 g_2] = 0\}$.

Bortkiewicz tak obdržel vzorce pro výpočet „ x “ a „ y “ spolu s kvadratickou rovnicí druhého stupně, v níž je neznámou „ σ “ a známými veličinami pak „ a “, „ b “ a „ c “: $[a = (f_1 - f_2)]$; $[b = (f_2 g_1 + g_2)]$; $[c = -g_1 g_2]$. Diskriminant této kvadratické rovnice (neboli $b^2 - 4ac$) = $[(f_2 g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1 g_2]$. Rovnice se bude řešit dle známého vzorce: $-b$ plus minus druhá odmocnina z D , to vše lomeno $2a$, což v tomto případě znamená: $(-f_2 g_1 - g_2)$ či lépe $[-(f_2 g_1 + g_2)]$ plus minus druhá odmocnina z $[(f_2 g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1 g_2]$, to vše děleno $2(f_1 - f_2)$.²¹

Nalezení kvadratické rovnice pro výpočet „ σ “ (potažmo rovné a všeobecné ziskové míry) i formulování algebraických vzorců, jimiž lze vypočítat „ x “ a „ y “, představuje vrchol postupu Bortkiewiczových úvah a na první pohled se tak zdá, že ruskému ekonomu a statistikovi polského původu se vskutku podařilo nalézt pojmové nástroje k vytvoření alternativy

Marxovu pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny pomocí uplatnění metod matematické analýzy. Berlínský univerzitní profesor si dal určitě velkou práci s jejich sestavením, velký obdiv vyvolává zvláště elegantní odvozování kvadratické rovnice pro výpočet všeobecné rovné míry zisku, v jehož průběhu obdivuhodným způsobem v pravou chvíli zmizí neznámá (y), aby zůstala pouze neznámá (σ), potažmo (p), kterou pak lze vložit do formulky pro výpočet (y), a to následně coby již známou veličinu dosadíme do vzorce pro výpočet cenového koeficientu (x). A právě v tomto okamžiku je zapotřebí, jak se nám alespoň zdá, řídit se známou Marxovou metodologickou poučkou, jež praví, že „je třeba se podívat na věc blíže“.

Matematické formulky ($f_1 = v_1/c_1$); ($f_2 = v_2/c_2$); ($f_3 = v_3/c_3$) můžeme pokládat za převrácený výraz organického složení kapitálu ve všech třech odvětvích, sestavujících prostou ekonomickou reprodukci, ovšem vzorce [$g_1 = (v_1 + c_1 + s_1)/c_1$]; [$g_2 = (v_2 + c_2 + s_2)/c_2$]; [$g_3 = (v_3 + c_3 + s_3)/c_3$] představují vlastně algebraické výrazy, které by bylo možné považovat za určitou podobu formulace míry zisku ve „sdružení svobodných výrobců“, o němž hovořil Marx, neboli postkapitalistického ekonomického systému, v němž jsou dělníci majiteli svých výrobních prostředků a směňují vzájemně svá zboží, čímž k jejich výrobním nákladům náleží pouze náklady na reprodukci hodnoty tkvící v užité hodnotě výrobních prostředků spotřebované ve výrobním procesu. Přímější formulaci takové míry zisku by samozřejmě tvořily vzorce [$(v_1 + s_1)/c_1$] nebo [$(v_2 + s_2)/c_2$] či [$(v_3 + s_3)/c_3$], neboli celkově $[(V + S)/C]$. Marx dovozuje, že, vyjádříme-li se po „kapitalisticku“, konečné zboží produkty rozličných odvětví by obsahovaly odlišné hodnotové masy, hodnotový zákon by se při směně jednotlivých zboží projevoval přímo a bezprostředně, a tudíž by se masy vyprodukovaných „nadhodnot“ nevyrovnávaly na všeobecný rovný zisk, jelikož by pro dělnické obyvatelstvo osvobozené od kapitalistického vykořisťování byla za těchto předpokladů zcela lhostejná rozdílnost měr zisku v kapitalistickém smyslu.²²

Kapitalismus je založen na antagonistickém třídním protikladu práce nutné a nadpráce, nutného produktu a nadproduktu v sociálně ekonomické formě nadhodnoty, mezd a zisků v hodnotové struktuře čistého produktu, kdy se vyrobené nadhodnoty mohou zespolečenštěním přetvářet na všeobecný rovný zisk (v kapitalismu volné soutěže) či na různě odstupňované masy a míry dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku (v systému výrobních vztahů kapitalismu monopolního), které v sociálně ekonomických podmínkách kapitalistického výrobního způsobu těží z výrobního procesu kapitalističtí podnikatelé. Na rozdíl od kapitalismu by pracujícím v socialistické společnosti měly náležet plody jak zaplacené, tak i nezaplacené práce, jejíž část by socialistické pracovní kolektivy samozřejmě investovaly do akumulace pro inovace a modernizace výrobní techniky a technologie: proces zespolečenštěování, ústící do formování výrobní ceny, by tak měl zahrnovat nutný produkt i nadvýrobek. Reálný socialismus byl založen na tom, že čistý produkt byl ztotožněn s nadproduktem, takže se nutný produkt pro obživu bezprostředních výrobců stal součástí nadproduktu, který si přivlastňovala a přerozdělovala třída řídicího aparátu, jejíž činnost v systému plánovitěho řízení nahrazovala fungování tržního ekonomického mechanismu, což se zračilo ve formuli: nadvýrobek = mzdy + zisky, jež byla pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, které – aby dostalo zákonitostem utváření výrobní ceny coby vývojové modifikace hodnoty v soustavě výrobních vztahů sovětského typu socialismu – kladlo mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizovalo nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jenž byl sociálně ekonomickým základem sovětského modelu socialismu. Třída řídicího aparátu v něm přímým a bezprostředním výrobcům odnímala nadprodukt i nutný produkt a pak tento čistý společenský produkt (národní důchod) znovu rozdělovala a přerozdělovala ve velmi složité hře centrální, státně administrativní a podnikové, ekonomicko-finanční složky řídicího aparátu

– což vládoucí sociálně mytologická ideologie třídy řídicího aparátu nazývala „bezprostředně společenským charakterem práce za socialismu“. Z toho důvodu spočívala i podstata fungování reálněsocialistických vlastnických vztahů v nutnosti realizovat společenské vlastnictví ve formě velmi složitě horizontálně i vertikálně členěné soustavy dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí a docházelo ke zveličování lokálně omezené působnosti vlastnické role pracovníků řídicího aparátu, jež byla potenciálně nespolečenská a zájmově dvojaká. Tím tito pracovníci řídicího aparátu vytvářeli svéráznou třídu-netřídu, třídu-polotřídu vlastnickou velmi nesuverénních správců společenského bohatství, jejichž každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita neustále kolísala mezi potenciálně společenskou a potenciálně nespolečenskou stránkou této vlastnické subjektivity, a právě proto nebylo možné v systému reálného socialismu reálně podřídit vlastnickou roli třídy řídicího aparátu celospolečensky integrujícímu vlastnickému jednání příslušníků dělnické třídy a vlastnická subjektivita dělnické třídy, její vedoucí úloha v oblasti rozvíjení socialistických vlastnických vztahů zůstávala v podstatě čistě formální, v té podobě, jak ji deklarovala soustava právních norem před listopadem 1989. Zároveň je příznačným (ale logickým) historickým paradoxem, že třída řídicího aparátu vznikla po vítězství proletářské socialistické revoluce z Leninova modelu „strany revolucionářů z povolání“, jež Lenin koncipoval, aby v mezinárodním dělnickém socialistickém hnutí vytvořil reálnou protiváhu mocenským poměrům, které se zformovaly v západoevropských sociálnědemokratických stranách, v nichž se reálným majitelem řídicích a organizačních struktur stala v mnohých případech velkoburžoazní finanční oligarchie monopolního kapitalismu zkorumpovatelná dělnická byrokracie a dělnická aristokracie, jejíž třídní zájem se zračil v teoriích typu „hnutí je vším, konečný cíl ničím“, a proto tyto strany uvízly ve své praktické politice v „bahně oportunistu“.²³

Hodnotovou strukturu výrobního procesu v samosprávném socialismu tvoří hodnota spotřebovaných výrobních prostředků (= vlastně výrobním nákladům) + čistý produkt. Čistý produkt se skládá z mezd a zisků přímých výrobců a z části výrobního přebytku, jíž budou disponovat nadpodnikové orgány a instituce společenské samosprávy. Klíčová zvláštnost, jež odlišuje hodnotovou strukturu výrobního procesu samosprávného socialismu od hodnotové struktury v kapitalismu i v reálném socialismu, spočívá, zdá se, v povaze a obsahu čistého produktu: mezi nutným produktem a nadproduktem je zde opravdová pružná, pohyblivá hranice. Samosprávný socialismus je založen na tom, že nutný produkt zahrnuje i část nadproduktu, což podněcuje ekonomický zájem pracovních kolektivů na růstu produktivity živé práce a efektivnosti výrobního procesu. Logika utváření výrobní ceny v samosprávném socialismu využívá schopnosti trhu zespolečňovat individuální a kolektivní živou konkrétní práci, čímž objem nutného produktu i masa další části nadvýrobku, kterou disponují vyšší organizační články samosprávy, vznikají díky působení hodnotového zákona, což dovoluje rozvíjet samosprávnou vlastnickou subjektivitu až na strukturně systémovou a funkcionální úroveň nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických podnikatelských komplexů. Práce nutná i nadpráce je v samosprávném modelu socialismu co do obsahu prací všeobecnou, jelikož spojuje pracovní aktivity s aktivitami spoluvlastnickými, a proto můžeme říci, že společenský nadvýrobek neboli společenské bohatství zde spočívá především v rozvoji schopnosti každého jednotlivce podílet se na vlastnickém řízení společnosti – tak je třeba rozumět známé formulaci, že „svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech“ –, je tedy možné, že v samosprávném vidění socialismu má výrobní cena povahu ceny monopolní, v níž se pramenem zvláštního a dodatečného zisku stává materiálně předmětná síla lidské vlastnické součinnosti, přičemž masa a míra tohoto „zisku vyššího řádu“ roste souběžně s tím, jak revolučně demokratický stát nového typu vytváří politické a právní předpoklady – které se týkají kupříkladu i

fungování bankovního systému – pro formování třídy samosprávných vlastníků a pozdvihování samosprávných vlastnických aktivit na stále vyšší sociálně ekonomickou úroveň.

Vraťme se k cenovým protipólům hodnotových rovnic, které díky algebraické metodě nabývají podobu $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1 + v_1 + s_1)x]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (c_2 + v_2 + s_2)y]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z = (c_3 + v_3 + s_3)z]$. Za předpokladu, že $(z = 1)$, $(x > 0)$, $(y > 0)$, $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a $(x \neq y)$, dostáváme $[(c_1x + v_1y + s_1z) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1 + v_1 + s_1)x = (c_1x + c_2x + c_3x) = (c_1x + v_1x + s_1x)]$; $[(c_2x + v_2y + s_2z) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (c_2 + v_2 + s_2)y = (v_1y + v_2y + v_3y) = (c_2y + v_2y + s_2y)]$; $[(c_3x + v_3y + s_3z) = (s_1 + s_2 + s_3)z = (c_3 + v_3 + s_3)z = (s_1z + s_2z + s_3z) = (c_3z + v_3z + s_3z)]$. Cenové rovnice zkrátíme do tvaru $[(c_1x + v_1y + s_1z) = (c_1x + v_1x + s_1x)]$; $[(c_2x + v_2y + s_2z) = (c_2y + v_2y + s_2y)]$; $[(c_3x + v_3y + s_3z) = (c_3z + v_3z + s_3z)]$, z čehož po úpravě plyne, že $[(v_1y + s_1) = (v_1x + s_1x)]$; $[(c_2x + s_2) = (c_2y + s_2y)]$; $[(c_3x + v_3y) = (c_3 + v_3)]$.

Je patrné, že $(v_1y \neq v_1x)$ a $(s_1 \neq s_1x)$; $(c_2x \neq c_2y)$ a $(s_2 \neq s_2y)$; $(c_3x \neq c_3)$ a $(v_3y \neq v_3)$. Můžeme tak vyslovit předpoklad, že ekonomická rovnováha mezi třemi odvětvími, sestavujícími dohromady systém prosté reprodukce, nastane pouze v případě, že cenové rovnice získají výchozí podobu $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1x + v_1y + s_1z_1) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1x + c_2x + c_3x)]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (c_2x + v_2y + s_2z_2) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (v_1y + v_2y + v_3y)]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (c_3x + v_3y + s_3z_3) = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)z = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z)]$. Což lze vyjádřit slovy: cenový modifikační koeficient (z) vstupuje v číselné hodnotě $(z = 1)$ do hry pouze v rámci a na úrovni systému prosté reprodukce jako celku, v jednotlivých odvětvích figurují doplňkové cenové modifikační koeficienty $(z_1, z_2$ a $z_3)$, pro něž platí, že $(z_1 > 0)$, $(z_2 > 0)$ i $(z_3 > 0)$, současně $(z_1 \neq 1)$, $(z_2 \neq 1)$ i $(z_3 \neq 1)$ a s největší pravděpodobností též $(z_1 \neq z_2 \neq z_3 \neq z_1)$. Tyto pomocné a doplňující koeficienty můžeme po jistou dobu zanedbat, neboť $\{[s_1z_1/(c_1x + v_1y)] = [s_2z_2/(c_2x + v_2y)] = [s_3z_3/(c_3x + v_3y)] = p\}$, což je hledaná míra všeobecného rovného zisku, a tudíž $[s_1z_1 = p(c_1x + v_1y)]$; $[s_2z_2 = p(c_2x + v_2y)]$; $[s_3z_3 = p(c_3x + v_3y)]$, přičemž zároveň $(z_1 = s_1z_1/s_1)$; $(z_2 = s_2z_2/s_2)$; $(z_3 = s_3z_3/s_3)$. Modifikační cenové koeficienty (x) , (y) a míru všeobecného zisku (p) můžeme vypočítat pomocí Bortkiewiczovy kvadratické rovnice druhého stupně, načež není problém vypočítat doplňující cenové koeficienty v jednotlivých odvětvích.

Předpokladem, že $(Sz = S)$, kdy $[S = (s_1 + s_2 + s_3)]$, ale $[Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)]$, což lze vyjádřit slovy: celospolečenská suma nadhodnot se sice rovná celospolečenské sumě zisků, nerovná se však velikosti jednotlivých hodnotových a cenových položek, které tuto rovnost celkových sum vytvářejí, rovnají se velikosti celků, nerovná se však velikosti částí, které tyto celky tvoří – vstoupila algebraická metoda, která se běžně pohybuje v rámci formálně a abstraktně obecného, do oblasti konkrétní totožnosti (totožného v rozdílném), konkrétní rozdílnosti (rozdílnosti směřující k jednotě), do sféry konkrétně obecného. Ještě přesněji bychom mohli napsat, že $[Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = z(s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z) = (s_1 + s_2 + s_3) = S]$ při $(z = 1)$, čímž se $(S = Sz)$, kdy $(z = 1)$, se (Sz) (neboli celková suma zisků v cenových rovnicích modelujících proces přeměny hodnot na výrobní ceny) stává konkrétně obecnou jednotou protikladných pojmových určení, takže se ze známé veličiny $(z = 1)$ stává „otec i matka“ neboli „společný předek“ plodící tři neznámé veličiny $(z_1, z_2$ a $z_3)$ coby svoje „potomky“, svoje „děti“. A tento názor můžeme formulovat i poněkud učenějšími slovními výrazy: $(z_1, z_2$ a $z_3)$ nabývají jako kvalitativně odlišné, pomocné a doplňkové cenové modifikační indexy pro jednotlivá odvětví, skládající dohromady soustavu ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché reprodukce, strukturně genetickou jednotu, získávají v $(S = Sz)$ a $(z = 1)$ organickou celistvost a společný původ.²⁴

Bortkiewiczovy algebraické cenové rovnice tímto způsobem popírají výchozí předpoklad, že „transformační problém“ lze vyřešit „bezrozporným způsobem“²⁵, a naopak potvrzují

základní teoretický postulát materialistické dialektické logiky jako teorie poznání, že dynamické, procesuální, historicky přechodné vývojové struktury a systémy jsou ontologicky fundamentálnější než struktury a systémy ahistorické a nevývojové, jelikož ale současně jsou ahistorické nevývojové struktury nutně a zákonitě vnořeny do struktur vývojových, jsou i metody rozvoje lidského poznání, které pracují s jednou provždy danými, hotovými a neměnnými jsoucnými a pohybují se v rámci formálně abstraktní totožnosti, abstraktní rozdílnosti a formálně abstraktní obecnosti (jako například matematika ve vývojové formě klasické algebry), zdrojem objektivně pravdivého vědeckého poznání, jehož obecným metodologickým základem je materialistická dialektická logika, vycházející z principu syntézy protikladných pojmových určení, která proto nalézá nástroje lidského poznávacího myšlení v procesuálních kategoriích a pracuje s proměnlivými jsoucnými, neboli entitami podléhajícími nezvratným změnám.²⁶

Nyní už chápeme, proč Bortkiewicz vycházel při algebraickém modelování procesu utváření výrobních cen a nalézání mas a míry společensky průměrného zisku ze tří odvětví, když si odvětví produkující životní prostředky svévolně rozdělil na dvě. Pouze v takovém případě totiž mohl zkonstruovat svou kvadratickou rovnici, která ovšem i tak odtrhává proces vznikání výrobních cen coby vývojových modifikací hodnot a všeobecného rovného zisku od jeho hodnotové substanční „živné půdy“. Tím se matematicky formalizuje utváření kapitalistických výrobních vztahů, takže nedává odpověď na otázku, jaké jsou historické vývojové tendence takto „jedině správné“ a „vědecké“, protože „královnou věd“, matematikou, stanovené všeobecné ziskové míry. Z toho důvodu můžeme souhlasit s názorem profesora Kříže, že „transformační problém, ilustrovaný na třech výrobních odvětvích, jak je znázorňuje Bortkiewicz a jeho následovníci, není vlastně řešením této otázky, ale jde zde jen o zdokonalenou ilustraci jednoho zvláštního (velmi zjednodušeného) případu přeměny hodnot ve výrobní ceny“.²⁷

Profesora matematiky na berlínské univerzitě musíme zároveň za vymyšlený algebraický postup obdivovat, neboť jím demonstroval svůj nepochybně geniální matematický talent, projevil se jako opravdový algebraický mág – nebo se alespoň takovým zdá být –, když vykouznil soustavu tří lineárních rovnic se šesti neznámými (x), (y), (p), (z_1 , z_2 a z_3), která má přesto řešení velmi umně sestrojenou a elegantně odvozenou kvadratickou rovnicí.

I když algebraické rovnice zobrazují systém ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, která dohromady sestavují prostou reprodukci, nemusejí se (a ani nemohou) v jednotlivých odvětvích rovnat výrobní ceny (algebraicky ani reálně ekonomicky) – stejně jako je tomu v Marxově filosoficko-ekonomické teorii – vyprodukovaným hodnotám. Ovšem za předpokladu, že $\{[S = (s_1 + s_2 + s_3)] = [Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = z(s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z)]\}$, když ($z = 1$) a $[(c_1x + c_2x + c_3x) = Cx]$ i $[(v_1y + v_2y + v_3y) = Vy]$, mají nerovnice na celospolečenské úrovni ($Cx \neq C$), ($Vy \neq V$) a $[(Cx + Vy + Sz) \neq (C + V + S)]$ pouze formálně matematickou povahu: ani algebraičtí mágové nemohou popřít všeobecnou platnost zákona hodnoty, jenž vlastně představuje projev zákona zachování hmoty v ekonomickém vývoji společnosti. Modifikační cenové koeficienty (x) a (y) kolísají na tu či onu stranu od hodnot výrobních prostředků a pracovní síly, vkládaných do výrobních procesů v jednotlivých produkčních sférách. Na úrovni celkové prosté reprodukce se musejí tyto odchylky vzájemně neutralizovat a vyrovnávat na ($x = 1$) a ($y = 1$), stejně jako ($z = 1$), z čehož plyne, že reálně ekonomicky $[(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)]$, neboli souhrn výrobních cen se rovná souhrnu hodnot, což ještě jednou – a v podstatě nadbytečně – dovozuje objektivní pravdivost marxistické pracovní teorie hodnoty. Algebraická metoda řešení „transformačního problému“ dokazuje ve svém racionálním jádru pravý opak toho, co po ní chtěl její autor, současně však mějme stále na zřeteli, že a) ono „racionální jádro“ můžeme v algebraické metodě objevit pouze tehdy, pokud ji budeme zkoumat prizmatem

marxistické pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty; b) algebraická metoda postupem hodným „královny věd“ exaktně manifestuje a fixuje formálně logický (čili nesmyslný, z nedokonalosti pojmově teoretického myšlení plynoucí) rozpor, charakteristický pro Ricardovu pracovní teorii hodnoty, o němž jsme se již zmiňovali: buď všeobecně platí zákon hodnoty, a pak není možná všeobecná rovná míra zisku, a tudíž se ani nemůže hodnota modifikovat na výrobní cenu, anebo je možná všeobecná rovná míra zisku a hodnota se může upravovat na výrobní cenu, pak ale nemá zákon hodnoty všeobecnou platnost – a to právě z toho důvodu, že usiluje o „bezrozporné“ a „formálně logicky důsledné“ vysvětlení procesu přeměny hodnoty na vývojovou modifikaci hodnoty v podobě výrobní ceny.²⁸

Ladislaus Bortkiewicz uvádí samozřejmě několik příkladů, aby názorně ukázal, že pomocí jeho algebraických vzorců lze všeobecnou míru zisku vypočítat „naprosto přesně“ a „zcela vědecky“ – matematika je přece „královna věd“ – na rozdíl od „chybných“ a „nevědeckých“ výpočtů Marxových.²⁹

Klasickou ukázkou je příklad první, v němž hodnotové složení tří základních výrobních sfér prosté ekonomické reprodukce nabývá tvaru rovnic: $[(225c_1 + 90v_1 + 60s_1) = 375]$ hodnotových jednotek; $[(100c_2 + 120v_2 + 80s_2) = 300]$ hodnotových jednotek; $[(50c_3 + 90v_3 + 60s_3) = 200]$ hodnotových jednotek. Je zřejmé, že $[(375C + 300V + 200S) = 875]$ hodnotových jednotek a vskutku také platí, že $[(225c_1 + 90v_1 + 60s_1) = (225c_1 + 100c_2 + 50c_3)]$, $[(100c_2 + 120v_2 + 80s_2) = (90v_1 + 120v_2 + 90v_3)]$, $[(50c_3 + 90v_3 + 60s_3) = (60s_1 + 80s_2 + 60s_3)]$. Vidíme také, že $(f_1 = 2/5)$, $(f_2 = 6/5)$ (v překladu Bortkiewiczovy práce se uvádí 5/6, což je zřejmý přepis, jelikož $120v_2/100c_2 = 12/10 = 6/5$), $(f_3 = 9/5)$; $(g_1 = 5/3)$, $(g_2 = 3)$, $(g_3 = 4)$. Je také na první pohled zřejmé, že $(60s_1/90v_1 = 80s_2/120v_2 = 60s_3/90v_3 = 2/3)$, leč i to, že $\{[60s_1/(225c_1 + 90v_1)] \neq [80s_2/(100c_2 + 120v_2)] \neq [60s_3/(50c_3 + 90v_3)]\}$. Bortkiewicz si dává záležet i na dodržení podmínky prosté ekonomické reprodukce: $[(100c_2 + 50c_3) = (90v_1 + 60s_1)]$.

Bortkiewicz dále uvádí, že $[(\sigma = 5/4) \Rightarrow (p = 1/4)]$; $(y = 16/15)$ a $(x = 32/25)$, z čehož odvozuje cenový protipól hodnotových položek v prvním příkladu: $[(288c_1x + 96v_1y + 96s_1z_1) = 480]$ hodnotových jednotek; $[(128c_2x + 128v_2y + 64s_2z_2) = 320]$ hodnotových jednotek; $[(64c_3x + 96v_3y + 40s_3z_3) = 200]$ hodnotových jednotek. Je zřejmé, že $[(480Cx + 320Vy + 200Sz) = 1000]$ hodnotových jednotek, kdy $(Sz = S = 200)$ hodnotových jednotek. A současně vidíme, že $\{[96s_1z_1/(288c_1x + 96v_1y)] = [64s_2z_2/(128c_2x + 128v_2y)] = [40s_3z_3/(64c_3x + 96v_3y)] = [200Sz/(480Cx + 320Vy)] = 1/4\}$. Zároveň je zřejmé, že $[(288c_1x + 96v_1y + 96s_1z_1) = (288c_1x + 128c_2x + 64c_3x)]$, $[(128c_2x + 128v_2y + 64s_2z_2) = (96v_1y + 128v_2y + 96v_3y)]$, takže $(Cx > C)$ i $(Vy > V)$, avšak jelikož $[Sz = S = (60s_1 + 80s_2 + 60s_3)] \Rightarrow [(64c_3x + 96v_3y + 40s_3z_3) = (96s_1z_1 + 64s_2z_2 + 40s_3z_3) = (60s_1 + 80s_2 + 60s_3) = (50c_3 + 90v_3 + 60s_3)]$, z čehož dále plyne, že $(z_1 = 96/60)$, $(z_2 = 64/80)$ a $(z_3 = 40/60)$ a vskutku tak vidíme, že $(z_1 \neq 1)$, $(z_2 \neq 1)$ a stejně tak $(z_3 \neq 1)$.

Ladislaus Bortkiewicz se snaží i dalšími příklady doložit správnost a důsledně vědeckou povahu postupu, jímž vysvětluje proces modifikování hodnot do výrobních cen. V příkladu, jenž má zcela nezvratně dokázat „mylný charakter Marxovy transformační metody“ a „nekorektnost Marxova odvozování cen a zisků“, se v rovnicích, zrcadlících hodnotovou stránku prosté hospodářské reprodukce, objevují následující číselné položky: $[(180c_1 + 90v_1 + 60s_1) = 330]$ hodnotových jednotek; $[(0c_2 + 180v_2 + 120s_2) = 300]$ hodnotových jednotek; $[(150c_3 + 30v_3 + 20s_3) = 200]$ hodnotových jednotek; $[(330C + 300V + 200S) = 830]$ hodnotových jednotek. Pomocí dalšího důmyslně zkonstruovaného algebraického vzorce Bortkiewicz dokazuje, že jelikož ve druhém odvětví se velikost investovaného konstantního kapitálu – a tedy i organického složení kapitálu – rovná nule, platí, že $(p = r = 60s_1/90v_1 = 120s_2/180v_2 = 20s_3/30v_3 = 200S/300V = 2/3)$ a stejně tak důmyslným způsobem dovozuje, že $(x = 10/13)$ a $(y = 2/13)$. Cenovým protipólem hodnotových rovnic jsou potom rovnice

$[(1800/13c_1x + 180/13v_1y + 1320/13s_1z_1) = 3300/13Cx]$; $[(0c_2x + 360/13v_2y + 240/13s_2z_2) = 600/13Vy]$; $[(1500/13c_3x + 60/13v_3y + 1040/13s_3z_3) = 2600/13Sz]$. (Jelikož většina číselných položek v těchto rovnicích vychází jako přirozená čísla plus zlomky, v jejichž jmenovateli nacházíme číslo třináct, zapsal jsem všechny číselné hodnoty ve třináctinách).³⁰

Při použití Marxovy transformační metody by prý v tomto případě vyšlo, že všeobecná míra zisku se rovná 200/630 neboli přibližně 31,75 % namísto „jedině správných“ 2/3 čili 66,66 % (šedesát šest celých a dvě třetiny procenta), z čehož je údajně zřejmé, že Marxovo odvozování výrobních cen a zisků z hodnot je nekorektní, jelikož v situaci, kdy se vydaje konstantního kapitálu v odvětví, jež produkuje životní prostředky pro dělníky, rovnají nule, prý není možné, aby podnikatelům, jejichž vydaje spočívají v této výrobní oblasti pouze v investicích variabilního kapitálu do nákupu pracovní síly, klesla míra a samozřejmě i objem zisku na méně než polovinu. Pan Bortkiewicz nám coby mravní naučení z tohoto příkladu praví, že je velice užitečný, neboť jasně ukazuje, k „jakým paradoxům vede Marxova metoda přepočítávání hodnot na ceny“.³¹

Nepochybujeme o tom, že páně Bortkiewiczovy výpočty jsou zcela správné a přesné, dokonale vědecké a nadto i vysoce elegantní. Zdá se nám ovšem, že mají jednu nepatrnou a pochopitelně též naprosto zanedbatelnou „vadu na kráse“: je totiž známo, že užitná hodnota a v ní obsažená hodnota zboží coby výsledného produktu výrobního procesu vzniká spojením živé a zvěcnělé práce, jejímž hodnotovým ekvivalentem jsou investiční výdaje konstantního kapitálu. V odvětví, v němž by se vydaje na mrtvou, zvěcnělou práci rovnaly nule, by nemohly vzniknout ani žádné výrobky. A jelikož se má jednat o výrobní obor produkující spotřební předměty pro dělnické obyvatelstvo, nemohli by dělníci, prostředků životních nemajíce, vyrábět ani výrobní prostředky, ani luxusní spotřební zboží pro kapitalisty. Domníváme se, že paradox Marxovy metody přepočítávání hodnot na výrobní ceny spočívá především v tom, že by tak nesmyslný příklad nikdy nesestrojila, vážený pan Bortkiewicz by ale určitě dokázal pomocí svých magických algebraických formulí dokonale vědecky vypočítat všeobecnou, rovnou a spravedlivou míru zisku i v případě, kdy by se ani do jednoho z uvažovaných výrobních odvětví nevkládal žádný konstantní či variabilní kapitál.

Marxovy jednoduché příklady utváření všeobecné míry zisku, využívající postupů klasické algebry, pouze ilustrují obecnou filosoficko-ekonomickou teorii, která při zkoumání sociálně ekonomické a třídně sociální podstaty kapitalistického vykořisťování, jímž je výroba nadhodnoty, v prvním díle Kapitálu objevila, že pramenem nadhodnoty je živá práce pro kapitál produktivního dělníka, když se však ve třetím díle Kapitálu pustila do rozboru celkového výrobního a reprodukčního procesu kapitálu jako syntézy podstaty kapitalistického výrobního způsobu a jejích projevů, neboli objektivní skutečnosti systému kapitalistických výrobních vztahů coby „konkrétní totality“, „organické celistvosti“, musela vzít v úvahu, že hodnoty a nadhodnoty, vězící v užitných hodnotách vyráběných zboží, vznikají díky spojení živé a zvěcnělé práce a jejich velikosti se v jednotlivých odvětvích liší díky rozličným vzájemným poměrům zálohovaného (čili investovaného) konstantního a variabilního kapitálu. Tím se marxistická pracovní teorie hodnoty tváří v tvář střetla s objektivně reálným rozporem mezi hodnotou a její kapitalistickou vývojovou modifikací ve výrobní ceně, jenž může být sňat (čili uchován, negován a překonán) v soustavě pojmově teoretických zprostředkujících článků, spojujících myšlenkový obsah všech tří dílů Kapitálu do jednoho celku. Když se ale snažíme přímo a bezprostředně spojit ideově teoretické postuláty prvního a třetího dílu Kapitálu, nabývají rozpory v účinkování „konkrétně univerzálního“ hodnotového zákona, které se zračí a zrcadlí v marxistické pracovní teorii hodnoty, v lidském deduktivním (úsudkovém) poznávacím myšlení formu formálně logických antinomií.³²

Bortkiewiczova algebraická metoda a její příklady „zcela přesných“, „důsledně vědeckých“ výpočtů všeobecné rovné ziskové míry se také (podobně jako David Ricardo)

hlásí k pracovní teorii hodnoty, pod hodnotou zboží však rozumí nikoli „živoucí rozpor“ (mezi užitnou hodnotou a hodnotou směnnou, mezi prací konkrétní a prací abstraktní), ale cosi podobného platónské ideji, která v podobě algebraických rovnic a vzorců sestupuje z nebeských výšin do jednotlivých zbožních výrobků jakožto jejich jednou provždy daná, hotová a neměnná substance. Chápe tedy hodnotu naprosto metafyzicky a nedialekticky, nedokáže pojmově teoreticky zobrazit hodnotu nejen jako substanci, ale též jako subjekt, jenž se rozvíjí prostřednictvím svých vnitřních rozporů.³³ Proto vytváří formálně matematickou iluzi, že v celkové prosté reprodukci, jak se odehrává v systému kapitalistických výrobních vztahů, je možné popřít obecnou platnost hodnotového zákona, jako se to stalo i ekonomické teorii Ricardově, iluzi, která v dalším vývoji buržoazní teoretické ekonomické ideologie mohla inspirovat vznikání subjektivizujících a psychologizujících teorií hodnoty, jež už nevázaly vymezování hodnoty na substanci společensky nutného množství živé a zvěcnělé práce, nezbytné k výrobě daného zboží – například teorii „mezního užitku“ a „přeměny budoucího statku ve statek přítomný“, podle níž je kapitalistův zisk odměnou za čekání, až se „budoucí statek zpřítomní“, která operovala s pojmy „vzácnost“ či naopak „hojnost“ statku a zcela „emancipovala“ hodnotu od pracovní činnosti a výrobního procesu, proklamující, že pracovní teorie hodnoty je v nejlepším případě jednou z variant koncepce „vzácnostní ekonomiky“.³⁴ Z hlediska obecné filosoficko-ekonomické teorie „transformačního problému“ má algebraická metoda dokonce nižší poznávací hodnotu než Ricardovo pojetí, které uhádlo, že rozvoj kapitalistických výrobních vztahů povede zákonitě k poklesu společensky průměrné ziskové míry, i když klesající historickou vývojovou tendenci míry všeobecného rovného zisku vysvětlovalo zcela falešně a převráceně. Matematické poznávací myšlení, které věci, jejich vlastnosti a vztahy pojmově zobrazuje v rámci množinové logiky a ontologie jako hotová a neměnná jsoucna, není totiž vázáno na vývojovou (samo-vývojovou) koncepci pohybu a klidu, ale může se samozřejmě uplatnit i v koncepci pohybu a klidu nevývojové.³⁵

Vraťme se ještě na chvíli k předpokladu čtyř hospodářských sektorů, mezi nimiž se v systému prosté reprodukce utváří ekonomická rovnováha, jak jsme již naznačili: I. – produkce výrobních prostředků, s jejichž pomocí mohou spatřit světlo světa další výrobní prostředky; II. – produkce výrobních prostředků pro výrobu spotřebních předmětů; III. – oblast výroby životních prostředků pro dělníky i kapitalisty; IV. – produkční sféra vyrábějící luxusní spotřební zboží pro kapitalisty. Vskutku, když mohl vážený profesor matematiky na berlínské univerzitě svévolně rozdělit produkci spotřebních předmětů na oblast životních prostředků pro dělníky a sféru luxusního spotřebního zboží pro kapitalisty, proč bychom i my – samozřejmě též svévolně – nemohli postupovat obdobným způsobem i u produkce výrobních prostředků. Zopakujme si, že by tímto postupem vzniklá čtyři odvětví nabyla hodnotového složení $(c_1 + v_1 + s_1)$; $(c_2 + v_2 + s_2)$; $(c_3 + v_3 + s_3)$; $(c_4 + v_4 + s_4)$ a rovnice ekonomické rovnováhy mezi čtyřmi odvětvími, skládajícími dohromady systém prosté reprodukce, by vyhlížely následujícím způsobem: $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$; $[(c_2 + v_2 + s_2) = (c_3 + c_4)]$; $[(c_3 + v_3 + s_3) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4)]$; $[(c_4 + v_4 + s_4) = (s_1 + s_2 + s_3 + s_4)]$. Platilo by, že se rovnají organické stavby kapitálu v obou odvětvích, produkujících výrobní prostředky, nerovnají se ale mezi sebou organická složení kapitálu v odvětvích, vyrábějících spotřební zboží pro dělníky i kapitalisty, a v žádném z odvětví výroby spotřebních předmětů se také organická skladba kapitálu neshoduje s kapitálovou organickou stavbou ve sféře produkce výrobních prostředků, neboli: $(c_1/v_1 = c_2/v_2)$, leč $(c_3/v_3 \neq c_4/v_4)$ a zároveň $[(c_3/v_3) \neq (c_1/v_1 = c_2/v_2)]$ a též $[(c_4/v_4) \neq (c_1/v_1 = c_2/v_2)]$, přičemž současně $(r = s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = s_4/v_4)$, což znamená, že produkce výrobních prostředků i výroba spotřebního zboží by byla založena na téže míře nadhodnoty.

Cenovým protipólem k výchozím rovnicím v hodnotovém vyjádření prosté reprodukce v jednotlivých sférách výroby by pak byla soustava rovnic: $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2)x =$

$(c_1 + v_1 + s_1)x$]; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (c_3 + c_4)x = (c_2 + v_2 + s_2)x$]; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4)y = (c_3 + v_3 + s_3)y$]; $[(1 + p)(c_4x + v_4y) = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3 + s_4z_4)z = (c_4 + v_4 + s_4)z$]. Levé strany ve všech rovnicích se přetvářejí do podoby: $(c_1x + v_1y + s_1z_1)$; $(c_2x + v_2y + s_2z_2)$; $(c_3x + v_3y + s_3z_3)$; $(c_4x + v_4y + s_4z_4)$. Tímto způsobem dostáváme za předpokladu, že $(z = 1)$, $(x > 0)$, $(y > 0)$, $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a $(x \neq y)$, čtyři rovnice se třemi neznámými $(x, y, a p)$, když zároveň pro masu a míru všeobecného rovného zisku (p) platí, že $\{[s_1z_1/(c_1x + v_1y)] = [s_2z_2/(c_2x + v_2y)] = [s_3z_3/(c_3x + v_3y)] = [s_4z_4/(c_4x + v_4y)] = p\}$, a proto i $[s_1z_1 = p(c_1x + v_1y)]$; $[s_2z_2 = p(c_2x + v_2y)]$; $[s_3z_3 = p(c_3x + v_3y)]$; $[s_4z_4 = p(c_4x + v_4y)]$. Zopakujme si také, že když $(z_1, z_2, z_3$ i $z_4)$ jsou větší než nula a žádné dva z těchto doplňkových cenových koeficientů se vzájemně nerovnaj, přičemž současně $(z_1 \neq 1)$, $(z_2 \neq 1)$, $(z_3 \neq 1)$, $(z_4 \neq 1)$, pak $(z_1 = s_1z_1/s_1)$; $(z_2 = s_2z_2/s_2)$; $(z_3 = s_3z_3/s_3)$; $(z_4 = s_4z_4/s_4)$. Budeme mít též stále na paměti, že při $(z = 1)$ $[S = (s_1 + s_2 + s_3 + s_4) = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z + s_4z_4z) = Sz]$.

U soustavy čtyř rovnic se třemi neznámými by, jak se alespoň na první pohled zdá, neměl být problém nalézt řešení – ani nemusíme být profesory, přednášejícími matematiku na berlínské univerzitě –, máme-li na zřeteli, že dílčí a doplňkové modifikační cenové koeficienty $(z_1, z_2, z_3$ a $z_4)$ pro jednotlivá odvětví můžeme po jistou dobu zanedbat. Budeme postupovat podobně jako Bortkiewicz, a proto zavedeme algebraické vzorce $(f_1 = v_1/c_1)$; $(f_2 = v_2/c_2)$; $(f_3 = v_3/c_3)$; $(f_4 = v_4/c_4)$; $[g_1 = (v_1 + c_1 + s_1)/c_1]$; $[g_2 = (v_2 + c_2 + s_2)/c_2]$; $[g_3 = (v_3 + c_3 + s_3)/c_3]$; $[g_4 = (v_4 + c_4 + s_4)/c_4]$. Nezapomeneme ani na formuli $[(1 + p) = \sigma]$.

Cenová rovnice se mění do podoby: $[\sigma(x + f_1y) = g_1x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_1y) = g_1x]$; $[\sigma(x + f_2y) = g_2x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_2y) = g_2x]$; $[\sigma(x + f_3y) = g_3y] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_3y) = g_3y]$; $[\sigma(x + f_4y) = g_4] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4]$. (U čtvrté rovnice by mělo být vlastně (g_4z) , ovšem $(z = 1)$.) Z první rovnice plyne, že $[x = \sigma f_1y/(g_1 - \sigma)]$, ze třetí rovnice vyplývá, že $[x = (g_3y - \sigma f_3y)/\sigma]$, což vložíme za (x) do rovnice $[(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4] \Rightarrow \{y = g_4/[g_3 + \sigma(f_4 - f_3)]\}$. Je zřejmé, že $[\sigma f_1y/(g_1 - \sigma)] = [(g_3y - \sigma f_3y)/\sigma] \Rightarrow (\sigma^2 f_1y - \sigma^2 f_3y + \sigma f_3 g_1y + \sigma g_3y - g_1 g_3y = 0/y) \Rightarrow [\sigma^2(f_1 - f_3) + \sigma(g_1 f_3 + g_3) - g_1 g_3 = 0]$. Tímto způsobem vzniká (a dokonce jednodušším postupem než u Bortkiewicze) kvadratická rovnice druhého stupně s neznámou (σ) a známými veličinami $[a = (f_1 - f_3)]$, $[b = (f_3 g_1 + g_3)]$, $(c = -g_1 g_3)$ spolu se vzorcí pro výpočet (x) a (y) . Dlužno mít na zřeteli, že naše veličiny (f_4) a (g_4) , (f_3) a (g_3) odpovídají Bortkiewiczovým veličinám (f_3) a (g_3) , (f_2) a (g_2) , avšak naše (f_1) a (g_1) se nerovnaj Bortkiewiczovým veličinám (f_1) a (g_1) , figurujícím v řešení kvadratické rovnice, kterou ruský ekonom a matematický statistik polského původu s takovou elegancí odvodil: tato odlišnost vzniká díky rozdělení produkce výrobních prostředků na dvě samostatná odvětví.

Nyní si představme, že pro modifikační cenový koeficient (z) bude platit, že $(z > 0)$ a zároveň $(z \neq 1)$. V takovém případě obdržíme ve čtyřech odvětvích tyto přepsané cenové rovnice: $[\sigma(x + f_1y) = g_1x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_1y) = g_1x]$; $[\sigma(x + f_2y) = g_2x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_2y) = g_2x]$; $[\sigma(x + f_3y) = g_3y] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_3y) = g_3y]$; $[\sigma(x + f_4y) = g_4z] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4z]$. Když se nyní pokusíme vložit algebraický výraz $[x = (g_3y - \sigma f_3y)/\sigma]$ za (x) do rovnice $[(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4z]$, vychází nám, že $\{y = g_4z/[g_3 + \sigma(f_4 - f_3)]\}$, což představuje jednu rovnici se dvěma neznámými, z čehož plyne, že nemůžeme-li stanovit velikost modifikačního cenového koeficientu (y) , nemůžeme vypočítat ani velikost modifikačního cenového koeficientu (x) , přestože budeme schopni sestavit kvadratickou rovnici druhého stupně a vypočítat číselnou hodnotu (σ) neboli (p) , která se tím stává zcela zbytečnou. A přitom by soustava čtyř rovnic se čtyřmi neznámými $(x, y, z$ a $p)$ měla být řešitelná – alespoň pro profesory matematiky na berlínské univerzitě.

Představme si nyní, že by se počet uvažovaných odvětví i cenových rovnic ekonomické rovnováhy v prosté reprodukci dále zvětšoval, a tudíž bychom měli o jednu, dvě, tři atd., atp. rovnice více než čtyři neznámé $(x, y, z$ a $p)$ – a více jich vlastně ani být nemůže. Zdá se, že Bortkiewiczova algebraická metoda bude, ač je to na první pohled velmi překvapivé, právě

v takové situaci zcela bezradná, neboť v případě n -tice rovnic, kdy ($n > 4$), její racionální myšlenkové jádro spočívá v tom, že ($z = 1$) neboli $\{(s_1 + s_2 + s_3 + s_4 + \dots + s_n) = S\} = [(s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z + s_4z_4z + \dots + s_nz_nz) = Sz]$. Řečeno jinými slovy: souhrn mas nadhodnot se rovná souhrnu mas zisků, utvářených podle schématu všeobecného rovného zisku, což vede k závěru, že i ($x = 1$) a ($y = 1$) coby nejlogičtější číselná velikost těchto modifikačních cenových koeficientů, odpovídající objemu reálně vynaloženého celospolečenského konstantního a variabilního kapitálu v procesu jednoduché reprodukce.

Algebraičtí kouzelníci najednou ztrácejí svou virtuozitu a eleganci: i kdyby měli k dispozici sebevětší počet cenových rovnic ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, sestavujícími prostou reprodukci, bude tato soustava, jak se alespoň zdá, řešitelná pouze v případě tří neznámých (x , y a p), pokud ($z = 1$); v případě, že se neznámou veličinou stane i cenový modifikační koeficient (z), bude celý systém cenových rovnic neřešitelný, přestože by v souladu s poučkami klasické algebry řešitelný měl být. Což můžeme vyjádřit i algebraicky: bude-li mít poslední přepsaná rovnice tvar $[\sigma(x + f_ny) = g_nz = g]$ při ($z = 1$), bude i celá soustava řešitelná, bude-li však mít ona rovnice algebraický tvar $[\sigma(x + f_ny) = g_nz]$ při ($z \neq 1$), je celá soustava patrně neřešitelná. Nyní se nám konkretizuje i porozumění důvodům, které vedly profesora matematické statistiky na berlínské univerzitě k tomu, že proces jednoduché společenské reprodukce rozdělil na tři odvětví: soustava tří rovnic ekonomické rovnováhy představuje totiž nejmenší počet rovnic – v Marxově systému dvou odvětví a dvou rovnic, zobrazujících prostou reprodukci, jsou tři neznámé příliš mnoho –, u něhož se může uplatnit algebraická metoda, a to, jak znovu opakujeme, s elegancí a virtuozitou; se zvětšováním počtu rovnic se ona elegance a virtuozita ztrácí a algebraická metoda váženého pána z polského šlechtického rodu Bortkiewiczů přichází o „pel panenské nevinnosti“.³⁶

Zdá se být zřejmé, že matematické modelování procesu formování výrobních cen z hodnot a utváření celospolečensky průměrné masy a míry zisku nemůže pojmově uchopit a zobrazit – zvláště když se rozvíjí na úrovni klasické algebry, jejíž nejvyšší vývojovou formu a posledním závěrem moudrosti jsou kvadratické rovnice druhého stupně – dialektiku onoho procesu, jejímž klíčovým momentem je skutečnost a porozumění skutečnosti, že výrobní ceny nezávisí na masách hodnot, respektive nadhodnot, které produktivní kapitály vyždímají a vysají v jednotlivých odvětvích ze živé práce tradičních dělníků, ale že se vskutku odvíjejí a krystalizují až na úrovni celospolečenských výrobních poměrů, za nichž probíhá zespolečňování jednotlivých kapitálů a mas vyrobených zisků, což opět, již bůhví po kolikáté, připomínáme. Alegorii celého procesu může tvořit jednoduchý algebraický vzorec: víme-li, že míra nadhodnoty ($r = s/v$) a míra zisku [$p = s/(c + v)$], můžeme si ještě definovat algebraický výraz [$q = c/(c + v)$] pro organické složení kapitálu. Pak není těžké dokázat, že $p = r(1 - q)$, neboť $[s/v(1 - c/(c + v))] = [(s/v - sc)/v(c + v)] \Rightarrow [(sc + sv - sc)/v(c + v)] = [s/(c + v)]$. Vzorec [$p = r(1 - q)$] názorně ilustruje, že při dané míře nadhodnoty, která se může pochopitelně odvíjet od vzájemně proporcionalního růstu mas vyprodukované nadhodnoty i objemu investovaného variabilního kapitálu, bude s růstem objemu konstantního kapitálu (čili s růstem organického složení celospolečenského kapitálu) klesat všeobecná zisková míra, ilustruje, jinak řečeno, dvojaký charakter zákona klesající tendence společensky průměrné míry zisku spočívající v tom, že míra zisku klesá, i když masa zisku roste, masa zisku se zračí v klesající míře zisku. Bortkiewicz samozřejmě uvádí příklady, že tato algebraická formulka se neprojevuje samočinně, čili že kupříkladu organická skladba kapitálu může zůstávat stejná, a přesto může všeobecná míra zisku klesat, nebo se naopak může organické ustrojení kapitálu zvyšovat, a přesto se míra zisku nezmění.³⁷ To je samozřejmě pravda, jednoduchý algebraický vzoreček však nemůže postihnout proces, v němž se klesající tendence všeobecné a rovné míry zisku prosazuje skrze tendence působící v protisměru.

Bortkiewiczova algebraická metoda, která se snaží nalézt všeobecnou míru zisku v soustavě rovnic odrážejících ekonomickou rovnováhu v procesu jednoduché reprodukce, se musí odvíjet z předpokladu různého organického složení investovaných kapitálů – je ale otázkou, zda utvoření všeobecné rovné míry zisku v systému ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, která dohromady sestavují proces jednoduché reprodukce souhrnného společenského produktu, nevyžaduje právě stejnou míru organického uspořádání produktivních kapitálů v jednotlivých odvětvích – a téže intenzity vykořisťování (neboli míry nadhodnoty) v jednotlivých výrobních odvětvích. Současně je ale nucena, aby prokázala „mylný charakter Marxovy transformační metody“ a „nekorektnost Marxova odvozování cen a zisků“, prohlašovat, že rozdíly v organické stavbě kapitálu vlastně utváření volně konkurenční výrobní ceny nedeterminují, načež je pak možné rovnou míru zisku „správně“ a „přesně vědecky“ vypočítat, aniž by bylo nutno brát na zřetel objektivně reálný proces formování výrobních vztahů volně konkurenčního kapitalismu: vždyť objektivně reálná ekonomická praxe formování výrobních cen z hodnot je „natolik opovážlivá a drzá“, že si dovoluje probíhat v rozporu s „přísně vědeckými“ algebraickými formulami královny všech věd. A pokud ano, pokud existuje v procesu a systému prosté reprodukce sféra výroby, v níž by výslednou celospolečenskou rovnou míru zisku ovlivňovalo organické složení kapitálu, pak jde o druhé výrobní odvětví, a tudíž proti Marxovi měl údajně pravdu Ricardo, když prohlašoval, že změna ve výrobních poměrech (čili v organickém uspořádání kapitálu), která se dotýká pouze takového zboží, jež nevstupuje do spotřeby dělnické třídy – což se týká odvětví číslo jedna a tři –, nemůže ovlivnit výši a vývojovou tendenci všeobecné míry zisku. Z toho důvodu také Bortkiewicz konstruuje na první pohled nesmyslný příklad, v němž se vydaje zvěčnělé práce a tedy konstantního kapitálu v procesu výroby životních prostředků pro dělnické obyvatelstvo rovnají nule, což má údajně osvětlovat, proč se všeobecná volně konkurenční zisková míra přímo a bezprostředně odvíjí od poměru nadpráce a nutné práce, jenž ve druhém odvětví vzniká.³⁸

Vskutku se tedy zdá, že Bortkiewicz podporuje svým stanoviskem, jež se odvíjí od uznání rozdílného organického ustrojení kapitálů vložených do jednotlivých odvětví – jinak by totiž byly zcela nepoužitelné důmyslně sestavené algebraické vzorce s (f_1 , f_2 a f_3 , g_1 , g_2 a g_3), díky nimž mohla vzniknout kvadratická rovnice umožňující vypočítat cenové indexy (x) a (y) u hodnotových mas konstantního a variabilního kapitálu i rovnou všeobecnou míru zisku –, názor Ricardův, že formování všeobecné míry zisku ovlivňují tyto rozdíly v organické skladbě kapitálu pouze ve výrobním oboru číslo dva produkujícím zboží, které vstupuje bezprostředně do spotřeby dělnického obyvatelstva. Ruský ekonom a statistik polského původu také píše, že ve zvláštním případě, kdy se objem konstantního kapitálu investovaného do výrobní oblasti produkující spotřební zboží pro dělníky rovná nule, díky čemuž se míra zisku rovná jednoduše míře nadhodnoty, jsou zároveň zcela nezávislá na organické stavbě kapitálu v prvním a třetím výrobním odvětví, by se snad mohlo usuzovat, že i když uvedený příklad potvrzuje pravdivost základní teze pracovní teorie hodnoty, podle níž je pramenem kapitalistického zisku vykořisťování živé konkrétní práce příslušníků dělnické třídy, může být organické uspořádání kapitálu v prvním a třetím odvětví jakkoli vysoké, aniž by z toho plynula vývojová tendence snížení všeobecné a rovné ziskové míry, neboť by pak prý sotva kdo mohl potlačit silné pochyby o správnosti výkladu zisku třídy kapitalistů z principu nadpráce a nadvýrobku v kapitalistické sociálně ekonomické zboží formě nadhodnoty.³⁹

Aby našel pravdu v této věci, konstruuje Ladislaus Bortkiewicz další nápadité algebraické rovnice a nerovnice a zjišťuje s jejich pomocí, že podíl konstantního kapitálu na celkové investici v prvním a třetím výrobním sféře nemůže přesáhnout určitý limit, jestliže míra zisku v nich se také rovná míře nadhodnoty. Nezávislost míry zisku na organickém složení kapitálů v prvním a třetím produkčním oboru v případě, kdy ve druhém oboru není konstantní kapitál,

tudíž vůbec neznamená, že organická stavba kapitálu v dalších dvou oblastech může být neurčitě vysoká. Pravdou spíše je, že jestliže podíl konstantního kapitálu v těchto odvětvích překročí jistou hranici, stává se vyrovnání míry zisku nemožné. A můžeme dokonce učinit závěr, že při dané míře nadhodnoty (neboli vlastně při daném množství variabilního kapitálu) nemůže v těchto oborech dojít k neomezenému růstu konstantního kapitálu, aniž by došlo ke snížení míry zisku, neboť tento růst má svůj limit ve výši míry nadhodnoty, a tedy velikosti celkového disponibilního variabilního kapitálu.⁴⁰

Nové důmyslné a nápadité algebraické formulky, které Bortkiewicz sestrojil, ukazují, že všeobecná míra zisku závisí – na rozdíl od Ricardových představ – na organické sestavě kapitálů ve všech třech uvažovaných výrobních odvětvích, nastiňující zároveň klesající vývojovou tendenci rovné ziskové míry. A tak se ani nelze divit, že se stoupenec marxistické varianty pracovní teorie hodnoty po tomto Bortkiewiczově názorovém obratu dozvídá, že „z toho, co bylo řečeno, plyne, že by bylo zcela nekorektní stavět se do opozice vůči Marxovi, tj. že míra zisku nezávisí obecně na organické skladbě celkového společenského kapitálu“.⁴¹ Bortkiewiczova alternativa tak souhlasí s Marxovým pojetím v tom, že všeobecnou míru zisku determinují rozdíly v organickém složení kapitálů v odlišných výrobních sférách; už dříve jsme také při rozboru uváděných příkladů zaznamenali, že i u Bortkiewicze se součet mas vyrobených nadhodnot rovná celkové sumě mas zisků odpovídajících stejné míře zisku v jednotlivých odvětvích – což, jak znovu opakujeme, vychází z předpokladu, o němž jsme se průběžně zmiňovali během výkladu, totiž že $\{[S = (s_1 + s_2 + s_3)] = [Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)]\}$. Marxova pracovní teorie hodnoty také mnohokrát zdůraznila, že zákonitost klesající historické vývojové tendence společensky průměrné míry zisku se prosazuje prostřednictvím protisměrně působících tendencí.

Vážený pan Bortkiewicz nám ale jako „poslední závěr moudrosti“ ihned oznamuje, že „tato poslední poznámka nemůže sloužit jako ospravedlnění Marxe“.⁴² Neboť v Marxových rovnicích, v nichž se celková suma hodnot rovná celkové sumě výrobních cen, prý ztrácí celá operace přeměny hodnot do cen jakýkoli smysl, ačkoli je Marx sestavil právě ve spojení s touto operací, jelikož Marxova schémata prosté reprodukce vycházejí z předpokladu stejného organického složení kapitálu.⁴³ I když má tedy Marx (alespoň částečně) pravdu, tak prý vlastně nemá vůbec pravdu. Ejhle dialektika, jejíž poznávací hodnota se ale nebezpečně blíží okřídlenému výroku Kozmy Prutkova: „etogo němožet byť potomu, čto etogo němožet byť nikogda“; onoho Kozmy Prutkova, jenž coby básník, dramatik, filosof, historik atd., atp. vešel do dějin duchovní kultury nesmrtelnou větou: „Nikdo neobsáhne neobsáhlé!“, když byl chtěl určitě opírat svůj „Projekt zavedení jednomyslnosti v Rusku“ mimo jiné o myšlenku, že „člověk chodí hlavou vzhůru, aby nechodil vzhůru nohama“, což je zajisté pravda hloubky přímo nezměrné.⁴⁴ Znovu musíme zopakovat, že Marxova varianta pracovní teorie hodnoty, která se dovede vyrovnat s objektivně reálným faktem stejné míry zisku v odlišných výrobních sférách s rozdílným vzájemným poměrem investované živé a zvěčnělé práce, nepokládá samozřejmě za nesmysl zkoumání procesu přeměny hodnot do formy volně konkurenčních výrobních cen, leč snahu pojmově uchopit tento proces pomocí soustavy rovnic zobrazujících ekonomickou rovnováhu v odvětvích skládajících prostou reprodukci.

Naznačené třídně sociální a sociálně politické pozadí vystoupení profesora matematické statistiky na berlínské univerzitě dává vytušit, že hlavní charakteristickou zvláštností Bortkiewiczova algebraického postupu při řešení „transformačního problému“ nebyl a není jeho myšlenkový obsah, ale působení v soudobém „teoretickém diskursu“ neboli v dobových názorových sporech. Aktivním nositelům a vyznavačům buržoazní (či lumpenburžoazní) filosoficko-ekonomické ideologie, kteří jsou ideovými obhájci přirozenosti a věčnosti kapitalistického společenského zřízení, se samozřejmě nikdy nezamlouvala marxistická pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty, vysvětlující přeměnu hodnot na výrobní ceny

v souladu s obecnou platností zákona hodnoty a současně ukazující v zákonitě klesající historické vývojové tendenci všeobecného zisku meze vývojových možností kapitalistického výrobního způsobu, a proto se jim musela zalíbit teorie, jež se pokoušela „opravit a vylepšit“ Marxovo pojetí formálně matematickým a „bezrozporným“ odvozováním výrobních cen z hodnot, které oslabovalo obecnou platnost pracovní teorie hodnoty mudrováním o tom, že v Marxových rovnicích, znázorňujících utváření výrobních cen a společensky průměrného zisku, se úhrn mas nadhodnot může rovnat úhrnu mas všeobecného zisku pouze v případě, že v oněch rovnicích se bude vyskytovat totéž organické složení investovaných kapitálů. Matematická formalizace procesu utváření výrobních cen, která tak odtrhávala formování kapitalistických výrobních vztahů od jejich hodnotové a nadhodnotové substanční „živné půdy“, pak těmto „učeným mužům“, z nichž mnozí byli (či jsou) váženými vysokoškolskými profesory, umožňovala (a umožňuje) autoritativně prohlašovat, že pracovní teorie hodnoty postrádá reálný základ, jelikož v tomto pojetí představuje hodnota jsooucn, které nelze změřit, zvážit a spočítat a za hlavní argument proti ní lze údajně pokládat právě tak zvaný „transformační problém“, při jehož řešení přece Ladislaus Bortkiewicz „nezvratně a pro všechny časy“ matematicky dokázal, že souhrn výrobních cen se nerovná úhrnu hodnot a souhrn nadhodnot se nerovná úhrnu mas společensky průměrného zisku, čímž byla pracovní teorie hodnoty „definitivně a s konečnou platností vyvrácena“ (stejně jako byl samozřejmě „dávno vyvrácen“ filosofický materialismus). Z toho plyne, že nadhodnota a vykořisťování nejsou nic jiného než prázdné ideologické, pseudonáboženské floskule. Vždyť ani Marx přece nikdy nepopíral, že dělníci nemohou ani v komunismu dostat vše, co prací vytvoří, a na druhé straně kapitalisté přece také investují většinu vyrobené nadhodnoty k akumulaci kapitálu, jenž slouží k růstu společenského bohatství, a platí ze svých zisků – samozřejmě nehorázně – daně do státního rozpočtu, jenž „chudáky“ kapitalistické podnikatele „nestydatě okrádá“.

Učenost těchto veleučených mužů – ale i žen, abychom nezapomínali na příslušnice krásnější poloviny lidského rodu a náš rozbor byl náležitě „genderově vyvážený“ – většinou pokládala a pokládá Marxe za „opožděného ricardiánce“, jenž zkazil poznatky klasické ekonomické teorie svou protikapitalistickou ideologickou a sociálně politickou angažovaností. Materialistická dialektika výrobních sil a výrobních vztahů, která právě vyžaduje uplatnění pracovní teorie hodnoty, jim nic neříká, a proto omílají známé fráze o rozporu mezi prvním a třetím dílem Kapitálu dle Böhm-Bawerka, otrocky napodobují právě jeho argumenty ve snaze pohřbit kategorie „hodnota“ a „nadhodnota“, prohlašují za zmatečný pojem „organické složení kapitálu“, tvrdí, že Marxova pracovní teorie hodnoty nedokázala vysvětlit utváření všeobecné průměrné míry zisku, a tudíž i odmítají tendenci k poklesu míry zisku při klasické formě vykořisťování pomocí vybavování pracovní síly dražšími výrobními prostředky, dovedou pouze překrucovat Marxovu logiku, posouvat ji i veškerou kritiku vůči kapitalistickému soukromému vlastnictví někam do oblasti závisti chudších obyčejných lidí vůči vyšší a kvalitnější spotřebě lidí majetnějších či do roviny mravního rozhořčení rovnostáře nad sociální nespravedlností v oblasti rozdělování hmotných statků, které s sebou kapitalismus přináší. Tito „koryfeje ekonomické vědy, současného hlavního proudu teoretického ekonomického myšlení“ i se všemi svými akademickými, pedagogickými a vědeckými tituly, mezi nimiž mohou být i držitelé Nobelových cen za ekonomii, nechápou, nebo se alespoň tváří, že nechápou, podstatu logiky Marxovy filosoficko-ekonomické teorie, která ukazuje, jak právě kontrola ze strany buržoazie, jež tvoří menšinu společnosti, nad sférou přivlastňování, disponování a užívání výrobních prostředků, nad pohybem veškeré celospolečenské práce, a to jak práce mrtvé, zvěcnělé, tak i práce živé, kontrola, řídicí se slepě zásadou honby za vyšší mírou zisku, se stále více dostává do rozporu s chladnou ekonomickou logikou dlouhodobé tendence k zespolečenštění výroby, s objektivní skutečností, že honba za co nejvyšší masou a mírou zisku za každou cenu, tedy právě

akumulace kapitálu po kapitalistickém způsobu, brání rozvoji člověka i lidstva jako takového a – což je právě to podstatné, nikoli pouhá nerovnost při rozdělování hmotných statků a ve spotřebě – dnes dokonce už ohrožuje samotnou existenci života na planetě.

Takové počínání, jež nic nenamítá proti pokusům zpochybňovat objektivní platnost pracovní teorie hodnoty, zvláště když se tyto pokusy dějí ve jménu matematiky – „královy věd“, je srozumitelné a logické, jelikož mu velí objektivní třídně sociální role diplomovaných lokajů a učených slouhů reakčních společenských tříd, které již nejsou schopny pravdivého společenskovědního poznání, ať se už jedná o globalizovanou velkoburžoazní finanční oligarchii nebo o její podřízenou, polokoloniálně závislou, kompradorskou složku, kterou tvoří lumpenburžoazní oligarchická vlastnická a mocenská elita mafiánského lumpenkapitalismu, vládnoucího v „postkomunistických“ zemích. Nastíněný ideově teoretický postoj, ať už zní ctená jména jeho aktivních nositelů jakkoli (čelné místo mezi nejvýznamnějšími představiteli české lumpenburžoazní teoretické ekonomické ideologie zaujímá například Robert Holman, profesor na Vysoké škole ekonomické v Praze), logicky i historicky plně zapadá do realizace objektivního třídního zájmu reakčních sociálně ekonomických a politických sil epochy globalizovaného kapitalismu, usilujících již v samotném zárodku potlačit jakékoli snahy o sociálně historickou alternativu kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví.⁴⁵

Co však již není tak pochopitelné, ale musí naopak překvapit, je fakt, že Bortkiewiczova „teoretická alternativa“ Marxovu pojetí pracovní teorie hodnoty našla vlídné přijetí i u lidí, kteří se hlásili k marxistické ekonomické teorii a politicky stáli na straně revolučního, revolučně demokratického křídla mezinárodního dělnického a socialistického hnutí, jako byli americký marxistický ekonom Paul Marlor Sweezy či italský marxista Piero Sraffa.

Sweezy chválí Marxe za to, že uznává dilema, k němuž vede pracovní teorie hodnoty, a především za snahu nalézt východisko ze vzniklé situace, zároveň jej však kritizuje, že jeho metoda transformace hodnot ve výrobní ceny porušuje ekonomickou rovnováhu prosté reprodukce, a tudíž je „logicky nevyhovující“, přičemž příčinu Marxova omylu spatřuje v tom, že v Marxově schématu cen zůstávají výrobní náklady kapitalistů na konstantní a variabilní kapitál stále ještě vyjádřeny v pojmech hodnoty, kdežto finální produkt výrobního procesu je vyjádřen ve výrobních cenách. Dle Sweezyho mínění je zřejmé, že v systému, v němž je počítání cen univerzální, musí být ve výrobních cenách vyjádřen jak konečný zboží produkt, tak i kapitál, jehož bylo při výrobě použito. Marx se při přeměňování hodnot ve výrobní ceny údajně zastavil na poloviční cestě, a proto není překvapivé, že jeho postup vede k rozporným výsledkům.⁴⁶ A americký – opravdu marxistický? – ekonom dále otrocky papouškuje Bortkiewiczův výklad řešení „transformačního problému“, aniž by vyvinul sebemenší úsilí přepočítat jeho algebraický postup, čímž by například zjistil, že neznámá ($z = 1$) pouze v systému prosté reprodukce jako celku a do jednotlivých odvětví vstupují doplňkové cenové modifikační koeficienty (z_1, z_2 a z_3), a nepřišel ani na to, že tyto doplňkové koeficienty je možné zanedbat, což představuje vskutku vtipný moment algebraické metody, která díky tomu umí vyřešit soustavu tří rovnic se šesti neznámými. Ono malé algebraické kouzlo nebylo zřejmě Karlu Marxovi známo, což je nakonec dobře, neboť byl tím uchráněn před pokusem pojmově uchopit a zobrazit proces vznikání výrobních cen z hodnot, jenž je objektivně rozporný, je „živoucím rozparem“, bez rozporu, pomocí algebraických rovnic, které rozpor vylučují, metodou hroužící se do konstruování formálně správných matematických hříček.⁴⁷

Paul Sweezy v dalším výkladu pochvalně zmiňuje vzorec pro řešení Bortkiewiczovy kvadratické rovnice druhého stupně $\{[\sigma^2(f_1 - f_2) + \sigma(g_1f_2 + g_2) - g_1g_2] = 0\}$ pro výpočet rovné míry zisku, jelikož $[\sigma = (1 + p)]$, v níž $[a = (f_1 - f_2)]$, $[b = (f_2g_1 + g_2)]$, $(c = -g_1g_2)$ a její diskriminant (neboli $b^2 - 4ac = [(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$. Připomeňme si ještě jednou, že

ona rovnice se řeší dle známého vzorce: $-b$ plus (minus) druhá odmocnina z D , to vše lomeno $2a$, což v tomto případě znamená: $(-f_2g_1 - g_2)$ či lépe $[-(f_2g_1 + g_2)]$ plus (minus) druhá odmocnina z $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$ v čitateli, to vše děleno $2(f_1 - f_2)$ ve jmenovateli zlomku.

Sweezy praví v této souvislosti, že podrobnější zkoumání tohoto odvozeného vzorce pro výpočet společensky průměrné míry zisku ukazuje překvapující skutečnost, že organické složení kapitálu ve třetím odvětví, které vyrábí přepychové spotřební zboží pro kapitalisty, nehraje při určování míry zisku přímou úlohu. Tento výsledek je z teoretického hlediska velice zajímavý, neboť z něj v podstatě plyne, že rovná míra zisku závisí pouze na výrobních podmínkách existujících v těch průmyslových odvětvích, jež přispívají přímo nebo nepřímo k vytváření reálných dělnických mezd. Podmínky existující v oborech průmyslové výroby, které slouží pouze pro spotřebu kapitalistů, mají význam jedině do té míry, v níž ovlivňují podmínky v oblastech produkujících výrobky pro spotřebu dělníků. Marx prý souhlasil s tím, že je tomu tak ve vztahu k nadhodnotě, avšak jeho metoda přeměny hodnot v ceny jej údajně vedla k domněnce, že tomu tak není v poměru k míře zisku. Bortkiewicz prý však ukázal, že výsledek souhlasí s Ricardovou teorií zisků a Marxova kritika Ricarda tak údajně nebyla v tomto bodě odůvodněná.⁴⁸

I v tomto bodě se musíme „podívat na věc blíže“. Zopakujme si, že $[f_1 = (v_1/c_1)]$ a $[f_2 = (v_2/c_2)]$; $[g_1 = (c_1 + v_1 + s_1)/c_1]$ a $[g_2 = (c_2 + v_2 + s_2)/c_2]$. Představme si, že především ve druhém odvětví poroste velikost variabilního kapitálu, kdežto velikost konstantního kapitálu v obou odvětvích zůstane stejná. V tom případě začne klesat číselná hodnota výrazu $[2(f_1 - f_2)]$ ve jmenovateli, jež může nabýt i zápornou velikost. Zároveň ale o to rychleji poroste číselná hodnota výrazu $[(f_2g_1 + g_2)^2]$ v čitateli zlomku, která, bude-li mít kladnou velikost a pokud si kladnou velikost uchová i jmenovatel zlomku, vyvolá tím růst celkové velikosti zlomku představujícího algebraickou formuli pro výpočet všeobecné míry zisku. V případě, že by jmenovatel nabyl zápornou hodnotu, bude mít při záporné hodnotě čitatele celý zlomek hodnotu kladnou, která bude opět vykazovat rostoucí vývojovou tendenci.

Představme si naopak, že se velikost variabilního kapitálu v prvním i druhém odvětví nemění, kdežto velikost konstantního kapitálu zvláště v prvním odvětví poroste. I v tomto případě bude klesat číselná hodnota výrazu $[2(f_1 - f_2)]$ ve jmenovateli zlomku, jež zase může nabýt zápornou velikost a stejně tak se určitě bude zmenšovat číselná hodnota výrazu $[f_2 = (v_2/c_2)]$ v čitateli. Je ale otázkou, jak se bude vyvíjet číselná hodnota dalších položek diskriminantu kvadratické rovnice $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$ v čitateli, a proto je docela dobře možné, že velikost celého zlomku počne vyjadřovat protisměrnou tendenci k poklesu všeobecné ziskové míry.

Bortkiewiczova rovnice tak spíše vyvrací Ricardovu teorii, podle níž spočívá příčina možného poklesu všeobecné míry zisku ve zvyšování dělnických mezd (neboli růstu objemu variabilního kapitálu), současně ale může též zpochybňovat obecnou platnost Marxovy teorie o klesající tendenci všeobecné míry zisku, kterou způsobuje růst podílu konstantního kapitálu. Ricardova ekonomická teorie vychází zajisté z materialistického řešení základní filosofické otázky, když pojímá hodnotu jako substanci, Ricardův filosofický materialismus je však metafyzický, nedialektický, neboť podle něj by výsledkem procesu utváření výrobních cen a měr zisku byly v různých odvětvích s rozdílným organickým složením investovaného kapitálu svou velikostí odlišné výrobní ceny, odpovídající hodnotám v nich vytvořeným, a kapitalisté by si v jednotlivých odvětvích přivlastňovali coby masu zisku přesně tu masu nadhodnoty, kterou vyždímali ze živé práce svých dělníků, a tudíž by žádná průměrná rovná míra zisku nemohla vůbec vzniknout: působení zákona hodnoty a nadhodnoty by tedy naprosto ochromovalo ekonomickou rovnováhu a paralyzovalo systém prosté reprodukce volně konkurenčního kapitalistického způsobu výroby zboží, z čehož v rámci Ricardovy

ekonomické teorie plyne, že pokud v soustavě ekonomických poměrů kapitalistického výrobního způsobu všeobecná míra zisku přesto vzniká, vděčí za svůj vznik jiným faktorům, než je účinkování zákona hodnoty a nadhodnoty.

Podle Sweezyho ovšem Bortkiewicz, i když hájil Ricardovu teorii proti Marxově kritice, rozvinul zároveň svůj teorém o míře zisku na podporu Marxova údajného názoru, že zisky kapitalistických podnikatelů jsou odpočtem od produktu práce (jinými slovy řečeno: zisk = hodnota finálního produktu práce – kapitalistovy výrobní náklady investovaného konstantního a variabilního kapitálu). A tak není divu, že ruský ekonom a matematik polského původu navrhol, aby byla Marxova „teorie vykořisťování“ nahrazena světonázorově neutrálním výrazem „teorie odpočtu“, neboť zmíněná kvadratická rovnice prý „nezvratně prokázala“, že organické složení kapitálu i míra nadhodnoty třetího výrobního odvětví prosté ekonomické reprodukce jsou vyraženy z ovlivňování výše průměrného zisku, jejíž příčinu třeba proto hledat ve mzdových vztazích mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, neboli v oblasti rozdělování, jelikož ani v prvních dvou odvětvích se – zahledíme-li se pozorněji a hlouběji do uspořádání a vztahů mezi jednotlivými položkami Bortkiewiczovy kvadratické rovnice – výše průměrného zisku přímo neodvíjí od organické stavby kapitálu, která podmiňuje produktivní sílu práce a tedy míru nadhodnoty, čili vlastně od velikosti investovaného variabilního kapitálu (tedy objemu živé práce) bezprostředně ovlivňující masu vyrobené nadhodnoty.⁴⁹

Vraťme se ještě jednou k rovnici vyjadřující vztah mezi průměrnou mírou zisku (p), mírou nadhodnoty (r) a organickou strukturou celkového společenského kapitálu (q), která má podobu $[p = r(1 - q)]$, kdy $[r = (s/v)]$ a $[q = c/(c + v)]$, v důsledku čehož nabývá algebraický vzorec všeobecné míry zisku formu $\{p = (s/v)[1 - c/(c + v)]\}$. Je zřejmé, že $[1 - c/(c + v)] = [(c + v)/(c + v)] - [c/(c + v)] = [(c - c + v)/(c + v)] \Rightarrow \{p = (s/v)[v/(c + v)]\}$.⁵⁰

Dejme tomu, že se (c) nebude měnit, (v) poroste a míra nadhodnoty zůstane přitom stejná. Je zjevné, že v takovém případě se bude číselná hodnota výrazu $[v/(c + v)]$ přibližovat k jedné celé a průměrná míra zisku bude mít stoupající tendenci. Představme si ale, že naopak (c) roste, (v) se nemění a stejně tak se nemění ani míra nadhodnoty. Okamžitě vidíme, že v tom případě se číselná hodnota výrazu $[v/(c + v)]$ limitně blíží nule, a tudíž bude mít i všeobecná míra zisku klesající vývojovou tendenci. Tento elementární příklad dokládá nejenom, že růst organického složení kapitálu způsobuje, jak předpokládá Marxova ekonomická teorie, sestupnou vývojovou tendenci společensky průměrné míry zisku, která je zdrojem periodicky se opakujících krizí z nadvýroby, leč též i to, že růst investovaného variabilního kapitálu (neboli dělnických mezd) při zachování stejné míry nadhodnoty způsobuje naopak růst průměrné a rovné míry zisku – čili pravý opak Ricardových teoretických představ – a zdůvodňuje tak nezbytnost utváření struktur a mechanismů buržoazního sociálního státu, a to již (a právě) v takovém rámci kapitalistické třídně sociální dělby práce, jakým je vykořisťování živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu – a to desítky let před vznikem ekonomické teorie lorda Keynesa. Je příznačné, že americký marxistický (!) ekonom si této do očí bijící skutečnosti nepovšiml.

Paul Sweezy velice vlídně přijímal „opravy“ a „vylepšení“ Marxova pojetí utváření a pro kapitalistický způsob výroby klíčových vývojových tendencí všeobecné míry zisku, jež přinášela Bortkiewiczova algebraická metoda, a proto se nemůžeme divit, že v knize o teoriích, zabývajících se vývojem kapitalismu, můžeme číst tato slova: „Bortkiewicz jako jediný z kritiků Marxovy teoretické struktury poznal plný význam zákona hodnoty a jeho použitelnost. Kromě toho to byl Bortkiewicz..., kdo poskytl základ logického nevyvrátitelného důkazu správnosti Marxovy metody. Tato skutečnost nás opravňuje považovat ho nejen za kritika Marxovy teorie, nýbrž i za autora, který Marxovu teorii významně podpořil.“⁵¹

Sweezy se v této souvislosti odvolává na tuto Bortkiewiczovu myšlenku: „Skutečnost, že zákon hodnoty neplatí v kapitalistickém hospodářském řádu, závisí podle Marxe na činiteli nebo řadě činitelů, které netvoří podstatu kapitalismu, nýbrž ji spíše zastírají. Kdyby organické složení kapitálu bylo ve všech sférách výroby stejné, pak by zákon hodnoty přímo kontroloval směnu zboží, aniž by skončilo vykořisťování dělníků kapitalisty a aniž by byla pro rozsah, směr a techniku výroby rozhodující jiná hlediska než kapitalistovy snahy o zisk.“⁵²

Ladislaus Bortkiewicz „významně podporoval“ Marxovu teorii vskutku svérázným způsobem, když připsal Marxovi názor, že zákon hodnoty v kapitalistickém ekonomickém řádu neplatí. Marx se nemohl domnívat, že hodnotový (a nadhodnotový) zákon při formování rovné míry zisku platí jedině v případě, že organické složení kapitálu je ve všech produkčních sférách stejné, což nastává v případě ekonomické rovnováhy mezi dvěma či třemi odvětvími v systému prosté reprodukce.

Je známo, že „posledním závěrem filosoficko-ekonomické moudrosti“, plynoucím z aplikace Bortkiewiczovy algebraické metody, je teoretický postulát, že celkový společenský souhrn hodnot se nerovná celkovému společenskému úhrnu výrobních cen, k čemuž Paul Sweezy poznamenává: „Je důležité si uvědomit, že tato divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů. Jedná se pouze o otázku početní jednotky. Kdybychom byli použili jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky jak v hodnotovém schématu, tak i v cenovém schématu, byli bychom dospěli ke stejným sumám. Protože jsme však použili jakožto početní jednotky zlato (peníze), existuje mezi výslednými sumami rozdíl.“⁵³

Nepochybujeme o tom, že pan Sweezy myslel zajisté upřímně svá slova, že „divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů“, ale že se „jedná pouze o otázku početní jednotky“, avšak v dalším historickém vývoji ekonomických teorií se prosadil opačný názor páně Holmanův a jemu podobných. Zdá se nám, že tvrzení, že „Bortkiewicz poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody“, když svými algebraickými postupy zpochybnil platnost pracovní teorie hodnoty, svědčí o Sweezyho svérázném smyslu pro suchý anglický humor.

V Bortkiewiczem načrtnutém trendu formalizace procesu odvozování výrobních cen od hodnot a všeobecné míry zisku od vyrobených nadhodnot, odtrhávání kapitalistických výrobních vztahů od jejich hodnotově substančního, materiálně předmětného základu dále pokračoval Pierro Sraffa, italský ekonom a přítel Antonia Gramsciho, jenž se zasloužil o vydání Gramsciho „Zápisků z vězení“, a to vytvořením tak zvaného „standardního“, „standardně složeného zboží“, když byl uplatnil metodu maticových rovnic vstupů a výstupů výrobního procesu. Soustavu rovnic vstupů a výstupů výrobních odvětví v proporcích, ve kterých se tvoří „standardní zboží“, nazývá Sraffa „standardní systém“. „Standardní systém“ má tu vlastnost, že v souhrnu jeho výrobních prostředků jsou různá zboží zastoupena ve stejných proporcích jako v jeho výrobcích – jak produkt, tak i výrobní prostředky jsou množstvím téhož „složeného zboží“.

Sraffa ukazuje konstrukci „standardního zboží“ na příkladě systému, který obsahuje tři výrobní odvětví, jež produkují železo, uhlí a pšenici následujícím způsobem:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

50t železa + 125t uhlí + 150qr pšenice → 450t uhlí

40t železa + 40t uhlí + 200qr pšenice → 480qr pšenice

V tomto systému zahrnuje nadprodukt pouze uhlí a pšenici a skládá se ze 165t uhlí a 70qr pšenice, neboť železo se vyrábí pouze v množství 180t, jež právě dostačuje k jeho nahrazení. Aby získal „standardní zboží“, přetváří Sraffa tento systém na systém redukovaný, do něhož

přebírá celé odvětví železa, $\frac{3}{5}$ odvětví uhlí a $\frac{3}{4}$ odvětví pěstujícího pšenici. Touto úpravou vznikne následující „matice vstupů a výstupů“ výrobního systému:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

30t železa + 75t uhlí + 90qr pšenice → 270t uhlí

30t železa + 30t uhlí + 150qr pšenice → 360qr pšenice

Na levé straně „vstupů“ se celkem vyrábí 150 tun železa, 225 tun uhlí a 300 kvarterů pšenice. Na pravé straně „výstupů“ systému máme 180 tun železa, 270 tun uhlí a 360 kvarterů pšenice. Proporce, v nichž jsou tato tři zboží vyráběna (180 : 270 : 360), se rovnají proporcím, v jakých tato zboží vcházejí do celkových výrobních prostředků systému (150 : 225 : 300). „Standardní zboží“ tak vzniká v proporcích: 1t železa = 1,5t uhlí = 2qr pšenice. A právě proto můžeme soubor tohoto typu nazvat „standardním složeným zbožím“ nebo krátce „standardním zbožím“.

Když ve zkonstruovaném „standardním systému“ sečteme hodnoty ve sloupcích na levé straně „vstupů“ jednotlivých výrobních oborů, spatříme následující obraz: 1) v odvětví výroby železa – (90 + 30 + 30), což se rovná 150; 2) v odvětví výroby uhlí – (120 + 75 + 30), což se rovná 225; 3) v odvětví výroby pšenice – (60 + 90 + 150), což se rovná 300. Odečteme-li tyto hodnoty od číselných hodnot, jež jsou na pravé straně „výstupů“ jednotlivých výrobních oborů, vychází nám pro každý výrobní obor objem nadvýrobku: 1) v odvětví výroby železa (180 – 150) = 30t železa výrobního přebytku; 2) v odvětví výroby uhlí (270 – 225) = 45t uhlí výrobního přebytku; 3) v odvětví výroby pšenice (360 – 300) = 60qr výrobního přebytku. Okamžitě vidíme, že ($\frac{30}{150} = \frac{45}{225} = \frac{60}{300} = \frac{1}{5}$). Ve všech výrobních odvětvích našeho „standardního systému“ nám podle Sraffy vychází stejná míra, stejné procento výrobního přebytku, jež v daném případě činí 20 %. Dle Sraffovy teorie nám k postižení této stejné míry nadvýrobku ve „standardním systému“ stačí porovnat celkový objem určitého vyrobeného statku, který se nám objevuje na pravé straně – straně výrobních „výstupů“ matice, se součtem objemů téhož statku, který vychází u příslušného sloupce na levé straně matice – straně výrobních „vstupů“. Tuto stejnou míru výrobního přebytku u všech odvětví, jež tvoří „standardně složené zboží“, nazývá Sraffa „standardní poměr“. Sraffa pak na několika stránkách dokazuje, že každý skutečný ekonomický systém lze transformovat na systém „standardní“.⁵⁴

Sraffovo pojetí „standardního zboží“ je velice působivé, neboť na první pohled překonává marxistické řešení tak zvaného „transformačního problému“, o němž nám již bylo řečeno, že je údajně poznamenáno „dualismem“ hodnot a výrobních cen: zatímco marxistická ekonomie nejprve uvažuje pracovní hodnoty a ty pak transformuje ve výrobní ceny, obejde se, jak se zdá, Sraffa bez této okliky, neboť je schopen odvodit výrobní ceny a směnné poměry přímo z technologických koeficientů (neboli vzájemného číselného poměru jednotek užitné hodnoty vyráběných zboží) bez nutnosti jakkoliv uvažovat pracovní hodnoty (čili společensky nutná a společností, zastoupenou fungováním tržního hospodářského mechanismu, uznaná množství mrtvé a živé práce, která jsou obsažena v těchto jednotkách užitné hodnoty). Není proto divu, že, jak se uvádí, měla Sraffova „Výroba zboží pomocí zboží“ převratný vliv na dějiny marxistické pracovní teorie hodnoty, takže se prý dá hovořit o marxismu „před Sraffou“ a marxismu „po Sraffovi“.⁵⁵

Problém „matic vstupů a výstupů“ výrobního procesu je ale v tom, že v nich jedny a tytéž užitné hodnoty figurují pouze jako „výrobní prostředky“ (na levé straně „vstupů“) či jako „výrobky“ (na pravé straně „výstupů“), v jejichž objemu je skryt „nadvýrobek“. Skutečný hodnototvorný proces, skutečná „výroba zboží pomocí zboží“ však obsahuje hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt pro živobytí přímých a bezprostředních výrobců + nadvýrobek. Sraffovo pojetí hodnoty ztotožňuje čistý produkt s nadproduktem a klade mzdy a zisky jako součást nadproduktu: bude-li například míra

výrobního přebytku 20 % a z toho bude 3/4 určeno na mzdy a 1/4 na zisky, rovná se míra zisku 5 %.⁵⁶ Joan Robinsonová přiznává, že Sraffova teorie eliminuje variabilní kapitál, tvrdí však, že je to „vhodné zjednodušení“.⁵⁷ Sraffova ekonomická teorie je vskutku pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, a tudíž, ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli, myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jenž byl sociálně ekonomickým základem stalinského modelu socialismu.

Ronald L. Meek se snažil dokázat, že Sraffovo pojetí „standardního zboží“ odpovídá Marxově představě o výrobním odvětví s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, na jehož základě se utváří průměrná míra zisku.⁵⁸ Ještě jednou si připomeneme, že Marx demonstruje utváření průměrné (všeobecné) míry zisku na jednoduchém příkladě se třemi výrobními odvětvími A, B, C:

A) $90c + 10v + 10m \rightarrow 110$ jednotek hodnoty

B) $80c + 20v + 20m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

C) $70c + 30v + 30m \rightarrow 130$ jednotek hodnoty

Všechna tři odvětví mají stejné výrobní náklady – 100 hodnotových jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu. Ve všech třech výrobních odvětvích je také stejná míra nadhodnoty – jedna celá. Stejný objem výrobních nákladů při odlišném organickém složení investovaných kapitálů a též míra nadhodnoty, díky níž vznikají v odvětvích s odlišným kapitálovým složením různé veliké masy nadhodnot, tvoří dvě základní nezbytné podmínky pro zprůměrnování ziskové míry. Marx vysvětluje, že volné přelévání kapitálu vede k tomu, že ve všech třech odvětvích se nakonec ustaví obecná masa a míra zisku, jež odpovídá organickému složení kapitálu v odvětví B, které představuje společenský průměr. Výrobní cena zboží ve všech třech odvětvích pak bude 120 hodnotových jednotek = 100 hodnotových jednotek výrobních nákladů + 20 hodnotových jednotek masy zisku; průměrná míra zisku bude ve všech třech případech $20/100 = 1/5 = 20\%$.⁵⁹

Povšimněme si, že v Marxově příkladě je v odvětví B – odvětví s celospolečensky průměrnou organickou skladbou kapitálu – poměr mezi masou zisku a objemem investovaného konstantního kapitálu roven ($20m/80c = 1/4$). Celková masa zisku ve všech třech odvětvích bude 60m. Celková suma investovaného konstantního kapitálu bude ve všech třech výrobních odvětvích ($90c + 80c + 70c = 240c$). Poměr $60m/240c$ se také rovná $1/4$. Není to důkaz, že Marxův rozbor procesu vytváření všeobecné míry zisku a transformace hodnoty zboží ve výrobní cenu předjímá Sraffovu teorii „standardně složeného zboží“?

V Marxově pojetí se míra zisku rovná $[m/(c+v)]$, neboli masa nadhodnoty (nadvýrobku) lomená kapitalistovými mzdovými náklady a náklady investovaného konstantního kapitálu. Sraffova analýza vypočítává „standardní poměr“ jako masu nadvýrobku dělenou hodnotou jeho výrobních prostředků. Vidíme, že Marxova míra zisku se v našem příkladě od Sraffova „standardního poměru“ liší, i když mají stejný objem nadvýrobku: Marxova míra zisku je ($20/100 = 20\%$), Sraffův „standardní poměr“ vychází ($20/80 = 1/4 = 25\%$). Z Marxova rozboru vyplývá ve všech třech výrobních odvětvích výrobní cena zboží 120 hodnotových jednotek, ve Sraffově „standardním systému“ by vycházela výrobní cena zboží 100 hodnotových jednotek. To znamená, že v Marxově příkladě zobecnování míry zisku by se rovnala objemu investovaných výrobních nákladů ($c + v$).

Zmíněný Marxův příklad s výrobním odvětvím s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, jež má dokazovat příbuznost s koncepcí „standardně složeného zboží“, dokazuje naopak zásadní rozdíl mezi marxistickým a Sraffovým pojetím hodnoty. V marxistické pracovní teorii hodnoty tvoří hodnotovou skladbu výrobního procesu za kapitalismu ($c + v + m$). Ve Sraffově pojetí hodnoty, jež zobrazuje kapitalistický výrobní proces pomocí „matic vstupů a výstupů“, vypadá z této hodnotové stavby variabilní kapitál

a zůstává pouze $(c + m)$. Mzdy a zisky, z nichž se ve Sraffově rozboru skládá nadhodnota (hodnotová forma nadvýrobku v kapitalismu), ve svých vzájemných poměrech vůbec neodrážejí míru nadhodnoty, jež je podstatou kapitalistického způsobu výroby. Je samozřejmě možné se ironicky pousmát nad tím, že kategorie Sraffovy ekonomické teorie nezachycují „staré dobré marxistické vykořisťování“, jak to činí Petr Gočev⁶⁰, což ovšem není právě argument ve prospěch Sraffova pojetí hodnoty, úrovně mzdy a míry zisku. Výrobní cena zboží ve Sraffově ekonomické teorii „standardního zboží“ nevzniká ze skutečné hodnoty zboží. Z toho důvodu Sraffovo pojetí hodnoty marxistickou pracovní teorií hodnoty ani nedokazuje, ani nevyvrací.

Můžeme se i pokusit vyložit Marxův příklad ze třetího dílu Kapitálu ve smyslu Sraffovy koncepce „standardního zboží“. Opět budeme uvažovat tři výrobní odvětví A, B, C. Hodnotová struktura výrobního procesu bude zahrnovat pouze konstantní kapitál a nadhodnotu, variabilní kapitál (nutný produkt pro obživu bezprostředních výrobců) budeme eliminovat. Velikosti konstantního kapitálu a nadhodnoty se budou měnit, vzájemný poměr m/c však zůstane ve všech odvětvích stejný, čímž vzniká „standardní poměr“ objemu výrobního přebytku a velikosti spotřebovaných výrobních prostředků, jak říká Sraffa. Vzniká tento „standardní systém“:

A) $100c + 25m \rightarrow 125$ hodnotových jednotek

B) $80c + 20m \rightarrow 100$ hodnotových jednotek

C) $60c + 15m \rightarrow 75$ hodnotových jednotek

„Standardní poměr“ se ve všech odvětvích rovná 25 % ($25/100 = 20/80 = 15/60 = 1/4$). Když uvedeme do vzájemného poměru hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků, vychází nám $(100 : 80 : 60)$, což se rovná $(5 : 4 : 3)$. Když uvedeme do vzájemného vztahu hodnoty vyrobených produktů v jednotlivých odvětvích, vychází nám $(125 : 100 : 75)$, což se také rovná $(5 : 4 : 3)$. Tyto směnné cenové poměry říkají, že v 5 jednotkách užitné hodnoty produktu odvětví A je obsaženo stejné společensky nutné množství práce jako ve 4 jednotkách užitné hodnoty odvětví B nebo 3 jednotkách užitné hodnoty odvětví C.

Budeme-li tedy v nějakém ekonomickém systému znát ve všech výrobních odvětvích objemy spotřebovaných výrobních prostředků (neboli množství investovaného konstantního kapitálu), tedy společensky nutná množství mrtvé práce v jednotlivých výrobních oborech, můžeme pak i – abstraktně teoreticky vzato – stanovit racionální „standardní poměr“ ekonomiky, převést celou hospodářskou soustavu na „standardní systém“ a naplánovat tak pro každé odvětví objem nadvýrobku, který se pak bude rozdělovat na zisky podniků a mzdy přímých výrobců. (Náš příklad „standardního systému“ jsme nezvolili úplně nejvhodněji, mohli jsme vytvořit i „hezčí“.) Ekonomický systém přeměníme na „standardní zboží“ podle jednoduchého schématu: v jednotlivých výrobních odvětvích budeme mít c_1, c_2, c_3 atd. ... c_k objemů mrtvé práce a m_1, m_2, m_3 atd. ... m_k objemů nadhodnoty. Bude vždy platit, že c_1, c_2, c_3 atd. a stejně tak m_1, m_2, m_3 atd. se velikostí liší, zároveň však bude platit, že $[(m_1/c_1) = (m_2/c_2) = (m_3/c_3)]$ atd. ... $(m_k/c_k) =$ „standardní poměr“. Tím se nám vzájemné poměry mezi objemy mrtvé, ve výrobních prostředcích zvěčnělé práce upraví tak, že budou v souladu s objemovými poměry produktů jednotlivých výrobních odvětví, neboť masu nadvýrobku v každém výrobním odvětví vypočteme tak, že vynásobíme příslušný objem mrtvé práce „standardním poměrem“; poté sečteme masu mrtvé práce a masu nadvýrobku $(c + m)$, čímž dostaneme hodnotu (a potažmo i výrobní cenu) výrobku odvětví. Celý ekonomický systém se pak stane „standardně složeným zbožím“, jehož proporcionální rozvoj bude možné řídit jednotným ústředním plánem. S pomocí matematické konstrukce „standardního systému“ se tak zrodí jakási plánovací utopie, kterou bychom mohli nazvat „sen Velkého Bratra“.

Tento příklad názorně ukazuje, že Sraffova teorie „standardního zboží“ a „standardního systému“ by byla zcela v souladu s pracovní teorií hodnoty, pokud by pracovní teorie hodnoty

nevažovala nutný produkt – neboli variabilní kapitál. (A pak by se i „standardní systém“ vytvářel poměrně jednoduše.) Potíž je ale v tom, že skutečná hodnotová struktura výrobního procesu (v kapitalismu i v socialismu) zahrnuje objem spotřebované mrtvé práce + nutný produkt + nadprodukt – $(c + v + m)$. Z toho důvodu se Sraffova ekonomická teorie dostává do problémů, neboť musí počítat pouze s objemy naturálních veličin na levé straně „vstupů“ a pravé straně „výstupů“ maticové rovnice čili s objemy výrobních prostředků a výrobků: celkový objem výrobních prostředků v naturální formě je třeba rozpočítat do jednotlivých výrobních odvětví tak, aby se splnily podmínky utvoření „standardního poměru“ a pro každou celkovou sumu spotřebovaných výrobních prostředků by platila stejná míra nadvýrobku – neboli rozdílu mezi celkovým objemem určité užité hodnoty jako výrobku a celkovou sumou téže užité hodnoty jako výrobního prostředku. „Matice vstupů a výstupů“ výrobního procesu by v reálné ekonomice zahrnovala miliony položek. K vytvoření „standardního systému“ by bylo třeba propočítat miliony rovnic, což nelze provést bez využití moderní počítačové techniky.

Budeme-li chápat čistý produkt jako nutný produkt pro obživu bezprostředního výrobce + výrobní přebytek, můžeme i Sraffův „standardní poměr“ transformovat ve smyslu marxistické pracovní teorie hodnoty a rozumět jej jako čistý produkt dělený hodnotou spotřebovaných výrobních prostředků – $[(m+v)/c]$. Marxův příklad se třemi výrobními odvětvími, z nichž jedno je nositelem celospolečensky průměrné organické skladby kapitálu, pak může dostat následující podobu:

A) $80c + 10v + 30m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

B) $80c + 20v + 20m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

C) $80c + 30v + 10m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

„Standardní poměr“ se v tomto případě rovná $(40/80 = 120/240 = 1/2 = 50 \%)$, hodnoty zboží se vždy rovnají výrobním cenám, takže „transformační problém“ odpadá. Zamysleme se nad tím, jak bude tato formule účinkovat v kapitalismu. Zdá se, že „standardní poměr“ zde bude formulovat monopolní výrobní cenu zboží, jež bude výsledkem působení volné tržní konkurence a přelévání kapitálu. Nejhorší výrobní podmínky pro kapitál budou v odvětví C, kde je míra nadhodnoty $1/3$ a kapitál si bude přivlastňovat minimální zisk, nejlepší pak v odvětví A, kde je míra nadhodnoty $3/1$ a kapitál si bude přivlastňovat relativně maximální masu zisku. Kapitál bude mít tendenci stlačovat výrobní cenu zboží, aby mohl snižovat mzdové náklady.

„Standardní poměr“ v marxistickém pojetí se může uplatnit i při fungování samosprávného pojetí socialismu, v němž nebude řídicí aparát odcizovat čistý produkt od přímých a bezprostředních výrobců. Pro plánovité řízení hospodářského rozvoje mohou být v samosprávném socialismu také využity „matice vstupů a výstupů“ výrobního procesu. S pomocí moderních počítačů lze patrně již dnes transformovat ekonomiku na „standardní systém“, který bude zahrnovat miliony položek. Je si jen třeba uvědomit, že použití moderní výpočetní techniky samo o sobě problém dokonalejšího a úplnějšího typu společenského vlastnictví neřeší, i když bychom se mohli, dejme tomu, odvolat na slova Friedricha Engelse: „Jakmile se společnost ujme držení výrobních prostředků a použije jich v bezprostředním zespolečenštění k výrobě, stává se práce každého jednotlivce, byť byl její specificky užitečný charakter seberůznější, předem a přímo společenskou prací. Množství společenské práce vězící v určitém výrobku nemusí se pak teprve zjišťovat oklikou; denní zkušenost ukazuje přímo, kolik ho je průměrně potřebí. Společnost může jednoduše vypočítat, kolik pracovních hodin vězí v parním stroji, v hektolitrů pšenice poslední sklizně, ve stu čtverečních metrů sukna určité jakosti. Nemůže jí tedy přijít na mysl, aby vyjadřovala i nadále množství práce, uložené ve výrobcích, které pak přímo a absolutně zná, i nadále v pouze relativní, kolísající, nepostačitelé míře, předtím používané jako výpomoc z nouze, v třetím výrobku, a nikoli

v jeho přirozené, adekvátní, absolutní míře, v čase. Právě tak, jako by nenapadlo chemii, aby vyjadřovala atomové váhy oklikou přes atom vodíku i tehdy, kdyby byla s to vyjádřit je absolutně, v jejich adekvátní míře, totiž ve skutečné váze, v biliontině nebo kvadriliontině gramu. Společnost tedy nebude přepisovat za výše uvedených předpokladů výrobkům žádnou hodnotu. Nebude prostý fakt, že sto čtverečných metrů sukna si ke své výrobě vyžádalo řekněme tisíc pracovních hodin, vyjadřovat křivým a nesmyslným způsobem, že má hodnotu tisíc pracovních hodin. Ovšem společnost bude musit i potom vědět, kolik práce je potřebí ke zhotovení každého předmětu spotřeby. Bude musit zařídit výrobní plán podle výrobních prostředků, k nimž patří zejména i pracovní síly. Tento plán určí nakonec užité efekty různých předmětů spotřeby, odvážené mezi sebou a odvážené co do množství práce potřebné k jejich zhotovení. Lidé se dohodnou o všem velmi jednoduše, bez prostřednictví proslulé 'hodnoty'.⁶¹

V Engelsově době by tyto zdánlivě „jednoduché výpočty“ musel vykonávat nějaký úřad, třeba v podobě jakési ústřední plánovací komise. V dnešní době by množství společensky nutné práce také samozřejmě nemusel určovat živelně fungující trh, nýbrž pracovní dobu společensky nezbytnou k produkci výrobku by mohl vypočítávat nějaký „superpočítač“, jakýsi „centrální kybernetický mozek lidstva“. Lze souhlasit s tím, že již dnešní počítačové informační technologie by mohly takový úkol zvládnout a vytvořit celoplanetární systém plánovitěho řízení hospodářského rozvoje – „kybernetický socialismus“. Položme si však provokativní otázku: stala by se v takovém případě jednotlivá živá a konkrétní práce opravdu přímo a bezprostředně společenskou? Vtip je právě v tom, že nikoli! A to ze zcela prostinkého důvodu: pracovní činnost sebemodernějších počítačů nemůže nahradit lidskou vlastnickou společenskou praxi, materiálně předmětnou, produktivní sílu mezilidské vlastnické součinnosti, aktivní podíl každého člověka na vlastnickém řízení a spolurozhodování. Konkrétní živá práce by stále zůstala „abstraktně jednostranná“, její společenská povaha by nadále byla odcizená a neautentická, nestala by se ani o atom společenštější, neboť vlastnická praxe by se nadále kladla jako „nepráce“ v abstraktním protikladu vůči práci utvářené jako „nevlastnictví“, a to i v případě, že by všichni členové společnosti byli formálně právně spoluvlastníky výrobních prostředků a všichni by se stali pracovníky: soukromé vlastnictví by totiž nebylo ještě překonáno, nýbrž by stalo všeobecným v „hrubém“, rovnostářském komunismu, jenž „chce zničit všechno, co není s to být jako soukromé vlastnictví drženo všemi“.⁶² Všechny metody řízení a hospodaření, jež usilují o nahrazení tržní ekonomiky administrativně přidělovým hospodářstvím, třeba prostřednictvím praktické realizace organizačně technické stránky systému plánovitěho řízení pomocí nejmodernějších superpočítačů, jak se to snaží navrhovat model tak zvaného „kybernetického“ socialismu, vedou totiž objektivně – ať jsou motivy a cíle jejich tvůrců sebevíce mravně ušlechtilé – ke zformování systému, v němž dělba práce dává určité společenské třídě (či „polotřídě“) privilegované společenské postavení a zároveň ji připoutává k lokálně omezené vlastnické praxi, k neúplně a nedokonale společenskému přivlastňování, čímž se tento systém a tato společenská vrstva se zvláštní vlastnickou rolí stávají ztělesněním a zosobněním slepé uličky historického vývoje lidské společnosti, v níž se odcizení lidské práce historicky nepřekonává, nýbrž naopak zvětšuje. Právě historická zkušenost reálného socialismu názorně dokládá, že pokřívování hodnotových vztahů vůbec nepřibližuje praktické uskutečnění ideálu sociální rovnosti, překonání tradiční profesně zaměstnanecké a třídně sociální dělby práce. Friedrichu Engelsovi nelze samozřejmě klást za vinu, že by byl přímým a bezprostředním předchůdcem ideologie a politiky stalinismu, ovšem myšlenky o tom, že socialistický výrobní způsob bude moci „rychle a jednoduše“ vyjadřovat množství ve výrobcích zpředmětněné společensky nutné práce, tedy nikoli pouze v relativní míře peněžního zboží, nýbrž v jeho absolutní míře,

v čase, mohly být zneužity pro byrokratické deformace teorie a praxe výstavby reálného socialismu.

Ve „slavné tradici“ velmi „vlídného a vstřícného postoje“ vůči Bortkiewiczovým „vylepšením“ a „zdokonalením“ marxistické pracovní teorie hodnoty u ekonomických teoretiků s levicovým politickým smýšlením, které jsme sledovali u Paula Sweezyho a Pierra Sraffy, pokračuje inženýr Petr Gočev, což je mladý, beze sporu velmi nadaný ekonom, jehož levicové politické přesvědčení je zajisté také naprosto upřímné. Inženýr Gočev píše, že o kritice Marxovy teorie prostřednictvím tak zvaného „transformačního problému“ prý lze hovořit právě až u prací Bortkiewiczových, jelikož Bortkiewicz poukázal údajně na to, že ve svojí tabulce „sice Marx transformoval výstupní pracovní hodnoty ve výrobní ceny, vstupní hodnoty (koeficienty vyjadřující organické složení kapitálu) však ponechal v hodnotovém vyjádření. Podle Bortkiewicze tím smíchal jablka s hruškami. Bortkiewicz proto Marxe opravil a nabídl alternativní schéma transformace vyznačující se odlišnými vzorečky... Bortkiewiczovo schéma transformace se vyznačuje také tím, že v jeho rámci již neplatí 'suma hodnot se rovná sumě výrobních cen a suma nadhodnot se rovná sumě zisků'. Z Marxovy teorie vykořisťování byl zachován pouze tak zvaný základní marxistický teorém (pojem zavedený Michio Morishimou) o vztahu hodnot a výrobních cen: nutnou a postačující podmínkou pro existenci kladné míry zisku je kladná míra vykořisťování (tj. existence nadhodnoty) a naopak.“⁶³

Z uvedeného citátu je už na první pohled zřejmé, že si inženýr Gočev nedal příliš velkou práci s hlubším kritickým rozbořením postupu Bortkiewiczových algebraických úvah. Vezměme jenom příslovečné „míchání hrušek s jablky“. Každému, kdo se jen zběžně seznámil s klasickou (!) pracovní teorií hodnoty Adama Smitha a Davida Ricarda, je přece dávno známo, že jsou-li z hlediska živé (a mrtvé) konkrétní práce a jejího produktu, užitné hodnoty, vyrobená zboží kvalitativně různorodá a kvantitativně nesouměřitelná, pak pod zorným úhlem živé (i zvěčnělé) práce abstraktní (čili kvalitativně bezrozdílné a stejnorodé, neboť časem měřené) a jejího plodu, hodnoty obsažené v užitné hodnotě vyrobeného zboží, jsou vyprodukovaná zboží kvalitativně stejnorodá a kvantitativně souměřitelná, a proto lze při směně zboží, což je směna hodnotových ekvivalentů, klidně směňovat hrušky s jablky a naopak. To za prvé. Výrobní cena je modifikovaná pracovní hodnota neboli přeměněná forma pracovní hodnoty, a to prostě z toho důvodu, že, jak jsme již mnohokrát zdůraznili, hodnota i výrobní cena nejsou jakési klasické látkové substance v pevném, kapalném, plynném či plazmatickém skupenství, o němž hovoří klasická mechanika, které by bylo možné vidět, slyšet, nahmatat, jež by bylo možné ochutnat, či k nim přivonět, které by bylo možno změřit, zvážit a spočítat – jako kupříkladu „peníze, jež plodí další peníze“ a získávají tak v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu schopnost „zázračně se rozmnožovat“ –, jak si je představovali antičtí filosofové nebo ještě i francouzští materialisté osmnáctého století, leč společenské výrobní vztahy, které jsou samozřejmě hmotné, materiálně předmětné, jelikož jsou nezávislé na vůli a vědomí lidí, kteří je utvářejí, přičemž kupříkladu z objektivní hmotnosti a materiální předmětnosti hodnoty a ceny páru bot – pokud je vyroben jako zboží neboli je produktem práce, jež se na trhu směňuje za jiné zboží produkty práce, čímž užitná hodnota bot získává společenskou vlastnost být nositelem hodnoty – neubývá ani atom, přestože hodnota a cena neobsahují ani atom z atomární stavby kůže, z níž byl onen pár vyroben. Přeměna hodnot ve výrobní ceny pak krystalizuje v procesu zespolečňování investovaných produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnoty. To za druhé. A za třetí: již při zběžném pohledu na Bortkiewiczovo „alternativní transformační schéma“ by inženýr Gočev zjistil, že v jeho rámci se zachovává Marxův teorém, podle něhož „suma nadhodnot se rovná sumě mas společensky průměrného zisku“ (dle algebraické metody Bortkiewiczovy mas zisků, utvářených podle vzorce pro všeobecný rovný zisk), přičemž, jak

znovu opakujeme a zdůrazňujeme, postulát, podle něhož se „suma hodnot nerovná sumě výrobních cen“, má pouze formálně matematickou povahu, neboť ani algebraičtí kouzelníci nemohou v systému ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, sestavujícími dohromady prostou reprodukci, popřít a zrušit všeobecnou platnost zákona hodnoty.

A nyní se ještě kriticky podívejme na onen údajně „základní marxistický teorém“ o vztahu hodnot a výrobních cen, jenž prý byl v důsledku působení Bortkiewiczova „alternativního schématu řešení transformačního problému“ na marxistickou pracovní teorii hodnoty zachován z původní Marxovy teorie vykořisťování a má znít ve formulaci japonského marxistického matematického ekonoma Morishimy, jenž vytvořil matematickou interpretaci Kapitálu⁶⁴, takto: „nutnou a postačující podmínkou pro existenci kladné míry zisku je kladná míra vykořisťování (tj. existence nadhodnoty) a naopak“. Pokud by ale živá konkrétní práce kupříkladu tradičních průmyslových dělníků nevytvářela nadhodnotu pro třídu kapitalistických vlastníků a podnikatelů – a necharakterizovala ji tedy „kladná míra vykořisťování“ –, pak by jejich práce nebyla produktivní pro kapitál, ale směřovala by se za kapitalistův důchod, jež by nezvětšovala, nýbrž zmenšovala, a nemohla by pochopitelně ani vyrábět „kladnou míru zisku“. Onen „základní postulát marxistické pracovní teorie vykořisťování“ tedy není prostě nic jiného – při vši úctě k myšlenkovému obsahu, rozsahu a významu teoretického díla pana Morishimy – než myšlenkově naprosto bezobsažná banalita zcela v duchu „životních moudr“ Kozmy Prutkova, k níž už stačí dodat pouze to, že vskutku „nelze obsáhnout neobsáhlé“.

Z abstraktně obecného hlediska však nelze nic namítat proti snaze nalézt řešení otázky transformace vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny pomocí algebraických vzorců, rovnic a nerovnic, díky nimž by bylo možné stanovit jednou provždy jako „konečnou pravdu v poslední instanci“ cenové koeficienty (x a y) či všeobecnou a rovnou míru zisku (p), a to nezávisle na celkové velikosti nebo organické skladbě investovaných produktivních kapitálů spolu se závěrem, že suma hodnot se rovná sumě výrobních cen, jako je tomu v Marxově pojetí. Profesoru matematické statistiky na berlínské univerzitě dlužno zároveň připsat k dobru, že ve svých rovnicích respektuje Marxův požadavek stejné míry nadhodnoty ve všech odvětvích, z čehož je zjevné, že vychází z Marxovy pracovní teorie hodnoty zboží obsažené v prvním díle Kapitálu, podle níž je zdrojem nadhodnoty, kterou si přivlastňuje třída kapitalistických soukromých vlastníků, pouze a jedině živá konkrétní práce (tradičních průmyslových) dělníků (a dokonce se i snaží zohlednit ve svém algebraickém postupu rozdílnost organické stavby kapitálů, vložených do jednotlivých odvětví) – a proto znovu opakujeme, že je velice plytký a povrchní názor inženýra Gočeva, podle něhož Bortkiewicz odmítá Marxův názor, že suma nadhodnot se rovná sumě zisků, názor, jenž svědčí pouze o tom, že si inženýr Gočev nedal vůbec žádnou práci s tím, aby kriticky přezkoumal Bortkiewiczův postup, ale nekriticky přejal výklad Bortkiewiczovy teorie, který patrně slyšel, jak se alespoň domníváme, v době svých vysokoškolských studií na přednášce od některého z profesorů na Vysoké škole ekonomické. Jsme tudíž přesvědčeni, že Ladislaus Bortkiewicz byl při koncipování svojí teoretické alternativy Marxovy varianty pracovní teorie hodnoty, jíž chtěl opravit údajně chybný Marxův způsob a postup při vysvětlování přeměny hodnoty ve výrobní cenu a utváření všeobecné míry zisku z vyprodukovaných mas nadhodnot, veden těmi nejušlechtlejšími motivy: chtěl možná vskutku „jít s Marxem za Marxem“, opravit Marxův výklad ve třetím díle Kapitálu v zájmu dalšího rozvoje marxistické pracovní teorie hodnoty. A je velice příznačné, jak tato zajisté velice upřímně míněná snaha dopadla: znovu jsme nuceni zopakovat, že algebraická metoda postupem hodným „královny věd“ exaktně manifestuje, fixuje a zvětšuje formálně logický (čili nesmyslný, z nedokonalosti pojmově teoretického myšlení plynoucí) rozpor, charakteristický pro Ricardovu pracovní teorii hodnoty – buď všeobecně platí zákon hodnoty, ale pak se nemůže hodnota vývojově

modifikovat na výrobní cenu, a tudíž ani není možná všeobecná rovná míra zisku, anebo se může utvářet všeobecná rovná míra zisku a hodnota se může upravovat na výrobní cenu, pak ale nemá zákon hodnoty všeobecnou platnost –, a to právě z toho důvodu, že usiluje o „bezrozporné“ a „formálně logicky důsledné“ vysvětlení procesu přeměny hodnoty na vývojovou modifikaci hodnoty v podobě výrobní ceny.

Formálně algebraické odvozování výrobních cen z vyrobených hodnot vytváří filosoficko-ekonomickou teorii, v níž se dematerializují kapitalistické společenské výrobní vztahy, materiálně předmětný obsah se vytrácí především u jejich hlubinného základu, hlubinně strukturně systémové úrovně a jádra sjednocujícího všechny stránky kapitalistického výrobního způsobu (neboli výrobu, směnu, rozdělování a spotřebu), jímž jsou vlastnické vztahy, typy a formy vlastnické (respektive nevlastnické) subjektivity, jež tvoří sociálně ekonomickou podstatu systému kapitalistického vykořisťování i základ třídně sociální dělby práce a třídně sociální struktury kapitalistické občanské společnosti, které se tak ztotožňují s kategoriemi právního vědomí, vládnoucími v politicko-ideologické nadstavbě buržoazní společnosti, s představami kapitalistických soukromých vlastníků o právu a spravedlnosti ve sféře právní duchovně praktické tvorby. Souběžně s tím, jak se u kapitalistického soukromého vlastnictví klade jako ontologicky prvotní a základní jeho výraz v soustavě právních kategorií, kdežto jeho sociálně ekonomický obsah a třídně sociální podstata se kladou jako druhotné a odvozené, zatemňuje se původ kapitalistického soukromého vlastnictví v nadhodnotě a dochází ke zkrácení původních představ dělnického hnutí a dělnických politických stran o revoluční politické strategii coby základního způsobu překonání kapitalismu a sociálně ekonomického osvobození dělnické třídy.

Inženýr Petr Gočev pokládá v sociálně historických podmínkách „postindustriálního“, „postmoderního“ a globalizovaného kapitalismu pro levici za „velice slibný“ přístup, jež nabízí indeterministická „probabilistická politická ekonomie“, která prý znamená „zásadní přehodnocení dosavadního přístupu k analýze ekonomických zákonů“, jelikož podle ní sice nelze popřít přelévání kapitálu ze sfér, ve kterých dosahuje podprůměrné míry zisku, do sfér, kde je míra zisku vyšší, lze však prý úspěšně polemizovat s názorem, že z existence této tendence vyplývá udržitelnost předpokladu všeobecné míry zisku jakožto východiska pro ekonomickou analýzu cenové tvorby v podmínkách volné konkurence, a to je právě nejzávažnější omyl, jehož se údajně Marxova ekonomická teorie dopustila: nutnost transformovat hodnoty ve výrobní ceny vyplývá z nutnosti sladit pracovní teorii hodnoty s předpokladem jednotné míry zisku v odvětvích s různým organickým složením kapitálu, pokud je ovšem samotný předpoklad jednotné míry zisku ve světě konkurenčních trhů neudržitelný (neudržitelnost předpokladu jednotné míry zisku ve světě nedokonalé konkurence nikdo nezpochybňuje), a pokud zároveň platí, že odvětví s vyšším podílem mrtvé práce vykazují nižší míru zisku, pak ovšem není třeba hodnoty vůbec transformovat, a tudíž je vcelku lhostejné, zda je Marxem popsané schéma transformace hodnot ve výrobní ceny správné anebo ne.⁶⁵

Je sice hezké, že se „probabilistická politická ekonomie“ snaží být „výsostně postmodernistická“, a proto vychází z „teorie chaosu“, ovšem grafy podložené výklady, podle nichž odvětví s vyšším podílem zvěcnělé práce (neboli vyšší organickou skladbou kapitálu) vykazují nižší míru zisku, a proto se v oblastech s rozdílným kapitálovým složením nemůže stejná míra zisku vůbec utvořit, názorně dokládají, že teorie „probabilistické politické ekonomie“ pouze opakuje metafyzické, nedialektické pojetí pracovní teorie hodnoty, které se, jak jsme již několikrát naznačili, objevuje u Davida Ricarda a podle nějž, jak je všeobecně známo a vešlo do povědomí o historickém vývoji ekonomických teorií, by utváření průměrné ziskové míry údajně popíralo účinkování zákona hodnoty. A jenom tak mimochodem: je logické, že indeterministická „teorie chaosu“ odmítá pojímat vzájemný vztah mezi procesem

zspolečenšťování rozdílných mas nadhodnoty v jednotlivých odvětvích a vznikáním rovné míry zisku jako vztah příčiny a důsledku (účinku) neboli jako vztah kauzální, což formuluje i tím způsobem, že výsledným účinkem vzájemného přelévání jednotlivých nadhodnotových mas v procesu jejich zspolečenšťování není utváření stejné míry zisku v produkčních oborech s rozličným podílem živé a zvěcnělé práce, jenomže tento „neudržitelný předpoklad“ tvořil reálný obsah každodenní praktické sociálně ekonomické aktivity, přeměňující vyprodukované hodnoty ve výrobní ceny v soustavě výrobních vztahů v období kapitalismu volné konkurence, což nutí k jistým pochybnostem o poznávací hodnotě a objektivní pravdivosti nejenom vlastní „probabilistické ekonomické teorie“ i s jejími zaručeně přesnými grafy, leč též i samotné „teorie chaosu“ coby jejího metodologického východiska. Zmíněné pochybnosti zesiluje i fakt, že ekonomická teorie, podle níž „je lhostejné, zda je Marxovo schéma transformace hodnot ve výrobní ceny správné anebo ne“, se tímto šikovným myšlenkovým obratem vyhýbá odpovědi na otázku, zda se úhrn hodnot rovná celkové sumě výrobních cen či nikoli, řečeno jinými slovy: zamlčuje odpověď na otázku, zda podle ní platí zákon hodnoty a nadhodnoty nebo ne, a tudíž se od ní ani nedozvíme, zda máme kapitalistické výrobní vztahy pojímat materialisticky nebo (objektivně či subjektivně) idealisticky jako dematerializované – a tedy i fixní, jednou provždy dané sociálně historické jsoučno –, čili jako ahistorickou nevyvojovou strukturu, kterou nemůže odstranit žádná lidská revolučně kritická dějnotvorná aktivita.

Profesor Kříž píše, že již v roce 1953, kdy se pokoušel sestavit schéma kapitalistického reprodukčního procesu, jež by uvažovalo pět výrobních oborů v několika časových obdobích za sebou, dospěl k přesvědčení, že Marx chtěl svými schémata, ilustrujícími přeměnu v kapitalistickém výrobním procesu vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny, znázornit tyto dva klíčové momenty kapitalistické tvorby výrobních cen v podmínkách fungování tržního mechanismu volné konkurence: a) velikosti mas nadhodnot vyprodukovaných v jednotlivých výrobních odvětvích se řídí organickým složením zálohovaných kapitálů spolu se vzájemným poměrem nadpráce ku práci nutné, jenž je vzhledem k přibližně téže úrovni produktivity práce ve všech produkčních oblastech stejný; b) skutečnost, že výrobní ceny se zpravidla na tu či onu stranu odchyľují od vyrobených hodnot a kapitalističtí podnikatelé v určité produkční sféře si z nadhodnoty, kterou vytěžili ze živé konkrétní práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež v souladu s velikostí jimi investovaného konstantního a variabilního kapitálu odpovídá všeobecné rovné míře zisku – tedy tato skutečnost vůbec nevyvrací platnost zákona hodnoty, jenž je vlastně projevem zákona zachování hmoty v ekonomickém životě společnosti. Z toho důvodu také klade Marx v rámci výrobních nákladů rovnítko mezi hodnoty a výrobní ceny a jeho schémata transformačního procesu neodlišují zálohovaný kapitál od kapitálu reálně vynakládaného.⁶⁶

Metoda, kterou zvolil profesor Kříž, aby pojmově zobrazil proces utváření stejné masy a míry zisku v odvětvích s rozdílným vzájemným podílem živé a zvěcnělé práce a odlišnými masami vyrobených nadhodnot, se již ovšem pohybuje na úrovni teoretické abstrakce, jež zohledňuje modifikovaný význam ceny výrobních nákladů, a proto vyjadřuje přeměnu hodnot ve výrobní ceny v obecné podobě pomocí maticově uspořádané soustavy rovnic vstupů a výstupů výrobního hodnototvorného procesu, jejíž řádky zachycují jednotlivá výrobní odvětví a sloupce postihují jednotlivé statky v roli výrobních prostředků a vstupů na levé straně matice i ve funkci výrobků na její pravé straně výstupů celého procesu (vždycky se jedná o počet jednotek užitné hodnoty příslušného tovaru vynásobený hodnotou vězící v jednotce užitné hodnoty), k čemuž se v každém řádku vždy připojuje $(v + m)$ neboli hodnota vytvořená živou konkrétní prací bezprostředního výrobce, která hotoví příslušný výrobek v jeho konečné podobě. Nastíněná matice tak vyjadřuje i reprodukční podmínky pracovní síly dělnictva, které jsou určovány historicky danou kombinací reprodukčních podmínek životních prostředků

dělníků, čímž modelově uchopuje celý kapitalistický reprodukční proces, do něhož náleží obory produkující jak výrobní prostředky, tak i spotřební předměty pro dělníky a luxusní spotřební zboží pro kapitalisty, avšak jiným způsobem, než to dělá Bortkiewicz.

Poté, co zmodeloval hodnotovou strukturu reprodukčního procesu, konstruuje profesor Kříž další do matice uspořádanou soustavu rovnic vstupů a výstupů zhodnocovacího procesu coby procesu kapitalistické tvorby výrobních cen, která již bere přímo a bezprostředně na vědomí modifikovaný význam ceny nákladů, a tak zabudovává do každého řádku matice tak zvané modifikační koeficienty, jež zrcadlí odklon výrobní ceny určitého zboží od jeho hodnoty, čímž se pak součet výrobních cen materiálových nákladů a pracovní síly, zvětšený na levé straně výrobních vstupů o zisk z výrobní ceny zálohovaného kapitálu, rovná výrobní ceně příslušné produkce v posledním sloupci matice na pravé straně výstupů výrobního procesu. Modifikační koeficienty u výrobních cen jednotlivých položek výrobních nákladů jsou kladné i záporné, neboť zračí odchylky výrobních cen na tu či onu stranu od hodnot, a proto se v národohospodářském souhrnu vzájemně vyrovnávají – maticové rovnice dovedou na rozdíl od klasické algebraické metody tyto odchylky pojmově uchopit! –, takže není divu, že Marxova teorie v rámci výrobních nákladů hodnoty a ceny výrobních nákladů ztotožňuje. Od cenové matice pak odečteme matici hodnotovou, čímž dostáváme rovnici, na jejíž pravé straně je nula: jejím řešením je hledaná všeobecná rovná míra zisku. Je zřejmé, že metoda zkoumání procesu zespolečnění v jednotlivých odvětvích vyrobených mas nadhodnoty, kterou rozvíjí profesor Kříž, respektuje Marxovo pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny, dle něhož se celkový společenský úhrn hodnot rovná celospolečenskému souhrnu výrobních cen, z čehož plyne, že (suma výrobních cen – suma hodnot = 0). Profesor Kříž s využitím jedné z vět maticového počtu dokládá, že uvedená rovnice má i při libovolném počtu výrobních odvětví právě jeden kořen vedoucí k řešení vyšetřované úlohy, což potvrzuje Marxův postulát, že všeobecná míra zisku je objektivně a jednoznačně určená veličina.⁶⁷ Z čehož plyne obecný závěr, „že ta zjednodušení, kterých Karel Marx použil ve III. díle Kapitálu při vyšetřování přeměny hodnot ve výrobní ceny, abstrahování od modifikovaného významu ceny nákladů, nenarušují podstatu jeho teorie o tvorbě všeobecné míry zisku“.⁶⁸

Je zjevné, že poté, co uznala modifikovaný význam ceny nákladů, bere metoda profesora Kříže na zřetel i kvalitativní rozdíl mezi výrobními cenami a cenami tržními (neboli nákupními a prodejními), které kolísají kolem výrobních cen coby modifikovaných hodnot neboli hodnot v přeměněné formě a mohou tak stoupat nad hodnotu, nebo naopak pod hodnotu klesat, přičemž tyto odchylky se již nemusejí vzájemně vyrovnávat, a tudíž pro ně můžeme formulovat velice pravděpodobný předpoklad, že v celkovém společenském souhrnu se v kapitalistickém sociálně ekonomickém systému suma tržních cen nerovná sumě vyprodukovaných hodnot, přestože hodnotový zákon zajisté působí i v hlubinném základu nákupních a prodejních cen zboží na trhu. Z toho plyne, že mechanismus fungování dokonalé tržní konkurence vytváří v systému kapitalistických výrobních vztahů inflační či deflační tendence, tedy kupříkladu tendence k poklesu celkové úrovně mezd dělnického obyvatelstva, což vede ke snížení masové peněžní koupěschopné poptávky, jež pak vyvolává krizi z nadvýroby.

Souhrn tržních cen zboží by se v kapitalistickém systému nerovnal souhrnu hodnot ani v případě, že by šlo o ideálně rovnovážné tržní ceny, neboť rovnovážné tržní (nákupní a prodejní) ceny zboží se v soustavě kapitalistických výrobních vztahů vyrovnávají na výrobních cenách, které se odchylují od hodnot a až na celospolečenské úrovni se rovnají souhrnu hodnot. A tento souhrn výrobních cen, rovný celospolečenskému souhrnu hodnot, není žádná jednou provždy daná, hotová a neměnná veličina, jak se nám snaží namluvit klasická algebra, snovající kvadratické rovnice druhého stupně či maticové rovnice vstupů a výstupů výrobních procesů, ale má klesající historickou vývojovou tendenci, neboť

v historické vývojové perspektivě klesá společensky průměrná míra zisku, která je součástí materiálně předmětného ustrojení výrobních cen, což v kapitalismu vyvolává cyklicky se opakující krize z nadvýroby. To, že se souhrn nákupních a prodejních cen zboží nerovná ani v případě ideálně rovnovážných tržních cen sumě hodnot v historické vývojové perspektivě, není v rozporu se zákonem hodnoty, ale je to naopak projev působení hodnotového zákona: krize z nadvýroby, které se v různých podobách ve vývoji kapitalistického sociálně ekonomického systému periodicky opakují, nejsou proto v rozporu, ale v souladu s účinkováním zákona hodnoty.

Elementární vědecká poctivost mne nutí přiznat, že – zajisté ke své nesmírné hanbě – maticovému počtu vůbec nerozumím, a proto jsem si také nedovolil hrát si takzvaně „na chytrého“ a reprodukovat konkrétní schémata, podle nichž byly sestaveny jednotlivé matice, ve formě matematických symbolů a operátorů, jak je uvádí profesor Kříž, podrobit jeho metodu kritickému zkoumání. A z toho důvodu také musím vzdát hold výkladu profesora Kříže, jak jej rozvíjí v článcích, v nichž se zabývá řešením transformačního problému, za to, že i člověk tak nevědomý a nedovzdělaný v oblasti vyšší matematiky, jako jsem já, byl schopen jakž takž porozumět alespoň obecnému smyslu jeho matematickému postupu. Právě proto se ale současně domnívám, že i když je nutno velice kladně ocenit snahu profesora Kříže podpořit Marxovu filosoficko-ekonomickou teorii, představuje i maticový počet metodu bezrozporného pojmového zobrazení sociálně ekonomického procesu, v jehož podstatě je, jak by možná pravil sovětský filosof Iljenkov, „rozpor reálně objektivně přítomen“, a tudíž nemá v žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti a nedbalosti myšlení plynoucí) povahu – což je způsob ne zcela adekvátní, podobně jako je tomu u algebraické metody Bortkiewiczovy.

Odkazy na citovanou literaturu, poznámky:

- 1) Životopisné údaje o Bortkiewiczovi uvádíme podle anglické verze nezávislé internetové encyklopedie, kde je může laskavý i nelaskavý čtenář získat po zadání příslušného hesla.
- 2) Viz Marx, K.: Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 37-286. Okrajová poznámka: vznik monopolní výrobní ceny zboží na základě monopolu nízkých výrobních nákladů nastiňuje Marx ve druhé části třetího dílu Kapitálu, když zkoumá utváření pozemkové renty v sociálně ekonomických podmínkách kapitalistických výrobních vztahů – viz Marx, K.: Kapitál III-2; SNPL, Praha 1956, str. 161-361. Hodnota zboží odpovídá společensky nutnému množství práce při nejhorsích výrobních podmínkách, které umožňují kapitálovým podnikatelským subjektům dosahovat ve výrobní ceně minimální zisk i z rozdílů ve výši výrobních nákladů. V této souvislosti viz Smetana, L.: Tržní mechanismus v monopolistickém kapitalismu. In: Politická ekonomie; Svoboda, Praha 1966, str. 149-199.
- 3) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 49, kde se doslova praví: „Ať je tomu jakkoli, výsledek je, že nadhodnota, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu.“
- 4) Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, očerki istorii i teorii; Izdatelstvo političeskoi literatury, Moskva 1974, str. 238-239.
- 5) Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, Svoboda, Praha 1981, str. 63-73, zvláště pak str. 69-71. O Ricardově verzi pracovní teorie hodnoty viz též Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, což je z internetu stažená přednáška levicového ekonoma, inženýra Petra Gočeva, kterou přednesl 10. listopadu 2005 v Ústí nad Labem na konferenci pod názvem „Marx: životnost iluze?“; str. 4-5. Gočevovu práci, v níž autor mimo jiné uvádí příklad, jak dle Ricardovy teorie vzniká volnou konkurencí všeobecná rovná míra zisku, lze dohledat na internetovém portálu Socialistického kruhu <http://sok.bz/>. Porovnej s Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání například str. 228-286.
- 6) Poznámka na okraj textu studie: je samozřejmé, že hodnotu a její modifikovanou podobu ve výrobní ceně – respektive nadhodnotu, jejíž přeměněnou formou je všeobecná rovná míra zisku – jakožto „pohybové momenty“ utváření kapitalistických výrobních vztahů a především jejich základní strukturně systémové úrovně, jejich organizujícího a sjednocujícího jádra, kterým je objektivně existující materiálně předmětná struktura kapitalistického soukromého vlastnictví, nelze zajisté redukovat na látkovou, energetickou substanci, na niž by si bylo možné sáhnout, která by se dala sama o sobě změřit a zvážit, dlužno však mít zároveň a stále na zřeteli, že kapitalistické společenské výrobní vztahy nepředstavují v žádném případě jakousi „duchovní, čistě nadsmyslovou entitu“ (neboť v tom případě by současně byly jakousi kantovskou „nepoznatelnou věcí o sobě“), ale jelikož se vytvářejí a existují objektivně, tedy nezávisle na vůli a vědomí společenských aktérů, kteří je uvádějí do života, představují sociálně historickou vývojovou úroveň materiální a smyslové předmětnosti, jež ve svém obsahu snímá všechny vývojově nižší formy materiálního pohybu, počínaje formou mechanickou a konče živou hmotou, a proto je nelze oddělit od forem jejich projevu, na něž si sáhnout lze a které je také možné vidět, změřit, zvážit a spočítat.
- 7) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 170-188. Utváření všeobecné, společensky průměrné míry zisku je tak v kapitalistickém výrobním způsobu hybnou silou vědeckotechnického a technologického pokroku, protože je výhodné právě pro vlastnické subjekty podnikající v produkčních sférách s nejvyšší organickou strukturou kapitálu, v nichž živá práce uvádí do pohybu největší objemy práce zvěcnělé, z čehož lze pochopit, proč je buržoazie společenskou třídou, která neustále revolucionizuje výrobní síly i výrobní

vztahy, přičemž ovšem její revolučnost spočívá především v tom, že produkuje hrobaře svého hospodářského a politického panství. (Viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, Sebrané spisy sv. 4; SNPL, Praha 1958, str. 428-439.) Okrajová poznámka: profesor Karel Kříž uvádí, že v padesátých letech došlo v Sovětském svazu i v Československu k „zaplevelení“ marxistické teorie pracovní hodnoty tím, že Marxův postulát o rovnosti mezi úhrnem výrobních cen coby modifikovaných hodnot a úhrnem hodnot byl „tvořivě přetvořen“ do poučky o „rovnosti mezi úhrnem tržních cen a úhrnem hodnot“. Spor mezi různými školami „marxistických ekonomů“ se pak vedl o tom, zda se tato „Marxova poučka“ týká všech výrobků nebo pouze těch, které jsou v socialistickém způsobu výroby zbožím, k čemuž profesor Kříž podotýká, že výraz „úhrn cen všeho zboží“ je z hlediska marxistické politické ekonomie nesmysl, jelikož zlato jako „královské“ či „knížecí“ zboží nemá coby všeobecný ekvivalent všeobecnou formu hodnoty, to znamená, že nemá cenu v ekonomickém smyslu slova: zlato má tedy v systému prosté zboží výroby hodnotu a v systému kapitalistické zboží výroby i výrobní cenu, nikdy a nikde však nemá cenu tržní, nákupní a prodejní, která by vznikala srovnáním s jiným zbožím a vyjadřoval by ji určitý počet jednotek peněžního zboží – tržní cena unce zlata je unce zlata. (Viz Kříž, K.: Pole neorané a zaplevelené, což je dvoudílná stať z prosince roku 2001, kterou lze nalézt na webovém serveru Strany demokratického socialismu.) A ještě jedna okrajová poznámka: nutno si znovu připomenout, že výrobní cena je v soustavě kapitalistických výrobních vztahů modifikovaná hodnota, kdežto tržní nákupní a prodejní cena se utváří jako poměr mezi hodnotou zboží a hodnotou zboží, které se vyčleňuje ze světa ostatních zboží v sociálně ekonomické funkci všeobecného hodnotového peněžního ekvivalentu, z čehož právě plyne, že souhrn tržních cen všeho zboží se nemůže rovnat souhrnu hodnot, neboť do „souhrnu tržních cen všeho zboží“ bude vždy tržní cena jednoho zboží chybět.

- 8) Viz Iljenkov, E. V.: Leninská dialektika o metafyzice pozitivismu (Zamyšlení nad knihou V. I. Lenina „Materialismus a empiriokriticismus“); Svoboda, Praha 1984, například str. 19-45. Laskavý a především nelaskavý čtenář by však měl tuto útlou Iljenkovovu knížečku, která čítá pouhých necelých sto a třicet stránek, důkladně prostudovat celou.
- 9) Viz Bortkiewicz, L. von: Dodatek. O opravě základní Marxovy teoretické konstrukce ve třetím díle Kapitálu, což je z internetu stažená Bortkiewiczova práce, kterou autor napsal samozřejmě původně v němčině a z anglické verze ji v prosinci roku 2010 do češtiny přeložil docent PhDr. Miloslav Formánek, CSc.; str. 1. Překlad Bortkiewiczovy práce i údaje o anglickém originálu, z něž byl pořízen překlad, lze nalézt na webovém portálu <http://nestalinsky-marxismus.webnode.cz>. Originál: BORTKIEWICZ, L. von. Appendix: On the Correct of Marx's Fundamentals Theoretical Construction in the Third Volume of Capital. In: Karl Marx and the close his system by Eugen Böhm-Bawerk's criticism of Marx by Rudolf Hilferding; Augustus Kelley, New York 1949 – viz <http://mises.org/books/karlm Marx.pdf>.
- 10) Viz tamtéž.
- 11) Viz tamtéž, str. 2.
- 12) Viz Kříž, K.: Transformační problém (v užším, širším a nejširším smyslu slova); časopis Politická ekonomie 6/1968, str. 527.
- 13) Viz Marx, K.: Kapitál II, Sebrané spisy sv. 24; Svoboda, Praha 1986, str. 423-426. Celá rozsáhlá kapitola o prosté ekonomické reprodukci v rámci vlastnických struktur kapitalistické zboží výroby – viz tamtéž, str. 420-523. Textové pasáže o rozšířené ekonomické reprodukci, která umožňuje akumulaci vyrobené nadhodnoty do růstu konstantního a variabilního kapitálu, viz tamtéž, str. 523-559. Okrajová poznámka: Užíváme termín „prostá“ reprodukce, jelikož tento termín používá i Marx ve druhém díle Kapitálu, i když, jak se alespoň zdá, by bylo možné použít i termín „jednoduchá“

reprodukce. Samotná formulace podmínek prosté a rozšířené ekonomické reprodukce – viz Ulrych-Kamenický, J.: Základy marxistické ekonomie; Svoboda, Praha 1951, str. 172-174. Zde najdeme vzorec $[(Iv + Im) = Iic]$ pro prostou ekonomickou reprodukci i formulaci základní podmínky realizace rozšířené ekonomické reprodukce, při níž se vyprodukovaná nadhodnota dělí na dvě části: na část „a“, která se akumuluje za účelem růstu konstantního či variabilního kapitálu a na část „s“ spotřebovanou kapitalisty. Jedná se o následující formuli: $[(Iv + Ism + Iamv) = (Iic + Iiamc)]$. (Variabilní kapitál první skupiny + spotřebovaná část nadhodnoty první skupiny + akumulovaná část nadhodnoty první skupiny, určená pro akumulaci do růstu variabilního kapitálu, se musí rovnat součtu: konstantní kapitál druhé skupiny + akumulovaná část nadhodnoty druhé skupiny, určená pro akumulaci do růstu konstantního kapitálu; dlužno poznamenat, že autor označuje akumulovanou a spotřebovanou část nadhodnoty odlišně.)

JUDr. Jan Ulrych, český právník, spisovatel, ekonom a čelný funkcionář KSČ v období „první československé republiky“, jenž je uveden coby autor této publikace, která byla poprvé vydána roku 1937, se ve skutečnosti jmenoval Antonín Kamenický, jenž se narodil v červenci roku 1899 v obci Semechnice u Opočna v rodině řídicího učitele obecné školy. Vystudoval obchodní akademii, při zaměstnání bankovního úředníka absolvoval gymnázium, studium a doktorát práv, naučil se německy, anglicky, francouzsky a rusky. Důvěrná znalost bankovního světa československé meziválečné buržoazní republiky ho přivedla k napsání průkopnické knihy „Základy marxistické ekonomie“, kterou vydal v roce 1937 pod pseudonymem Jan Ulrych. Doktor Kamenický byl jakožto vlastenec a komunista v roce 1940 za aktivní účast v protifašistickém odbojovém hnutí zatčen gestapem, do roku 1941 vězněn na Pankráci, poté byl převezen do koncentračního tábora Mauthausen, kde v březnu roku 1942 zahynul. (Životopisné údaje o JUDr. Antonínu Kamenickém alias Janu Ulrychovi je možné získat na internetu.)

- 14) Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 1.
- 15) Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 181-182.
- 16) Viz Kříž, K.: Jen povídky starého zbrojnoše, což je další článek, tentokrát z března roku 2004, jež lze nalézt na zmiňovaném serveru Strany demokratického socialismu, str. 12.
- 17) Viz Kříž, K.: Transformační problém..., v citovaném vydání str. 526-531. Viz také již v poznámce číslo 7 zmíněný článek téhož autora „Pole neorané a zaplevelené“, o němž jsme uvedli, že ho můžeme objevit na internetovém portálu www.sds.cz. Podobně viz Kříž, K.: Pod babylonskou věží, což je třídílná stať z dubna roku 2007, kterou lze nalézt na témž portálu Strany demokratického socialismu.
- 18) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 2.
- 19) Viz tamtéž.
- 20) Viz tamtéž, str. 2-3.
- 21) Viz tamtéž, str. 3-4.
- 22) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 192-194. Z tohoto Marxova výkladu však nelze činit závěr, že revolučně demokratický přechod od kapitalismu k socialismu spočívá v návratu k sociálně ekonomické praxi zbožní malovýroby.
- 23) Pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, čili myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jenž byl sociálně ekonomickým základem stalinského modelu socialismu, je ekonomická teorie Pierra Sraffy, ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli. K tomu viz Neužil, F.: Výroba omylů pomocí omylů? /Zamyšlení nad knihou Pierra Sraffy Výroba zboží pomocí zboží/, což je pochopitelně dosud neopublikovaná, dvanáctistránková teoretická studie z počátku roku 2007, str. 7. Okrajová poznámka: Není divu, že početné štáby údajně „marxistických

politických ekonomů“ v zemích reálně existujícího socialismu a politickou elitou stalinského modelu socialismu ovládaných komunistických stran neměly vůbec zájem kritizovat zpochybňování objektivní pravdivosti marxistické pracovní teorie hodnoty cestou Bortkiewiczových algebraických výpočtů, neboť kdyby naopak důsledně hájily marxistickou filosoficko-ekonomickou teorii utváření stejné masy a míry zisku ve výrobních odvětvích, které se liší vzájemným poměrem zvětšené a živé práce i různými velikostmi mas vyrobené nadhodnoty, které jsou rozmanité právě z toho důvodu, že v jednotlivých produkčních sférách platí táž míra nadhodnoty, a především se snažily aplikovat marxistickou teorii produktivní a neproduktivní práce na systém reálných výrobních poměrů sovětského typu socialismu, zjistily by možná to, co objevili stoupenci nestalinského pojetí marxismu a samosprávného vidění socialismu: totiž že zvláštní každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita třídy řídicího aparátu reálně existujícího předlistopadového socialismu, neustále manévrující a kolísající mezi celospolečenskou a lokálně omezenou vlastnickou funkcí, obsahovala tendenci k utváření celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem a struktur, fungujících v souladu s logikou kapitalistického soukromého vlastnictví, z čehož mimo jiné plyne, že v určitém vývojovém stádiu rozkladu a rozpadu třídy řídicího aparátu musely komunistické strany ztratit mocenský monopol v politickém systému reálného socialismu, což pak dále způsobilo rozpad mnohonárodních socialistických států, jak se stalo zjevným v Sovětském svazu, Jugoslávii a Československu. Zároveň je vcelku logické, že pracovníci nejrůznějších úseků a složek reálněsocialistické společenskovední fronty ideologicky kompenzovali nedokonale a neúplně společenský způsob přivlastňování v socialismu předlistopadového typu (neboli skutečnost, reálně socialistickým výrobním vztahům scházela odpovídající vlastnická struktura, v níž by vlastnické jednání řídicích pracovníků bylo dílčí a podřízenou součástí reálně dominující vlastnické subjektivity dělnické třídy) tím, že na štít sovětského (stejně jako čínského, polského, československého či rumunského a albánského atd. atp.) modelu socialismu vepsali sociálně mytologickou tezi o „přímo a bezprostředně společenském charakteru práce za socialismu“.

- 24) O tom, jak dlužno rozumět pojmu „konkrétní univerzalita“, viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., v citovaném vydání str. 249-268, na nichž vědychtivý čtenář najde esej „Problema vsěobščego v dialektike“.
- 25) Viz ještě jednou Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 1.
- 26) Viz Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení (Úvahy o dialektice moderního vývojového myšlení); Svoboda, Praha 1988, například str. 42-62, kde autor formuluje myšlenku o hierarchicky organizované víceúrovňovitosti lidského objektivně pravdivého, vědeckého poznání.
- 27) Kříž, K.: Transformační problém..., v citovaném vydání str. 528.
- 28) Bortkiewicz přehlíží rozdíl mezi výrobní cenou a cenou tržní. (Viz Kříž, K.: Transformační problém..., v citovaném vydání str. 528.) A proto by nerovnice celkové prosté reprodukce $[(Cx + Vy + Sz) \neq (C + V + S)]$ při $(Sz = S)$, což značí, že celkový součet výrobních cen je větší nebo menší než celkový součet hodnot, mohla mít jistý racionální smysl: v (Cx) se zrcadlí kolísání tržních cen výrobních prostředků kolem cen výrobních, jež se zase na tu či onu stranu odchyľují od hodnot; v (Vy) se zračí kolísání tržních cen pracovní síly dělnického obyvatelstva kolem hodnot. Nerovnice by se mohla vztahovat k tržním cenám výrobních nákladů v „modifikovaném cenovém významu“ a znamenala by, jak jsme se zmínili v poznámce číslo sedm, že je velmi problematické mluvit v kapitalismu – a zajisté též i v soustavě socialistických výrobních vztahů – o rovnosti mezi sumou tržních cen a hodnot.

- 29) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 4-9.
- 30) Viz tamtéž, str. 8-10.
- 31) Viz tamtéž.
- 32) Viz ještě jednou odstavec textu na první stránce našeho teoretického pojednání, jenž se pojí s poznámkou číslo 4.
- 33) Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., str. 240.
- 34) Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 163-179.
- 35) Viz Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení..., v citovaném vydání str. 32-39, zvláště pak str. 36.
- 36) Srovnej s Kříž, K.: Pole neorané a zaplevelené – již citovaná dvoudílná stať, která je k nalezení na webovém serveru Strany demokratického socialismu. Podobně viz také Kříž, K.: Transformační problém..., v citovaném vydání například str. 530. Okrajová poznámka: zkusme si představit soustavu pěti odvětví s hodnotovým složením $(c_1 + v_1 + s_1)$; $(c_2 + v_2 + s_2)$; $(c_3 + v_3 + s_3)$; $(c_4 + v_4 + s_4)$; $(c_5 + v_5 + s_5)$. Jedná se o dvě odvětví produkce výrobních prostředků; dvě odvětví, v nichž se vyrábějí spotřební předměty, a to jak životní prostředky pro dělníky i kapitalisty, tak i luxusní spotřební zboží pro kapitalistické podnikatele; páté odvětví představuje těžbu a zpracování zlata. Míra nadhodnoty bude pro všechna odvětví stejná. Představme si dále, že systém ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, sestavujícími prostou reprodukci, vzniká, když $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$, což jsou výrobní prostředky, určené k produkci dalších výrobních prostředků; $[(c_2 + v_2 + s_2) = (c_3 + c_4)]$, což jsou výrobní prostředky k produkci spotřebních předmětů; $[(c_3 + v_3 + s_3) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4 + v_5)]$; $[(c_4 + v_4 + s_4) = (s_1 + s_2 + s_3)]$; $[(c_5 + v_5 + s_5) = (s_4 + s_5)]$. Za produkci čtvrtého odvětví se směňuje nadhodnota z prvních třech odvětví; zlato, které se vyrábí v pátém odvětví, vstupuje částečně do produkce luxusního zboží v odvětví čtvrtém, a proto se i nadhodnota, vytěžená z těchto odvětví, směňuje za luxusní zboží, jehož součástí je zlato. Organická skladba kapitálu bude v prvních dvou odvětvích stejná, v dalších třech odvětvích se však bude lišit jak v poměru k prvním dvěma, tak i vzájemně mezi sebou. Cenovými protipóly hodnotových rovnic budou rovnice $[(c_1x + v_1y + s_1z_1z) = (1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1x + c_2x) = (c_1 + c_2)x = (c_1 + v_1 + s_1)x]$; $[(c_2x + v_2y + s_2z_2z) = (1 + p)(c_2x + v_2y) = (c_3x + c_4x) = (c_3 + c_4)x = (c_2 + v_2 + s_2)x]$; $[(c_3x + v_3y + s_3z_3z) = (1 + p)(c_3x + v_3y) = (v_1y + v_2y + v_3y + v_4y + v_5y) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4 + v_5)y = (c_3 + v_3 + s_3)y]$; $[(c_4x + v_4y + s_4z_4z) = (1 + p)(c_4x + v_4y) = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z) = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)z = (c_4 + v_4 + s_4)z]$; $[(c_5x + v_5y + s_5z) = (1 + p)(c_5x + v_5y) = (s_4z + s_5z) = (s_4 + s_5)z = (c_5 + v_5 + s_5)z]$. U modifikačních cenových koeficientů $(x$ a $y)$ platí, že jsou větší než nula a nerovnájí se jedné celé, u kladných modifikačních cenových koeficientů (z) platí, že v prvních čtyřech odvětví $(z \neq 1)$, u výroby zlata pak $(z = 1)$. Pomocí formulek $(f_1, f_2, f_3, f_4, f_5)$ a $(g_1, g_2, g_3, g_4, g_5)$ se nám cenové rovnice přepíší do podoby $[(\sigma x + \sigma f_1y) = g_1x]$; $[(\sigma x + \sigma f_2y) = g_2x]$; $[(\sigma x + \sigma f_3y) = g_3y]$; $[(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4y]$; $[(\sigma x + \sigma f_5y) = g_5]$. V této soustavě rovnic bychom mohli, jak se alespoň zdá, jednoznačně stanovit číselnou velikost (x) a (y) i sestavit kvadratickou rovnici pro výpočet (p) , když $[(1 + p) = \sigma]$. Dlužno si ovšem uvědomit, že rovná míra zisku v prvních čtyřech odvětvích se nebude rovnat ziskové míře v odvětví pátém. Budeme-li však pro výrobu zlata znát (x) a (y) a víme-li, že $(s_5 = s_5z)$, když $(z = 1)$, není problém si v odvětví produkce zlata míru zisku vypočítat. A v prvních čtyřech odvětvích můžeme spolu s doplňkovými cenovými koeficienty $(z_1, z_2, z_3$ a $z_3)$ zanedbat i (z) na úrovni jednoduché reprodukce jako celku, pokud vypočítáme $(x, y$ a $p)$. Tyto výpočty však budou zcela bezobsažnými algebraickými hříčkami, které nerespektují rozdíl mezi kapitálem zálohovaným (neboli účetně zaevidovaným) a reálně ekonomicky vynaloženým, absurdně odtrhávají zisky od hodnot a působení hodnotového

zákona, podobně jako je tomu v Ricardově ekonomické teorii. Nejlogičtější řešení je opět $(x = 1)$, $(y = 1)$ a všude i $(z = 1)$, takže by i pro pět odvětví platilo, že $[(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)]$, což ale v Bortkiewiczově systému nedává žádný smysl a pouze dokazuje, že rovnice ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché reprodukce se k pojmově teoretickému zobrazení přeměny hodnot na výrobní ceny coby jejich vývojové modifikace prostě nehodí, jelikož „přirozeností“ kapitalistického výrobního způsobu je ekonomická nerovnováha, což Marx ukazuje jako důsledek klesající vývojové tendence společensky průměrné ziskové míry. Nikdo nás také nemůže nutit vymýšlet na onen algebraický model o pěti výrobních odvětvích nějaký konkrétní příklad. Tento úkol s díky přenecháme profesorům matematické statistiky na berlínské univerzitě.

37) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 6-8.

38) Viz tamtéž, str. 7-8.

39) Viz tamtéž, str. 10.

40) Viz tamtéž, str. 10-14.

41) Tamtéž, str. 14.

42) Tamtéž.

43) Viz tamtéž.

44) Je známo, že jméno Kozma Petrovič Prutkov je literární mystifikace, uměle vytvořená osobnost spisovatele, respektive kolektivní pseudonym, pod nímž uváděli v časopise „Sovremennik“ („Současník“) svá satirická díla radikálně a revolučně demokraticky smýšlející autoři, parodující „velečila“ literátů, co obhajovali prohnílý despotický politický režim carského samoděržaví, tupou byrokraticko-policejní diktaturu, v té době v Rusku vládoucí a přetrvávající systém feudálního vykořisťování, jež zdobily takové „líbezné kvítečky“ jako nevolnictví, které bylo v carském Rusku zrušeno až roku 1861, spolu s robotou, jejíž pozůstatky na vesnici a v zemědělství odstranila až říjnová revoluce roku 1917. (Tyto údaje lze nalézt po zadání příslušného hesla na nezávislé internetové encyklopedii.)

„Sovremennik“ („Současník“) byl ruský literární časopis, jež roku 1836 založil Alexandr Sergejevič Puškin a v němž až do konce jeho vydávání publikovali všichni významní ruští spisovatelé té doby. V padesátých a šedesátých letech devatenáctého století v jeho redakci, k níž náleželi kupříkladu N. G. Černyševskij či N. A. Dobroljubov, převládl revolučně demokratický politický směr, a tak není divu, že v roce 1868 carská vláda vydávání Sovremenniku zastavila.

Okrajová poznámka: na internetu jsem našel úvahu, že Kozma Prutkov je jakási ruská obdoba českého Járy Cimrmana. Tento postřeh je zajisté duchaplný, je však problematické, zda je zároveň pravdivý, když si uvědomíme, že nelze klást rovnítko mezi feudalismus a reálně existující socialismus. Ať už se to někomu líbí nebo ne, přesto však můžeme, jak se zdá, prohlásit, že Kozma Prutkov sehrál v dějinách pokrokovější sociálně politickou úlohu než Jára Cimrman – a to říkám přesto (či spíše právě proto), že se mi cimrmanovský humor vždycky velice líbil.

45) Tato textová pasáž naší teoretické studie se opírá o stat' „Kdo nepochopil Marxovu teorii pracovní hodnoty a nadhodnoty? (K jedné velké a nesmyslné dezinterpretaci Marxe)“, kterou lze nalézt na internetovém portálu <http://nestalinsky-marxismus.webnode.cz/>, názorového proudu v KSČM, jenž se hlásí k nestalinskému pojetí marxismu a vizi samosprávné podoby budoucího socialistického společenského uspořádání.

46) Viz Sweezy, P. M.: Teorie vývoje kapitalismu; ACADEMIA, Praha 1967, str. 111-117.

47) Viz tamtéž, str. 117-124.

48) Viz tamtéž, str. 125-126. Viz také ještě jednou Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 3-4.
Okrajová poznámka: Paul Sweezy však – patrně docela rád – zapomíná, že vzájemný

poměr zvěčnělé a živé práce, vstupující do třetí produkční sféry, ovlivňuje dle Bortkiewiczových algebraických vzorců pro (g_3 a f_3) konstrukci i výslednou velikost procesu utváření indexu (y), jímž se v cenových protipólech hodnotových rovnic násobí masu investovaného variabilního kapitálu, přičemž současně rovnice pro [$\sigma = (1 + p)$] (neboli výpočet průměrné rovné ziskové míry) ovlivňuje tento proces a jeho výsledek ve formě zpětně-vazebného působení. Laskavý i nelaskavý čtenář se také může jediným pohledem přesvědčit, že rovná míra zisku i číselná velikost cenového indexu (y) zpětně ovlivňují cenový parametr (x) pro konstantní kapitál, vstupující do všech tří výrobních odvětví – viz Bortkiewicz..., tamtéž. Zdá se být zjevné, že algebraické rovnice pro (x , y a σ) představují tautologické pojmové konstrukce, čímž v rovnicích, zrcadlících cenová vyjádření jednotlivých produkčních oblastí, vždy vykrytalizují takové velikosti konstantního a variabilního kapitálu, aby se v těchto odvětvích mohla nastolit stejná míra zisku, a vypočítaná míra zisku naopak reguluje vzájemné podíly zvěčnělé a živé práce v jednotlivých výrobních oborech.

49) Viz tamtéž.

50) Viz tamtéž, str. 67-75.

51) Tamtéž, str. 74.

52) Tamtéž, str. 75. Sweezy zde cituje jednu z dalších Bortkiewiczových prací a tento odkaz viz Sweezy..., citovaná práce, str. 368 – odkaz číslo 12 ke kapitole IV „Nadhodnota a kapitalismus“.

53) Tamtéž, str. 124. Sweezy poznamenává v tomto bodě, že „použití jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky v obou schématech je základem duchaplné transformační metody, kterou vypracovala Natalie Moszkowska“. Sweezy se odvolává na práci této autorky „Das Marxsche (nemělo by být spíše „Marxische“ či „Marxistische“?) System“, Berlin 1929, zejména str. 3-19. (Viz tamtéž, poznámka pod čarou na konci stránky označená hvězdičkou.) K – zajisté a samozřejmě – své hanbě musím přiznat, že jsem o zmíněné práci nikdy neslyšel a neznám ji, a proto je docela dobře možné, že existují knihy, v nichž byla Bortkiewiczova relativizace a zpochybnění platnosti pracovní teorie hodnoty opět relativizována a zpochybněna. Jak se však alespoň zdá, byl – určitě velmi zajímavý – myšlenkový obsah uvedené knížky v dalším historickém rozvoji teoretického ekonomického myšlení zcela zapomenut a nikterak neovlivnil světonázorové vyznění Bortkiewiczových algebraických vzorců a rovnic, z nichž vyplynula teze, že se úhrn hodnot nerovná úhrnu výrobních cen. A ještě dvě drobné poznámky na okraj textu naší studie: kritické výhrady vůči Sweezyho výkladu Bortkiewiczovy algebraické metody řešení problému transformace hodnot ve výrobní ceny by bylo možné rozšířit i o poznámku vůči Sweezyho mínění, že zvyšování podílu konstantního kapitálu v organické kapitálové struktuře (neboli růstu organického složení kapitálu) jednotlivých výrobních odvětví je příčinou růstu produktivní síly živé práce, jenž se zračí ve vzestupné vývojové tendenci míry nadhodnoty, a tudíž, nemůže-li být pochyb o správnosti předpokladu, že se organické složení zvyšuje, je otázkou, zda je současně oprávněné předpokládat konstantní míru nadhodnoty. (Viz Sweezy..., citovaná práce, str. 103.) Sweezyho názor se blíží pojetí curyšského profesora Julia Wolfa, jenž svého času pokládal za velký teoretický objev myšlenku, že skutečnost, že odvětví s menším podílem živé práce ve vztahu k práci mrtvé mohou dosahovat stejného zisku jako odvětví s vysokým podílem živé práce, je důsledek toho, že relativní nadhodnota (neboli míra nadhodnoty) roste automaticky při větším vynaložení právě zvěčnělé mrtvé práce, čili že relativní nadhodnota se zvyšuje, jestliže se zmenšuje variabilní kapitál, úměrně tomu, jak vzrůstá konstantní kapitál, což Engels považoval za překroucení Marxovy logiky formování průměrné rovné míry zisku. Dle Wolfova názoru, k němuž se vskutku, jak se zdá, blíží mínění Sweezyho, vzniká ve

sférách s vyšším organickým složením kapitálu současně též i vyšší míra nadhodnoty (čili vyšší úroveň relativní nadhodnoty), a proto se v těchto odvětvích může utvářet stejná míra zisku jako v oblastech s nižším organickým kapitálovým složením: Wolfovo i Sweezyho nedialektické, metafyzické pojetí ignoruje skutečnost, že proces utváření rovné míry zisku spočívá v řešení rozporu mezi rozdílným organickým uspořádáním kapitálu a stejnou mírou nadhodnoty v různých odvětvích. Okrajová poznámka číslo dvě: náš rozbor Sweezyho výkladů, které nekriticky přijímaly všechny vývojové fáze rozvíjení Bortkiewiczovy algebraické metody, musel být samozřejmě velice kritický. Textové pasáže, zahrnující popis Bortkiewiczovy teoretické „alternativy“ Marxovu pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny a vyprodukovaných mas nadhodnot v průměrnou rovnou míru zisku, však ve Sweezyho knize zaujímají spíše okrajovou úlohu; monografie pojednávající o teoriích rozvoje kapitalismu se soustřeďuje především na problematiku cyklických krizí v souvislosti s rozšířenou kapitalistickou reprodukcí, diskusi o teoriích „zániku kapitalismu“, přeměnu volně konkurenčních výrobních cen na ceny monopolní a tedy přechod od kapitalismu volné konkurence v kapitalismus monopolní a státně monopolní, otázky imperialismu a vzniku diktátorských fašistických režimů. Myšlenkový obsah těchto částí Sweezyho knížky už bude aktivní nositel marxistické teoretické filosoficko-ekonomické ideologie posuzovat mnohem vlídněji.

- 54) Viz Sraffa, P.: Výroba zboží pomocí zboží; Svoboda, Praha 1970, str. 49-52, dále pak str. 60-69. Okrajová poznámka: laskavý i nelaskavý čtenář se může přesvědčit, že již v Bortkiewiczových cenových rovnicích ekonomické rovnováhy v soustavě jednoduché reprodukce jsou celkové náklady produktivních kapitálů, vložených do jednotlivých odvětví, ve stejném číselném poměru jako jimi vyprodukované masy nadhodnot, neboť jestliže $[s_1z_1 = p(c_1x + v_1y)]$, $[s_2z_2 = p(c_2x + v_2y)]$ a $[s_3z_3 = p(c_3x + v_3y)]$ (když, jak znovu připomínáme, (p) se rovná stejné míře zisku, která se utváří v rozdílně velkých produkčních sférách), z čehož plyne, že $[s_1z_1/(c_1x + v_1y) = s_2z_2/(c_2x + v_2y) = s_3z_3/(c_3x + v_3y) = p]$, pak z toho dále vyplývá, že $[(s_1z_1 : s_2z_2 : s_3z_3) = (c_1x + v_1y) : (c_2x + v_2y) : (c_3x + v_3y)]$. (Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, například str. 2-5). Zajímavé je, že Bortkiewiczův systém „standardně složeného zboží“ zahrnuje i variabilní kapitál neboli náklady živé konkrétní práce pro kapitál produktivního výrobce, které se vkládají do výrobního, hodnototvorného a zhodnocovacího procesu.
- 55) Viz Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, v citované verzi str. 8-11.
- 56) Viz Sraffa..., v citovaném českém vydání str. 53-59.
- 57) Viz tamtéž, str. 176.
- 58) Viz tamtéž, str. 167-169.
- 59) Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném českém vydání str. 180.
- 60) Viz Gočev..., citovaná práce, str. 9-10.
- 61) Engels, F.: Anti-Dühring; Svoboda, Praha 1949, str. 269-270.
- 62) Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844; Svoboda, Praha 1978, str. 74-77, kde se nalézá pasáž o „hrubém“, rovnostářském komunismu. Velice okrajová poznámka: již na střední škole jsme se učili, že chemie rozeznává atomové číslo, které se rovná počtu protonů v atomovém jádře, od nukleonového čísla, jež udává hmotnost atomu a tvoří je součet protonů a neutronů v atomovém jádře. Současnou chemii už také samozřejmě napadlo vyjadřovat atomové váhy v jejich adekvátní míře, totiž ve skutečné váze, takže ví kupříkladu, že hmotnost protonu i neutronu dělá řádově 10^{-27} kilogramu, avšak i dnes se ukazuje, že vyjádření atomové váhy prvků oklikou přes atom vodíku, u něhož se atomové číslo 1 rovná atomové hmotnosti, je velice účelné zjednodušení. Z toho plyne, že příklad, který Engels uvádí, aby ukázal, že socialistická společnost nebude potřebovat zákon hodnoty, není tak úplně nevhodnější.

- 63) Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, v citované verzi str. 7-8.
- 64) Uvádím podle Sirůček, P.: Socialistické přístupy v ekonomických teoriích; internetový časopis Marathon 1/2008, str. 11. Okrajová poznámka: podle antického pojetí představují substance vody, země, vzduchu a ohně principy, které sjednocují celý svět do jedné organické celistvosti neboli konkrétní totality, jelikož ztělesňují tak zvaná „konkrétně univerzální jsoucna“. Benedikt Spinoza pak v sedmnáctém století načrtává moderní pojetí substance, jež přejímají i francouzští materialisté v osmnáctém století coby aktivní nositelé filosofické ideologie revoluční buržoazie a v němž se substance chápe jako přírodně kosmický celek, jenž má dva základní atributy: prostorově geometrickou rozlehlost a myšlení. Z této představy vychází i filosofická teorie hmotné substance v systému kategorií materialistické dialektiky, jejíž klíčová idea spočívá v „přetvoření substance v subjekt“, což lze slovně vyjádřit i tak, že hmota, hmotný přírodně kosmický celek, ze sebe ve svém vývoji – neboť samopohyb, samovývoj (a tedy i schopnost samoorganizace) je způsobem existence a „normální přirozeností“ hmoty – plodí s nutností myslící mozek čili živou bytost s myslícím mozkiem: taková bytost je zatím empiricky doložitelná pouze na naší hříšné zemi, kde se až dosud poměrně nezaslouženě nazvala „člověk rozumný“. (Viz Engels, F.: Dialektika přírody, Sebrané spisy sv. 20; Svoboda, Praha 1966, str. 487-488; srovnej také s Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., str. 54.) Z toho plyne, že ani pojetí hmotné, materiálně předmětné substance u antických starořeckých filosofů nebo ve filosofické teorii Spinozy či francouzských materialistů z období před Velkou francouzskou buržoazní revolucí nelze redukovat na primitivní výklad, jenž by odpovídal běžnému, masovému vědomí a úsudkově empirickému myšlení neboli tak zvanému „zdravému selskému rozumu“ – a s nímž se pochopitelně může spokojit klasická mechanika, neboť si klade odlišné úkoly a cíle než filosofie.
- 65) Viz Gočev..., citovaná práce, str. 10-13.
- 66) Viz Kříž, K.: Transformační problém..., v citovaném vydání str. 517-518.
- 67) Viz tamtéž, str. 519-524.
- 68) Tamtéž, str. 524.

(Autor začal na své studii pracovat na konci první dekády měsíce listopadu 2016 a skončil ji v prvním lednovém týdnu roku 2017.)